

GLASNIK

— Muzejskega društva za Slovenijo. —
Bulletin de l' Association du Musée de Slovenie.

Letnik
Année I.

Zvezek
Cahier 1—4.

A

Zgodovinski del. — Classe historique.

Uredil — Redigé par
dr. Jos. Mantuani.

Izšlo 31. maja 1920.

V Ljubljani, 1919—1920.

Izdaja in zalaga Muzejsko društvo za Slovenijo.

Tiska „Narodna tiskarna“.

GLASNIK

— Muzejskega društva za Slovenijo. —
Bulletin de l' Association du Musée de Slovenie.

Letnik I.
Année I.

Zvezek 1—4.
Cahier 1—4.

A

Zgodovinski del. — Classe historique.

Uredil — Redigé par
dr. Jos. Mantuani.

Izšlo 31. maja 1920.

V Ljubljani, 1919—1920.

Izdaja in zalaga Muzejsko društvo za Slovenijo.

Tiska „Narodna tiskarna“.

44557

GLASNIK

Bulletin de l'Association du Musée de Slovénie
Slovenskega društva za Slovenijo

Člani
Člani

Člani
Člani

A

Evropski svet del - Glasnik slovenskega

in slovenski

II 44551

030024903

Almae Matri Labacensi!

Pozdravljena, plemenita mati, dojiteljica in gojiteljica vede, umstveno žarišče in zatočišče ukaželjnim duhovom, porodnica visoke prosvete, zakladnica idealov, pozdravljena!

Izpolnitev dolgoletnih upov naših, trdna podlaga novim stremljenjem, oporišče visokokulturnih smotrov, poroštvo bodoče sreče in neodvisnosti, pozdravljena!

Nate se ozira naša mlada država, cvet našega potomstva Ti odpira željno svoje cvetišče, da ga oplodiš z modrostjo in srčno omiko, da ga dvigneš nad topo vsakdanjost v idealne višine. Pozdravljena!

Starčku si uresničenje njegovih najsmelejših sanj, očetom zagotovilo, da vidijo razvoj svojih otrok na lastne oči, materam si rožna perspektiva, da jim boš hranila duše njihove dece, kakor so jo same izredile telesno. Pozdravljena!

Vzbudila bodeš otrplo življenje na novo moč, zvezala boš, kar je raztrgala kriva politika, zedinila, kar je razdvojila nestrpnost, podrla boš visoke pregraje in ustvarila prost razgled, odvalila boš kamen z naših prs in omogočila prosto dihanje izmučenim, Ti, prinašalka novega življenja in novih sil! Pozdravljena! Ti kliče tudi »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo« ob priliki svojega prvega nastopa in želi:

Prosperere procede et regnã!

K zgodovini Gorice v srednjem veku.

Spisal dr. Fr. Kos.

1. Viri.

Pri sestavljanju tega spisa sem uporabil precejšnje število listin, ki so se do najnovejših časov nahajale v Državnem arhivu na Dunaju, registrirane večinoma v 1. in 24. repertoriju, potem pa še naslednje kodekse, ki so bili tudi tam shranjeni:

Cod. W 718 (Lehenbuch der Grafschaft Görz) obsega dobo od 1398—1408. Spisan je bil na koncu 14. in v začetku 15. stoletja ter ima 47 listov na tesnem fol.

Cod. W 207 (Chartular der Grafen von Görz-Tirol) ima 42 listov na tesnem fol. Spisan je bil v 14. stoletju ter obsega dobo od 1225—1340.

Cod. B. 139 (Diplomatar der Grafen von Görz) ima 34 listov in fol. Spisan je bil večinoma v 14. stoletju ter obsega dobo od 1202—1401.

Cod. W 594 (Registraturbuch der Grafen von Görz) ima 126 listov na tesnem fol. z mnogimi listinami iz 14. in 15. stoletja. Spisan je bil v 15. stoletju.

Cod. B 529 (Lehenbuch der Grafschaft Görz) ima 200 listov, a je le 38 popisanih. Spisan je bil v 15. stoletju.

Cod. B 5 (Österr. Diplomatar) ima 109 listov in fol. Spisan je bil v 15. stoletju ter obsega listine iz dobe od leta 1322—1423.

Cod. B 534 (Archivrepertorium der Grafschaft Görz) obsega regeste iz dobe od 1184—1499. Spisan je bil v začetku 16. stoletja ter ima 369 listov v 4°.

Cod. R 80 (Monumenta patrie Fori Iulii) ima 244 strani v 4° ter je bil spisan v 16. ali pa v 17. stoletju. Obsega kratke regeste iz listin, ki se dandanes deloma še nahajajo v Vidmu in drugod.

Cod. B 148 (Repertorium der Grafschaft Görz) ima 20 listov fol. Spisan je bil v 17. stoletju.

Cod. W 43 (Collectanea historica Austriaca, 5. Theil) ima 474 listov in fol. Spisal ga je v 18. stoletju Antonius Steyerer. V tej knjigi se nahajajo prepisi listin iz dobe od 1184—1521.

Österr. Akten, Görz Fasc. 24 in 25. Zbirka izvirnih pisem, listin, protokolov, pobotnic itd. iz 14. in 15. stoletja.

Izmed tiskanih virov so mi najbolj služili regesti, katere sem priobčil v 12. zvezku Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko, in pa listine, katere je objavil Joppi v Arheografo Triest., N. S. XI—XIX. Pri svojem delu sem jako pogrešal svojo knjižnico, katero so mi Italijani leta 1916. ali pa 1917. iz mojega stanovanja v Gorici spravili nekam v Italijo.

2. Prvi časi.

Gorica se leta 1001. prvič omenja v zgodovini. Takrat je bila še vas. Polovico Gorice je rečenega leta od cesarja Otona III. dobil oglejski patriarh Ivan IV.,¹⁾ drugo polovico pa grof Werihen.²⁾ Patriarh Ivan je takrat dobil, kakor čitamo v dotični listini, tudi polovico Sol-

¹⁾ Glej moje Gradivo, III, št. 1. — ²⁾ Gradivo, III, št. 2.

kauskega gradu ter polovico državnih posestev, ki so se nahajala med Sočo, Vipavo, Vrtovinskim potokom in gorskim pobočjem na severni strani Vipavske doline, drugo polovico pa Werihen. V Solkanu se je tedaj leta 1001. že nahajal grad. V Gorici ga takrat brez dvoma še ni bilo, kar se da sklepati iz tega, da ga še le dvesto let pozneje prvokrat navaja neka listina.³⁾

Med letom 1070. in 1080. je živel neki Henrik, ki je bil iz jako plemenite rodovine. Del svojih posestev, katera je podedoval v Gorici in po drugih krajih, ležečih v Italiskem kraljestvu in Furlanski grofiji, je podelil Brixenski cerkvi.⁴⁾ Morda je bil ta Henrik, ki je podedoval svoja posestva v Gorici in drugod, kak sorodnik prej imenovanega grofa Werihena. Okoli leta 1090. se omenja kot priča v neki listini »Heinricus de Guriza«⁵⁾ in potem vdrugič leta 1102.⁶⁾ Mogoče je, da imamo v vseh teh slučajih opraviti z enim in istim Henrikom.

Okoli leta 1070. še ni bilo Goriške grofije in tudi ne goriških grofov. Gorica je takrat spadala še pod Furlansko grofijo.⁷⁾ Prvi, nam znani goriški grof se je zval Majnhard, ki je bil ob enem tudi odvetnik Oglejske cerkve. Omenja se prvič okoli leta 1120.,⁸⁾ pozneje pa še večkrat in nazadnje tudi leta 1140.⁹⁾ Sledil mu je njegov sin Engelbert, ki je bil leta 1191. še med živimi.¹⁰⁾ Ta je zapustil dva sina, Engelberta in Majnharda.

Goriški grofje so imeli že v 12. stoletju svoje ministeriale. Nekateri izmed njih so bivali v Gorici ter se po njej tudi imenovali, tako n. pr. Engelbert in Diethalm, ki sta živela okoli leta 1139.,¹¹⁾ potem Engelbert in Herting okoli leta 1174.¹²⁾ ter Franko okoli leta 1175.¹³⁾

3. Grad.

Rekel sem, da se grad v Gorici prvokrat omenja leta 1202., tedaj dvesto let pozneje, kakor pa pod njim ležeča vas. V naslednjih desetletjih se večkrat imenuje, tako leta 1230.,¹⁴⁾ potem leta 1250.,¹⁵⁾ leta 1267. dne 25. avgusta¹⁶⁾ in meseca septembra,¹⁷⁾ dalje leta 1277.¹⁸⁾ in 1292.¹⁹⁾ Tudi v poznejših stoletjih se prav mnogokrat navaja.

³⁾ Glej listino oglejskega patriarha Peregrina II. iz leta 1202. (Rubeis, Mon. Aquil., 644; Kandler, Codice dipl. Istr. ad a. 1202; Jaksch, Mon. Car., IV, n. 1524.) —

⁴⁾ Gradivo, III, št. 260. — ⁵⁾ Gradivo, III, št. 393. — ⁶⁾ Gradivo, IV, št. 5. — ⁷⁾ Gradivo, III, št. 260. — ⁸⁾ Gradivo, IV, št. 59. — ⁹⁾ Gradivo, IV, št. 157. — ¹⁰⁾ Gradivo, IV, št. 786. — ¹¹⁾ Gradivo, IV, št. 152. — ¹²⁾ Gradivo, IV, št. 557. — ¹³⁾ Gradivo, IV, št. 562. — ¹⁴⁾ Cappelletti, Le chiese d' Italia, VIII, 296. — ¹⁵⁾ Wichner, Gesch. von Admont, II, 330. — Zahn, Urkb. f. Steiermark, III, 137. — Jaksch, Mon. Carinth., IV, 382, št. 2434. — ¹⁶⁾ Chmel v Fontes rer. Austr., I, 87, št. 69. — Archiv f. österr. Gesch., XXIX, 115, št. 101. — ¹⁷⁾ Martène, Thesaur. anecd., II, 530, št. 538. — ¹⁸⁾ Cod. W 594, f. 59. — ¹⁹⁾ Joppi v Archeogr. Triest., N. S., XII, 75, št. 55. — Dopsch v Mitth. d. Instit. f. österr. Gesch., XXII, 636, št. 5.

Kdor je hotel priti v grad, je moral čez grajski most.²⁰⁾ V gradu se je nahajala kapela,²¹⁾ kjer so kaplani goriških grofov lahko opravljali božjo službo. Leta 1291. se omenja Henrik, kaplan goriške grofinje Evfemije,²²⁾ leta 1297. pa Herman Paprem, kaplan grofa Alberta II.²³⁾ Rečeni grof je imel tudi kaplana Bernarda, ki se navaja leta 1297.,²⁴⁾ 1302.²⁵⁾ in 1303.²⁶⁾ Kaplan Ulrik je služil pod grofom Henrikom II. leta 1307²⁷⁾ in tudi še leta 1319.²⁸⁾ Pri grofu Majnhardu VII. je bil za kaplana leta 1346. neki Seyfrid,²⁹⁾ pozneje (1358, 1363, 1364) pa Ivan, sin rajnkega plemenitaša Bernarda iz Kamna (na Koroškem).³⁰⁾ Proti neki odškodnini je tudi samostanski gvardijan v Gorici leta 1433. in brez dvoma tudi prej in pozneje bral dvakrat na teden mašo v grajski kapeli.³¹⁾

Kar se tiče še drugih prostorov v gradu naj omenim palačo, katero navaja neka listina iz leta 1330.,³²⁾ potem novo sobo, imenovano leta 1321.,³³⁾ ter malo sobo, omenjeno že leta 1277.³⁴⁾ Pred eno sobo je bil balkon,³⁵⁾ tik ene sobe pa hodnik.³⁶⁾ V listinah se omenja soba, v kateri se je goriški grof Henrik II. posvetoval,³⁷⁾ potem soba, v kateri je prebival,³⁸⁾ ter soba, v kateri je stanovala njegova soproga, grofinja Beatrica.³⁹⁾ Zraven stopnic je bila shramba za hrano.⁴⁰⁾ Dalje se navaja velika zgornja soba⁴¹⁾ in zgornja dvorana.⁴²⁾

Najbrže v gradu je bila shramba za orožje.⁴³⁾ Leta 1423. so v posebnem zapisniku popisali zalogo orožja.⁴⁴⁾ Grof Majnhard je leta 1358. napravil pogodbo z Dipoldom Schinzerjem in Kuncem, sinom Fridle iz Pešte katera sta se zavezala, da mu pošljeta do sv. Mihaela dvajset oprsnikov (armbrost), pozneje pa vsako leto še neko število.⁴⁵⁾

²⁰⁾ Cod. B 534, f. 322': "... zu Görz herdiszhalb der schlospruckh." —

²¹⁾ Cod. W 43, f. 170: "... in ewr chappelln auf ewrm geschlos." — ²²⁾ Joppi v Archeogr. Triest., N. S., XIX, 275. — ²³⁾ Cod. B 139, f. 6'. — ²⁴⁾ Cod. B 139, f. 6'. — ²⁵⁾ Or. (= original) 1302, avg. 21. — ²⁶⁾ Cod. W 594, f. 81'. — ²⁷⁾ Or. 1307, marec 30. — ²⁸⁾ Cod. W 594, f. 53'. — ²⁹⁾ Cod. W 594, f. 82'. — ³⁰⁾ Cod. W 43 f. 216; cod. B 139, f. 24; cod. W 718, f. 88. — ³¹⁾ Cod. W 43, f. 170; cod. B 534, f. 147. — ³²⁾ Izvestja Muz. društva, XII, 70 št. 19: „in palacio castri Goricie“. — ³³⁾ Ibid., 59, št. 4: „in castro Goricie in camera nova“. — ³⁴⁾ Cod. W 594, f. 59: „aput castrum Goricie in stupa parva“. — ³⁵⁾ Or. 1358, april 26 „in castro Goricie in puyolo camere“. — Cf. cod. W 43, f. 216. — Archeogr. Triest., N. S., XV, n. 175: „in castro Goricie supra puyolum“. — Ibid., XVI, 369, n. 270: „super puyolo castri“. — ³⁶⁾ Cod. W 594, f. 61: „in castro Goricie super periulo camere“. — ³⁷⁾ Archeogr. Triest., N. S., XIII, 83, n. 58: „in castro dicti d. comitis in camera, ubi dictus d. comes facit suum consilium“. — ³⁸⁾ Ibid., XIII, 391, n. 82: „in palacio castri Goritie in camera infra-scripti comitis“. — ³⁹⁾ Ibid., XIV, 26, n. 100; XIV, 29, n. 103. — ⁴⁰⁾ Ibid., XVI, 22, n. 224: „... supra schala ante canipam“. — ⁴¹⁾ Ibid., XVI, 350, n. 256: „in castro Goritie in magna stupa superiori“. — ⁴²⁾ Ibid., XVII, 293, n. 300: „Goricie super sala superiori castri“. — ⁴³⁾ Leta 1553. je bila orožarna („zeughaus“) v mestu Gorici Cf. Izvestja, XIII, 97, št. 167. — ⁴⁴⁾ Cod. B 534, f. 255. — ⁴⁵⁾ Cod. B 534, f. 362.

Goriški grofje so se dostikrat mudili po raznih krajih zunaj Gorice. Med tem časom njih grad v Gorici ni mogel ostati brez varstva, katero so izročili svojemu grajskemu grofu (burggraf). Leta 1378. je goriški grof Majnhard VII. za grajskega grofa postavil nekega Henrika, ki je pri tej priložnosti obljubil, da hoče biti svojemu gospodu pokoren v vseh stvareh. Grad in vse, kar zraven spada, hoče varovati, ga imeti zanj (za grofa) po noči in po dnevu odprtega ter ga mu zopet izročiti, ako bi to zahteval. Ako bi pa (grof) umrl, bi služil njegovemu dediču ali pa ga (grad) mu izročil.⁴⁶⁾ Leta 1384. je rečeni grof iznova prepustil imenovanemu Henriku grad v varstvo.⁴⁷⁾ Ko je pa ta leta 1387. umrl, je njegov svak, Phebus vom Turn, oddal grad z drugimi fevdi vred krškemu škofu Ivanu, varuhu sinov rečenega grofa Majnharda.⁴⁸⁾

Ni mi znano, kaj je napotilo leta 1419. goriško grofinjo Elizabeto, da je ukazala Hanzu Weyru, deželnemu sodniku v Lienzu, da naj se napoti z drugimi vitezi vred dobro oborožen proti Gorici ter tu pomagati varovati in rešiti grad.⁴⁹⁾

4. Trg (mesto).

Na površju hriba, na katerem stoji grad, so nekateri uradniki in ministeriali goriških grofov postavili svoje hiše. Njim so se pridružili razni prodajalci, rokodelci in drugi ljudje. Število hiš je v teku časa narastlo tako, da je tam nastal trg (mercatus, forum, markt). Rimski cesar Oton IV. je dovolil, da so ondotni prebivalci imeli vsako leto svoj tržni dan na praznik sv. Ivana Krstnika. Takratni goriški grof Majnhard je leta 1210. osvobodil tržane za sedem let vseh služnosti; le kadar je bilo treba staviti mostove, so morali pomagati.⁵⁰⁾

Zgornji del Gorice je imel tedaj že leta 1210. nekake predpravice. Pozneje se trg Gorica še večkrat omenja v zgodovinskih virih. Tu v trgu je leta 1285. imel svojo hišo goriški sodnik Koman.⁵¹⁾ Trg Gorica se navaja v listinah leta 1307.,⁵²⁾ 1316.,⁵³⁾ 1323.,⁵⁴⁾ 1324.,⁵⁵⁾ 1325. dne 21. februarja⁵⁶⁾ in 3. maja,⁵⁷⁾ 1329. dvakrat,⁵⁸⁾ 1330.,⁵⁹⁾ 1335.,⁶⁰⁾ 1337.

⁴⁶⁾ Or. 1378, julij 25; cod. B 534, f. 157 (reg.) — ⁴⁷⁾ Or. 1384, april 11; cod. B 534, f. 161' (reg.) — ⁴⁸⁾ Or. 1387, oktober 7; cod. B 534, f. 227' (reg.) — ⁴⁹⁾ Or. 1419, julij 18: „... vnsere geslozz daselbs zebehüten vnd zeberetten helffen“. — ⁵⁰⁾ Cod. B 534, f. 254. — Carniola, N. v., VII., 282, op. 3. — ⁵¹⁾ Joppi v Archeografo Triestino, N. S., XII, 64: „in foro de Goricia supra domo Chomani (rittarii)“. — ⁵²⁾ Cod. W 594, f. 77': „in foro Goriensensem“ in pa „in foro Goricie“. V tem viru se dela razlika med vasjo in trgom v Gorici z besedami „tam in villa quam in foro“. — ⁵³⁾ Izvestja, XII, 57, št. 1: „in foro Goricie“. — ⁵⁴⁾ Ibid., 63, št. 9: „in mercato Goricie“. — ⁵⁵⁾ Ibid., 65, št. 12: „in domo comunis mercati Goricie“. — ⁵⁶⁾ Ibid., 66, št. 13: „in mercato Gorizle“. — ⁵⁷⁾ Ibid., 69, št. 16: „in mercato Gorizle“. — ⁵⁸⁾ Ibid., 70, št. 18: „in mercato Goricie“. — Cod. B 531, f. 319: „zu Görz im marckht“, — ⁵⁹⁾ Izvestja, XII, 71, št. 20: „in mercato Goricie“. — ⁶⁰⁾ Ibid., 73, št. 23: „de mercato Goricie“.

dvakrat,⁶¹⁾ 1341.,⁶²⁾ 1357.,⁶³⁾ 1361.,⁶⁴⁾ 1363.,⁶⁵⁾ 1365.,⁶⁶⁾ 1366.⁶⁷⁾ in 1392.⁶⁸⁾

Med letom 1392. in 1398. je bil gorenji del Gorice povzdignjen v mesto, spodnji del je ostal vas še eno dobro stoletje dalje. Da je bila Gorica leta 1398. že mesto in ne več trg, imamo več dokazov. V nekaterih listinah iz rečenega leta čitamo naslednje izraze: »dacz Görzcz in der stat«,⁶⁹⁾ »cze Görzcz in der stat pei dem grözzen tör«,⁷⁰⁾ »ein haus in vnsrer stat cze Görzcz«,⁷¹⁾ »das haws gelegn cze Görzcz in der stat«,⁷²⁾ »das haws in der stat cze Görzcz«. ⁷³⁾ Mesto Gorica se omenja tudi v letih 1403.,⁷⁴⁾ 1426.,⁷⁵⁾ 1469.,⁷⁶⁾ 1471.⁷⁷⁾ in 1500.⁷⁸⁾

Gorenji del Gorice, ki je pred letom 1398. postal mesto, je bil obzidan. Omenja se to obzidje in pa jarek tik obzidja že leta 1329.⁷⁹⁾ Obzidje se navaja tudi leta 1365.⁸⁰⁾ in pa leta 1398.⁸¹⁾ Oklepalo je obzidje trg, oziroma mesto Gorico, ne pa vasi. V neki listini iz leta 1471. se to obzidje zaznamuje z besedami »murus civitatis Goricie«. ⁸²⁾ V isti listini tudi čitamo, da je neka posestnica prodala svojo hišo v mestu Gorici ter svoj vrt, ki je bil blizu te hiše, a že zunaj mestnega zidovja.⁸³⁾ Iz tega je razvidno, da je bilo v 15. stoletju pač goriško mesto obzidano: da bi pa bila tudi spodaj ležeča vas takrat imela kako obzidje, nimamo zato nobenih dokazov.

Trg Gorica je imel dvoje vrat. Velika vrata so bila na jugozahodni strani, kjer je peljala pot proti Vipavski dolini,⁸⁴⁾ Mala vrata

⁶¹⁾ Izv. XII, 73 št. 24: »de mercato Goricie«. — Cod. B 534, f. 351: »zu Görzcz im marckht«. — ⁶²⁾ Izvestja, XII, 76, št. 28: »in mercato Goricie«. — ⁶³⁾ Ibid., 80, št. 35, »in mercato Goricie«. — ⁶⁴⁾ Cod. W 594, f. 59: »in dem marhkt cze Gorcz«. — ⁶⁵⁾ Izvestja, XII, 80, št. 36: »sub loga foris Goricie«. — ⁶⁶⁾ Cod. W 594, f. 97: »in vnserm marcht cze Görzcz«. — ⁶⁷⁾ Izvestja, XII, 99, št. 43: »in foro Goricie«. — Cod. W 594, f. 100': »in vnserm marcht cze Görzcz«. — ⁶⁸⁾ Izvestja, XII, 102, št. 48: »ante portam fori Goricie« in pa »in foro Goricie«. — ⁶⁹⁾ Cod. W 718, f. 6. — ⁷⁰⁾ Cod. W. 718, f. 7. — ⁷¹⁾ Cod. W 718, f. 8. — ⁷²⁾ Cod. W 718, f. 9'. — ⁷³⁾ Cod. W 718, f. 10. — ⁷⁴⁾ Cod. W 718, f. 39: »ein haus dacz Görzcz in der stat«. — ⁷⁵⁾ Izvestja, XII, 110, št. 57: »ze Görzcz in der stat«. — ⁷⁶⁾ Ibid., 125, št. 72: »in civitate Goricie«. — ⁷⁷⁾ Or. 1471, december 4; cod. B 534, f. 43. — Or. 1471, december 13; cod. B 534, f. 56'. — Or. 1471, december 3; cod. B 534, f. 55'. — Or. 1471, december 13. — Or. 1471, december 20; cod. B 534, f. 56. — Izvestja, XII, 127, št. 74. — ⁷⁸⁾ Izvestja, XII, 146, št. 91. — ⁷⁹⁾ Cod. B 534, f. 319: »... ain haus vnd erdtreich hindten daran gelegen zu Görzcz im marckht, stosst ... an marckhtgraben vnd mawr«. — ⁸⁰⁾ Cod. W 594, f. 97: »... an dem hindern tail die gemayne ringmawr«. — ⁸¹⁾ Cod. W 718, f. 10: »... an der rinkmawr pei dem chleinem tör«. — ⁸²⁾ Izvestja, XII, 126, št. 73. — ⁸³⁾ Ibid.: »... unam eius domum sitam et positam in civitate Goricie cum uno orto posito prope dictam domum extra muros civitatis«. — ⁸⁴⁾ Or. 1471, november 25 k letu 1471: »Vor dem Grossen tor vnd stost ... an die gemain strassen, die gen Wypach geet«. — Cod. W 594, f. 100' k letu 1366: »vor dem grozzen tör czu Görzcz«. — Cod. W 718, f. 7 k letu 1398: »cze Görzcz in der stat pei dem grözzen tör«. — Cod. W 718, f. 8 k letu 1398. — Or. 1471, december 13: »vor dem grossen tor zu Gorcz ... zu Gorcz vor dem grossen tor«. — Izvestja, XII, 127, št. 74 k letu 1471.

pa na severni, koder je vodila pot proti farni cerkvi (v Solkan)⁸⁵⁾ in proti Travniku.⁸⁶⁾ Pri vratih so bili postavljeni stolpi ali turni, ki naj bi olajševali brambo trga proti sovražniku.⁸⁷⁾

V gorenjem delu Gorice je stala kapela sv. Duha, pri kateri je bil leta 1471. duhovnik Matija nastavljen za kaplana.⁸⁸⁾ Postavljena je bila ta kapela leta 1399.⁸⁹⁾

V trgu, oziroma v mestu je bila občinska hiša (domus communis, comanunhaus), ki se omenja že leta 1307.,⁹⁰⁾ potem leta 1324.,⁹¹⁾ 1337.,⁹²⁾ 1405.,⁹³⁾ 1471.⁹⁴⁾ itd. V njej so se včasih razsojevali prepiri med strankami.⁹⁵⁾ V virih se tudi omenja občinska loža, kjer so tudi dostikrat poravnavali prepire.⁹⁶⁾ V trgu se je nahajal javni prostor ali plac (der gemayne pläcz,⁹⁷⁾ platea communis,⁹⁸⁾ plaza,⁹⁹⁾ forum publicum,¹⁰⁰⁾ kjer se je prodajalo in kupovalo. To se je godilo posebno o semnjih, tako n. pr. o sv. Jerneju in sv. Andreju.

V mestu Gorici se omenjata leta 1398. kopalnica, ki je bila pri Malih vratih,¹⁰¹⁾ in leta 1390. pečnica, kjer so pekli kruh, katere pa leta 1471. že ni bilo več.¹⁰²⁾ V mestu ali pa v vasi Gorici se je že leta 1312. nahajala mesnica,¹⁰³⁾ ki se pozneje omenja tudi leta 1398.¹⁰⁴⁾

Leta 1900 je bilo v Gorici na Gradu 41 hiš ter 511 prebivalcev. V 14. in 15. stoletju je bilo tam več hiš in tudi več prebivalcev. Takrat so namreč v obzidanih mestih vsak prostor dobro izkoristili, da so na njem postavili kako stavbo. Pri nekaterih hišah je njih lega v virih nekoliko določena, ko je rečeno, da je kaka hiša stala blizu Velikih ali pa Malih vrat, za gradom, pri javnem trgu, pri občinski hiši td., pri drugih pa ne. Veliko hiš so imeli v lasti goriški grofje, ki so jih dajali raznim osebam v fevd, druge hiše so bile privatna lastnina.

Blizu Velikih vrat je prebival proti koncu štirinajstega stoletja Lenard Törtel, sin rajnkega črevljarja Konrada v hiši, katero je

⁸⁵⁾ Cod. W 718, f. 9' k letu 1398: „cze Görz in dêr stat ... pei dem nidern tór, da man czu der pharrchirchn geet“. — Ibid., f. 10 k letu 1398: „in der stat cze Görz ... pei dem chlainem tór, da man czu der pharrchirchen geet“. — ⁸⁶⁾ Cod. B 534, f. 59: „... gen dem statthor, das auf den Annger get“. — ⁸⁷⁾ Or. 1471, december 20: „... den turen zu Görz vor der stat“ in pa „den turen vor dem klainen tor daselbs zu Görz“. — Cf. cod. B 534, f. 56. — Izvestja, XII, 127, št. 73: „ab ante est via cum turri, qua itur ad civitatem Goricie ab alia parte“, — ⁸⁸⁾ Or. 1471, december 4. — ⁸⁹⁾ Archeogr. Triest, N. 5., XVII, 321. — ⁹⁰⁾ Cod. W 594, f. 77'. — ⁹¹⁾ Izvestja, XII, 65, št. 12: „in domo communis mercati Gorizie“. — ⁹²⁾ Cod. B 534 f. 43. — ⁹³⁾ Izvestja, XII, 105, št. 52. — ⁹⁴⁾ Or. 1471, december 4; cod. B 534, f. 43. — ⁹⁵⁾ Izvestja, XII, 105, št. 52. — ⁹⁶⁾ Ibid., 80, št. 36 k letu 1363: „sub loga fori Goricie“. — Ibid., 119, št. 61 k letu 1449: „Goricie sub loga communis“. — ⁹⁷⁾ Cod. W 594, f. 97 k letu 1365. — ⁹⁸⁾ Izvestja, XII, 72, št. 23 k letu 1335. — ⁹⁹⁾ Ibid., 71, št. 20 k letu 1330: „in mercato Goricie super plaza“. — ¹⁰⁰⁾ Cod. W 594, f. 77'. — ¹⁰¹⁾ Cod. W 718, f. 9': „cze Görz in dêr stat mitsampt der padstuhn pei dem nidern tór“. — ¹⁰²⁾ Izvestja, XII, 101, st. 46. — Or. 1471, december 4: „... da ettewen ain pachoven gebesen ist“. — ¹⁰³⁾ Cod. W 43, f. 217: „Goricie iuxta marcellum“. — ¹⁰⁴⁾ Cod. W 718, f. 3: „cze Görz bey der fleischpankch“.

leta 1398. dobil v fevd od grofa Henrika. Njegova soseda na desni in levi sta bila Henrik iz Orzona in Bartolomej iz Moše.¹⁰⁵⁾ Ta je leta 1390. kupil svojo hišo s pečnico vred od Fricla Pranpergerja za 46 mark šilingov. Nekdaj je bila ta hiša lastnina sina rajnke Alegrete iz Gorice.¹⁰⁶⁾ Kaže se, da te pečnice leta 1471. ni bilo več, kajti v neki listini čitamo, da je Jošt hinter der Vesten rečenega leta dobil od grofa Leonharda v fevd dvor neke hiše, v kateri je bila nekdanja pečnica. Ta dvor je stal med hišo nekega Portolusa in hišo Pheba Pegana.¹⁰⁷⁾ — Zraven hiše Bartolomeja iz Moše je bila hiša, katero je leta 1398. dobil od grofa Henrika v fevd Gašper iz Obzpauma; prej jo je imel njegov oče, Öslein iz Obzpauma. Obzpaumov sosed na drugi strani je bil štacunar Bernard.¹⁰⁸⁾ Leta 1312. je Ivan, sin Bertolda Gusila, prodal za 11 mark Geroldu Rauchu, dvornemu mojstru goriškega grofa Ivana, hišico z zemljiščem pri vratih, morda pri Velikih, med hišo črevljarja Bertolda in hišo viteza Henrika.¹⁰⁹⁾ Prej imenovani Henrik iz Orzona je leta 1398. dobil v fevd hišo, v kateri je prebival, potem stolp, ki je bil najbrže pri Velikih vratih, dalje dvor in pa vrt tik pod stolpom.¹¹⁰⁾ Leta 1501. je dobil te stvari v fevd Andrej iz Orzona.¹¹¹⁾

Zunaj pred Velikimi vrati ob poti, ki je držala navzdol, se je nahajal nasad (»gesäszt«), katerega je leta 1366. dobil v fevd Wolfel, kuharski mojster grofa Majnharda.¹¹²⁾ Ta nasad je segal od poti pa do vinograda nekega Haincza. Leta 1398. sta dobila ta nasad v fevd Konrad iz Kormina in njegova soproga Lucija,¹¹³⁾ leta 1471. Mihael Bruederle,¹¹⁴⁾ ta pozneje tudi leta 1501.¹¹⁵⁾ leta 1518. Martin Bruederle,¹¹⁶⁾ leta 1565. Adam Svetkovič, leta 1585. pa Karol von Thurn.¹¹⁷⁾ — Pred Velikimi vrati tik poti, ki je peljala proti Vipavi, sta se nahajala vrt in brajda. Segala sta od rečene poti pa do poti pri travniku, katerega je imel Matija hinter dem Turen. Oboje je leta 1471. dobil Ambrož Pipo v fevd.¹¹⁸⁾ — Pred Velikimi vrati se je leta 1482. nahajal vrt Urbana Jarnejčiča iz Gorice, od katerega je bilo treba dajati na leto po 20 šilingov in dva kopuna. Plemeniti Frančišek iz grada Kormina ter Jakob iz Kormina sta dovolila, da se ta vrt proda Frideriku de Attems za 24 cekinov.¹¹⁹⁾ Nato je Urban Jarnejčič prodal rečeni vrt, ki je segal na desni strani do vrta goriškega grofa, katerega je obdeloval neki Sonczer, na levi do zemljišča gospoda Hoferja, katero je obdeloval neki Petelin, ter do javne poti. Na nasprotni strani te poti je stala hiša Petra Rafaela, na dolnji strani je bila javna pot, na gorenji pa zemljišče gospoda Prue-

¹⁰⁵⁾ Cod. W 718, f. 7. — ¹⁰⁶⁾ Izvestja, XII, 101, št. 46. — ¹⁰⁷⁾ Or. 1471, december 4. — ¹⁰⁸⁾ Cod. W 718, f. 4. — ¹⁰⁹⁾ Cod. B. 534, f. 327) — ¹¹⁰⁾ Cod. W 718, f. 6. — ¹¹¹⁾ Izvestja, XII, 148, št. 93. — ¹¹²⁾ Cod. W 594, f. 100'. — ¹¹³⁾ Cod. W 718, f. 8. — ¹¹⁴⁾ Or. 1471, december 13; — Izvestja XII, 127, št. 74. — ¹¹⁵⁾ Izvestja, XII, 147, št. 92. — ¹¹⁶⁾ Izvestja, XII, 162, št. 111. — ¹¹⁷⁾ Cod. B 148, f. 9'. — ¹¹⁸⁾ Or. 1471, november 25. — ¹¹⁹⁾ Izvestja, XII, 137, št. 77.

dela in pa bratovščine sv. Nikolaja, nad katerim (zemljiščem) se je napravila nova javna pot.¹²⁰⁾

Pri Malih vratih tik mestnega obzidja je stala hiša, katero je leta 1398. dobil slikar Štefan v fevd od grofa Henrika. Zraven njegove hiše je bil stolp, katerega je takrat neki Vinkenberger imel v svoji oblasti.¹²¹⁾ Sosed slikarja Štefana je bil krznar Matija, ki je tudi rečenega leta dobil hišo in kopalnico v fevd od grofa Henrika. Tik te hiše je bilo Frenkleinovo zemljišče, na katerem je imel rečeni Vinkenberger svojo hišo.¹²²⁾ Stolp pred Malimi vrati je leta 1471. dobil v fevd od goriškega grofa Leonharda Anton von Turen, pred svojo smrtjo ga je imel neki Woll. Rečeni Anton je takrat dobil v fevd tudi en stolp pred mestom, kjer je takrat prebival, in pa eno hišo v mestu.¹²³⁾ Pri Malih vratih, to je tam, kjer se je prišlo v mesto Gorico od nasprotne strani, je stala ob poti blizu stolpa neka hiša, ki je na drugi strani segala do obzidja mesta Gorice, na tretji pa do hiše dedičev rajnekega štacunarja Lavrenca. Dotično hišo je leta 1471. prodala Magdalena, soproga rajnekega črevljarija Ivana Kunta, za pet mark šilingov, manj deset šilingov duhovniku Gregorju iz Kamnika, ki se je takrat kot popotnik mudil v Gorici. Tudi mu je prodala vrt, ki je bil blizu te hiše, a že zunaj mestnega obzidja.¹²⁴⁾

Prostor med gradom in Malimi vrati so zvali *Z a g r a d o m* (Post castrum, Hinter der Vesten). Pri voglu grajskega zidovja je stala hiša, katero je leta 1399. dobil od grofa Henrika v fevd Matija, sin Konradov, s priimkom »hinter der Vesten«¹²⁵⁾ Kakor se kaže je to hišo leta 1471. dobil v fevd Jošt hinter der Vesten.¹²⁶⁾ Blizu tam na voglu (»am egk«) sta se nahajala ena klet in en dvor zraven Papeževe hiše. Segala sta do mestnega obzidja pri (Malih) vratih, kjer je peljala pot na Travnik. Oboje je leta 1472. dobila v fevd krznarica Katarina iz Gorice od grofa Leonharda; nekdanj ju je imel kot fevd Nikolaj Heler od grofa Ivana.¹²⁷⁾ — Za gradom je bil grajski hlev (»marstall«). Blizu tam je prebival krojač Peter s svojo soprogo Uršo. Svojo hišo, katero je kupil od nekega Tomaža, je dobil leta 1399. od grofa Henrika v fevd. Tik te hiše sta bili hiši rajnekega Ulrika Ringa in pa nekega Leonharda,¹²⁸⁾ — Za gradom se je leta 1472. nahajala neka brajda, ki se je dotikala grofovega skednja. Rabatove brajde in javne poti. Wolfgang, sin rajnekega štacunarja Jakoba, jo je takrat dobil v fevd.¹²⁹⁾

¹²⁰⁾ Izvestja, XII, 138, št. 78. — ¹²¹⁾ Cod. W 718, f. 10. — ¹²²⁾ Cod. W 718, f. 9'. — ¹²³⁾ Or. 1471, december 20; cod. B 534, f. 56. — ¹²⁴⁾ Izvestja, XII, 126, št. 73. — ¹²⁵⁾ Cod. W 718, f. 5'. — ¹²⁶⁾ Or. 1471, december 4; cod. B 534, f. 43'. — Nekdanj sem mislil, da je plemenita rodovina »de Postcastro« ali pa »hinter der Vesten« imela svoj sedež nekako tam, kjer je sedaj goriško predmestje Pristava (Prestau). Cf. Izvestja, XII, 119, op. — Sedaj pa menim, da je bivala v trgu, oziroma v mestu Gorici v tistem delu, kateremu so rekli Postcastrum ali Hinter der Vesten ter od njega dobila svoje ime. — ¹²⁷⁾ Cod. B 534, f. 59: »... keller vnnnd hofstatt zu Görz gelegen am egk ... rürt hinnden an die ringkmaur gen dem statthor, das auf den Annger get«. — ¹²⁸⁾ Cod. W 718, f. 4'. — ¹²⁹⁾ Or. 1471, december 13.

Pri mostu, ki je peljal iz trga v grad, je imela »Meylin Starapin« svojo hišo, katero je pa leta 1354. prodala Henriku von Lawant.¹³⁰⁾

Pred gradom (ante castrum) je goriški notar Henrik imel hišo, katero je dobil od grofa v fevd, a jo je leta 1347. vrnil svojemu gospodu s prošnjo, da bi jo sedaj dal v fevd Filipu, sinu rajnekega Vederla iz Pazina, kar se je tudi zgodilo. Tej hiši nasproti je stala hiša nekega Ceršaka.¹³¹⁾

Pod gradom (unter dem schloss Görz) je stala hiša, katero je dobila Elizabeta, grofinja s Krka in Modruša, v fevd od goriškega grofa Alberta, a jo leta 1338. odstopila goriškemu maršalu Henriku.¹³²⁾ Pod gradom (unter der vest) se je nahajala hiša, katero je leta 1398. dobil od grofa Henrika v fevd Žvan. Rewhlin iz Gramogliana. Blizu nje je stala Ebersteinerjeva hiša.¹³³⁾ Ne daleč od tam je bila hiša, katere zgornji del je rečenega leta dobil Erhart Cepel v fevd od imenovanega grofa.¹³⁴⁾

Med javnim trgom in mestnim obzidjem je leta 1365. stala hiša, katero sta štacunar Tot in njegova soproga Neža dobila v fevd od goriškega grofa Majnharda. Na gorenji strani te hiše se je nahajala hiša, katero je imel Peter, Fränthleichov sin, pozneje pa žitničar Frančišek, na dolnji strani je pa stala hiša krojača Konrada.¹³⁵⁾ — Pri občinski hiši je bila hiša, katero je leta 1337. dobil od grofa Ivana v fevd njegov kuharski mojster, Niclas von Newenhaus.¹³⁶⁾ Prej jo je imel kot fevd neki gospod iz Lučan (Leutschacher).¹³⁷⁾ — Pod mestno občinsko hišo je stala hiša, katero je leta 1471. Jošt hinter der Vesten dobil od goriškega grofa Leonharda v fevd. Na levi strani te hiše bolj zgoraj je bila hiša Phebusa vom Turn, bolj spodaj pa Prodolonerjeva. Med hišo Phebusa vom Turn in hišo, katero je dobil rečeni Jošt v fevd, je stala hiša zlatarja Štefana.¹³⁸⁾ Nad to hišo in pod hišo rajnekega štacunarja Jakoba se je nahajala hiša, katero je leta 1471. dobil Krištof Spynner v fevd od grofa Leonharda. Nekdaj je imel to hišo rajni Hanz iz Mautena.¹³⁹⁾ — Pri mesnici je bila hiša, katero je leta 1398. prej omenjeni Rewhlin dobil v fevd.¹⁴⁰⁾

V trgu, oziroma v mestu Gorici so bile še nekatere druge hiše,* katerih lega je pa manj natančno zaznamovana. Povedal sem že, da je imel leta 1285. goriški sodnik Koman (Komar) svojo hišo v trgu Gorici. — Tu je stala hiša z zemljiščem in poslopji, katero je leta 1312. Koncij, Šinigojev zet iz trga Gorice, vzel v najem, nato jo je leta 1320. kupil,

¹³⁰⁾ Cod. B 534, f. 322'. — Lavant je vas jugovzhodno od Lienza na Tirolskem. — ¹³¹⁾ Cod. W 594, f. 51. — ¹³²⁾ Cod. B 534, f. 341 — ¹³³⁾ Cod. W 718, f. 3. — ¹³⁴⁾ Cod. W 718, f. 3'. — ¹³⁵⁾ Cod. W 594, f. 97 — ¹³⁶⁾ Newenhaus je Podgrad v severovzhodni Istri. — ¹³⁷⁾ Cod B 534, f. 351'. — Lučane (Leustchach), trg na srednjem Štajerskem. — ¹³⁸⁾ Or. 1471, december 4; cod. B 534, f. 43. — ¹³⁹⁾ Or. 1471, december 3; cod. B 534, f. 55'. — Muta (Mauten), trg v Ziljski dolini na Koroškem. — ¹⁴⁰⁾ Cod. W 718, f. 3.

leta 1324. pa prodal goriškemu pisarju Henriku za šest mark novih oglejskih penezov. Ta hiša z zemljiščem vred je mejila na eni strani ob posestvo imenovanega Henrika, na drugi ob posestvo dedičev rajnke Kapele na tretji pa je segala do javne poti.¹⁴¹⁾ — Hiša, katero sta žida Bouaventura in Jakob Gurlo leta 1329. prodala Nikolaju, sinu nekega Rosella iz Gorice, je mejila na eni strani ob hišo dedičev strica Črnigoja, na drugi ob hišo Janeza Terragosse, spredaj ob pot in zadej ob tržno obzidje.¹⁴²⁾ — V trgu se je nahajalo leta 1341. gostišče Antona Turka,¹⁴³⁾ potem leta 1316. hiša žida Monissacha,¹⁴⁴⁾ leta 1323. in 1325. hiša nekega Gerussija,¹⁴⁵⁾ leta 1357. nekega Mrliška¹⁴⁶⁾ in leta 1337. hiša Adelhajde, vdove po rajnkem Ulriku Vodopivcu.¹⁴⁷⁾ Leta 1361. so med drugimi imeli v trgu Gorici svoje hiše Konrad Sinc, Lenart Mula in neki Vinčgverra.¹⁴⁸⁾ — V trgu je stala hiša, katero je leta 1363. goriški grof Majnhard dal v fevd židu Sesutschu. Dotikala se je na gorenjem koncu hiše Brojača Bernarda, na dolnjem pa hiše Antona Tuskana.¹⁴⁹⁾ Leta 1366. sta Matherij in njegova soproga Maruša zastavila svojo hišo v trgu Gorici proti temu, da sta dobila na posodo pet mark šilingov.¹⁵⁰⁾ — Wolfel, kuharski mojster grofa Majnharda, je leta 1366. dobil od svojega gospoda kot fevd v trgu Gorici hišo, v kateri je takrat prebival. Za sosede je imel na eni strani Kateruco, hčer rajnkega Stokoluca, na drugi Bernarda, sina rajnkega Lavrenca, zadaj pa Tomažutko.¹⁵¹⁾ Rečeni Wolfel je leta 1366. dobil v fevd še neko drugo hišo, ki je mejila na eni stran ob Taffarellovo, na drugi pa ob Hedvikino hišo.¹⁵²⁾ Obe hiši, kateri sta se leta 1366. podelili Wolfelu, sta leta 1398. dobila od goriškega grofa Henrika v fevd Henrik iz Kormina in njegova soproga Lucija.¹⁵³⁾ Hišo, ležečo med Taffarellovo in Hedvikino hišo, je leta 1471. dobil v fevd Mihael Bruederle od goriškega grofa Leonharda,¹⁵⁴⁾ leta 1501. od kralja Maksimilijana,¹⁵⁵⁾ leta 1518. pa od istega vladarja Martin Bruederle.¹⁵⁶⁾ — Nikoleta, vdova po rajnkem mesarju Martinu, je prodala leta 1392. svojemu sinu Osvaldu svojo štacuno v trgu Gorici. Ta štacuna je mejila ob preddvor hiše Ivana de Rabatta, ob hišo omenjenega Osvalda, ob hišo štacunarja

¹⁴¹⁾ Izvestja, XII, 65, št. 12. — ¹⁴²⁾ Cod. B 534, f. 319. — ¹⁴³⁾ Izvestja, XII, 76, št. 28: „in mercato Goricie ante hospicium Antonii Tusci“. — ¹⁴⁴⁾ Ibid., XII, 57, št. 1: „in foro Goricie ante domum Monissachi Judei“. — ¹⁴⁵⁾ Ibid., XII, 63, št. 9; 66, št. 13; 69, št. 16. — ¹⁴⁶⁾ Ibid., 80, št. 35. — ¹⁴⁷⁾ Ibid., 73, št. 24: „ante domum Adleyce relicte Odolrici dicti Wodopivez in mercato Goricie“. — ¹⁴⁸⁾ Cod. W 594, f. 59. — ¹⁴⁹⁾ Cod. B 139, f. 29. — ¹⁵⁰⁾ Izvestja, XII, 99, št. 43. — ¹⁵¹⁾ Cod. W 594, f. 100'. — ¹⁵²⁾ Ibid. — ¹⁵³⁾ Cod. W 718, f. 8. — ¹⁵⁴⁾ Or. 1471, december 13; Izvestja, XII, 127, št. 74; cod. B 534, f. 56'. — ¹⁵⁵⁾ Izvestja, XII, 146, št. 92. — ¹⁵⁶⁾ Ibid., 162, št. 111. — Leta 1366. se omenjata Taffarellova in Hedvikina hiša. Na isti način se te dve hiši navajata leta 1398., potem leta 1471., leta 1501. in leta 1518. Še le nekoliko pred letom 1553. so začeli te dve hiši drugače imenovati. Eno je dobil v svojo last Otmar iz Podgrada (Newhaus), eno pa Franc Josip baron Egg. (Izvestja, XIII, 97, št. 167.) Tu vidimo, da so po prvih lastnikih imenovali dve hiši skoraj dve sto let. Enakih slučajev bi se dalo še več naštet.

Mičeja iz Gorice ter ob javno pot.¹⁵⁷⁾ — Bratje Nikolaj, Ivan, Lenart in Andrej Peczel so leta 1426. dobili v fevd od goriškega grofa Ivana Majnharda eno hišo v mestu Gorici, katero je nekdanj do svoje smrti imela Lucija, imenovana Jeruzalemka. Ta hiša se je na eni strani dotikala hiše Nikolaja, bivšega sodnika v Gorici, na drugi pa hiše Katarine, hčere Ivana »von Rabaten«; spredaj je bila javna pot.¹⁵⁸⁾ — V mestu Gorici je imel leta 1469. svojo hišo plemeniti Konrad de Orzono.¹⁵⁹⁾ — Vid iz Dornberga je dobil v fevd eno hišo v mestu Gorici, ležečo proti Travniku, katero je pa leta 1471. odstopil goriškemu grofu Leonhardu s prošnjo, da bi jo ta podelil Virgiliju vom Graben.¹⁶⁰⁾ — Eno hišo v mestu Gorici, ki je stala tik hiše Nikolaja Winda, je rečenega leta dobil v fevd Mihael Heuss z Vogrskega. Nekdanj je to hišo imel kamnosek Matija, a jo je prodal. Leta 1479. jo je Mihael Heuss zopet prepustil goriškemu grofu.¹⁶¹⁾ — Eno hišo v mestu Gorici je leta 1472. dobil Štefan Hofer v fevd. Nahajala se je med Rafaelovo hišo in hišo črevljarja Daniela.¹⁶²⁾

Ko so se leta 1508. Benečani polastili Gorice, so razrušili več hiš zaradi tega, da bi mesto bolj utrdili.¹⁶³⁾

5. Vas.

Pod hribom ležeči del Gorice je bil za časa goriških grofov še vas (villa, dorf). Razni viri jo večkrat omenjajo, tako n. pr. leta 1305.,¹⁶⁴⁾ 1307.,¹⁶⁵⁾ 1321.,¹⁶⁶⁾ 1323.,¹⁶⁷⁾ 1325.,¹⁶⁸⁾ 1330.,¹⁶⁹⁾ 1340.,¹⁷⁰⁾ c. 1341.,¹⁷¹⁾ 1351.,¹⁷²⁾ 1364.,¹⁷³⁾ 1387.,¹⁷⁴⁾ 1391.,¹⁷⁵⁾ 1398.,¹⁷⁶⁾ 1399.,¹⁷⁷⁾ 1411.,¹⁷⁸⁾ 1471.,¹⁷⁹⁾ 1472.,¹⁸⁰⁾ 1473.,¹⁸¹⁾ 1501.¹⁸²⁾ Listine včasih zaznamujejo spodnji del Gorice

¹⁵⁷⁾ Izvestja, XII, 102, št. 48. — ¹⁵⁸⁾ Ibid., 110, št. 57. — ¹⁵⁹⁾ Ibid., 125, št. 72. — ¹⁶⁰⁾ Or. 1471, december 13: „... das haus in euer stat zu Görz gelegen gen dem Anger“. — ¹⁶¹⁾ Cod. B 534, f. 39; f. 73'. — ¹⁶²⁾ Cod. B 534, f. 65'. — ¹⁶³⁾ Izvestja, XII, 156, št. 104. — ¹⁶⁴⁾ Cod. W 594, f. 81': „in villa Goricie“. — ¹⁶⁵⁾ Cod. W 594, f. 77: „tam in villa quam in foro“. — ¹⁶⁶⁾ Cod. B 139, f. 14': „in dem dorf ze Görz“, kjer je bil frančiškanski samostan. — ¹⁶⁷⁾ Izvestja, XII, 63, št. 8: „in villa Gorizie“. — Ibid., 64, št. 10: „in platea ville Gorizie“. — ¹⁶⁸⁾ Ibid., 66, št. 13: „Blasutus de villa Gorizie“. — Ibid., 67, št. 14: „in villa Gorizia“. — Ibid., 68, št. 15: „in villa Gorizie in cimiterio ecclesie minoris“. — ¹⁶⁹⁾ Ibid., 70, št. 19: „in Tanela Goricie in villa ibidem“. — Ibid., 71, št. 20. — ¹⁷⁰⁾ Ibid., 75, št. 26: „in villa Goricie“. — ¹⁷¹⁾ Cod. W 594, f. 58: „in dem dorf cze Görz“ (dvakrat). — ¹⁷²⁾ Izvestja, XII, 78, št. 32: „in villa Gorizia“. — ¹⁷³⁾ Ibid., 98, št. 42: „in villa Goricia“. — ¹⁷⁴⁾ Ibid., 100, št. 44: „sub turri ville Goricie“. — ¹⁷⁵⁾ Ibid., 82, št. 38: „in dem dorf czu Görz“. — ¹⁷⁶⁾ Cod. W 718, f. 1: „in dem dörff daselbs ze Görz“. — Ibid., f. 7: „in dem dörffe cze Görz“. Ibid., f. 10': „cze Görz in dem dörffe“. — ¹⁷⁷⁾ Cod. W 718, f. 14: „cze Görz in dem dörff“. — ¹⁷⁸⁾ Or. 1411, januar 29. — ¹⁷⁹⁾ Or. 1471, december 4; cod. B 534, f. 43'. — Or. 1471, november 25; cod. B 534, f. 42. — ¹⁸⁰⁾ Or. 1472, januar 9; cod. B 534, f. 59'. — ¹⁸¹⁾ Izvestja, XII, 129, št. 75: „in villa Goricia“. — ¹⁸²⁾ Ibid., 151, št. 95: „ein hofstatt in dem dorf zu Görtz.“

z besedo »suburbium«, kar kaže, da ni spadal k mestu.¹⁸³) En vir jo imenuje Spodnje Gorico.¹⁸⁴)

Kakor zgornji del Gorice, tako je imela tudi vas Gorica svoj plac ali trg,¹⁸⁵) kateremu so včasih rekli Spodnji trg.¹⁸⁶) En del vasi so imenovali Graben (Grapo), ki je bil tam, kjer je stal samostan.¹⁸⁷) Neki drug prostor v vasi se je zval Tanela.¹⁸⁸) V nekem viru se omenja Razpotje (Wegschayd).¹⁸⁹) Iz vasi je ena pot vodila proti Soči k mlinom.¹⁹⁰) Blizu Velike cerkve je bil kraj Babul,¹⁹¹) pri trgu pa Bolol.¹⁹²) V vasi Gorici se je nahajal stolp, kateri je stal brez dvoma na hribčku nad sedanjim št. Rokom.¹⁹³)

V Veliki cerkvi so častili sv. Hilarija in Tacijana.¹⁹⁴) En oltar v njej je bil posvečen Materi božji. V tej cerkvi je bila podoba sv. Antona. Na posebnem mestu je ležalo božje truplo. Jurij, sin rajnega Henrika iz Orzona, je leta 1391. v svoji oporoki volil rečeni cerkvi več posestev in dohodkov. Določil je, da se njegovo truplo po njegovi smrti prepelje v to cerkev. Duhovnik oltarja Matere božje naj opravi po njegovi smrti trideset maš, pozneje pa vsak ponedeljek po eno. Njegovi dediči naj kupijo vsak dan po dve sveči ter užgani postavijo pred podobo sv. Antona.¹⁹⁵)

V vasi Gorici je bil frančiškanski samostan,¹⁹⁶) ki se omenja že leta 1303,¹⁹⁷) potem 1321,¹⁹⁸) 1322,¹⁹⁹) dalje 1342,²⁰⁰) 1356,²⁰¹)

¹⁸³) Ibid., 130, št. 76: „in suburbio Goricie“. — Iz neke listine iz leta 1482. je razvidno, da je ta suburbium Goricie“ isto, kar „villa Goricie“. (Izvestja, XII, 139, št. 79: „in suburbio Goricie ante logiam penes cimiterium ecclesie parochialis Goricie“.) Dotično pokopališče je bilo v vasi Gorici, ne pa v mestu. — ¹⁸⁴) Cod. B 534, f. 359: „Die vnnderthonen zu vnnder Görzcz“. — ¹⁸⁵) Izvestja, XII, 64, št. 10 k letu 1323: „in platea ville Gorizie super Bololos“. — Cod. W 718, f. 10' k letu 1398: „ein haus cze Görzcz in dem dörrffe gelegn, da vör der placz anstözset“. — Izvestja, 164, št. 113 k letu 1519: „platea inferiores Goritie“. — ¹⁸⁶) Cod. B 534, f. 14 k letu 1471: „Görzcz an dem vnndern placz“. — ¹⁸⁷) Cod. W 718, f. 5 k letu 1399: „vnder dem Grabn bey dem chlöster“. Cfr. or. 1471, december 6. — Cod. B 543, f. 50 k letu 1384: „Weingarten bey dem Graben zu Görzcz“. — Cod. B 148, f. 9: „2 felder enthalb des Graben, Grapa genannt“. — ¹⁸⁸) Izvestja, XII, 70, št. 19 k letu 1330: „in Tanela Goricie in villa ibidem“. — Ibid., 71, št. 20: „in Tanela Goricie“. — ¹⁸⁹) Cod. W 718, f. 7 k letu 1398: „in dem dörrffe cze Görzcz an der Wegschayd“. — ¹⁹⁰) Cod. W 718, f. 16 k letu 1401: „pey der strazze, da man czu den muln an die Ysnicz geet“. — ¹⁹¹) Izvestja, XII, 78, št. 32: „in villa Gorizia apud cymiterium maioris ecclesie sub Babulum“. — ¹⁹²) Ibid., 64, št. 10: „in platea ville Gorizie super Bololos“. — ¹⁹³) Ibid., 100, št. 44: „de sub turri ville Goricie“. — ¹⁹⁴) Cod. W 718, f. 6 k letu 1398: „czenachst hinder der chirchen dacz sand Elary vnd Daciani“. — ¹⁹⁵) Izvestja, XII, 81, št. 38. — ¹⁹⁶) Cod. B 139, f. 14' k letu 1321: „... prüder sand Franciskenenorden ... in dem dorf ze Görzcz gesezzen“. — ¹⁹⁷) Cod. W 594, f. 81': „Goricie ante ecclesiam fratrum minorum“. — ¹⁹⁸) Cod. B 139, f. 14'; cod. B 534, f. 146. — ¹⁹⁹) Archeogr. Triest., N. S., XIII, 388: „... in sacristia fratrum minorum in loco S. Marie in villa Goriz“. — ²⁰⁰) Cod. B 534, f. 348': „dem Franciscen closter zu Görzcz“. — ²⁰¹) Archeogr. Triest., N. S., XVI, 35: „... in sacristia ecclesie fratrum minorum de Goricia“.

1363.,²⁰²) 1398.²⁰³) in 1399.²⁰⁴) — V vasi Gorici sta bili dve pokopališči, eno pri Veliki cerkvi,²⁰⁵) drugo pa pri Mali.²⁰⁶) Pri pokopališču Velike cerkve je stala leta 1482. neka lopa.²⁰⁷)

V vasi Gorici je bilo dosti manj hiš, kakor v trgu (mestu). Razen hiš se omenjajo v vasi tudi skednji, vrtovi, vinogradi, njive in nasadi.

Tik trga v vasi Gorici je stala hiša, katero je leta 1398. dobil v fevd neki Primož iz Gorice. Pod to hišo so se nahajale hiše kovača Bratuša, Jurija Pupica in kovača Henrika.²⁰⁸) — Eno hišo z lopo na spodnjem trgu je leta 1471. dobil v fevd od goriškega grofa Leonharda Gašper, sin Petričev iz Kočevja. Ta hiša je segala zadej z vodnjakom do vrta dedičev Hanza Narrena, na drugi strani do vrta Prodolanerjevih dedičev, na tretji pa do hiše Antona vom Turn. Hišo so nekdanji varuhi sinov notarja Marka zastavili rečenemu očetu Petriču, nato jo je pa notar Nikolaj, sin notarja Marka, prepustil omenjenemu Gašperju.²⁰⁹) — Istega leta je dobil Vid iz Dornberga del dvora na trgu, ki je mejil ob zemljišče štacunarja Jakoba, potem ob zemljišče Petra Raphaela ter na eni strani segal tudi do njegovega zemljišča.²¹⁰)

Za cerkvijo sv. Hilarija in Tacijana je bil dvor, katerega sta leta 1384. dobila v fevd bratranca Jurij in Henrik, pisarja v Gorici. K temu dvoru je spadalo osem njiv.²¹¹) Leta 1398. je oboje dobil v fevd Henrik iz Orzona od goriškega grofa Henrika,²¹²) leta 1501. pa Andrej iz Orzona od kralja Maksimilijana.²¹³) — Leta 1471. se omenja v neki listini župnišče v vasi Gorici. Blizu njega je bil dvor, v katerem sta bivala kovač Klement in črevljar Marin. Ta dvor je rečenega leta dobil Ambrož Pipo v fevd od goriškega grofa Leonharda.²¹⁴)

Za frančiškanskim samostanom je stal neki drug dvor, katerega je leta 1398. dobil v fevd Bartolomej iz Moše.²¹⁵) — En dvor se je nahajal tik imenovanega samostana pod Grabnom ali Grapo. Leta 1399. ga je z vinogradom vred, ki je zraven spadal, dobil Tomaž Prodoloner v fevd od goriškega grofa Henrika.²¹⁶) Ta dvor z vinogradom je bil nekaj let prej last rihenberških gospodov. Leta 1370. ga je

²⁰²) Archeogr. Triest., N. S., XVI, 348. — ²⁰³) Cod. W 718, f. 7: „cze Görz hinder dem chlöster“. — ²⁰⁴) Cod. W 718, f. 5: „cze Görz . . . vnder dem Graben bey dem chlöster“. — ²⁰⁵) Izvestja, XII, 78, št. 32 k letu 1351: „in villa Gorizia apud cymiterium maioris ecclesie sub Babulum“. — ²⁰⁶) Ibid., 68, št. 15 k letu 1325: „in villa Gorizie in cimiterio ecclesie minoris“. — ²⁰⁷) Ibid., 139, št. 79: „in suburbio ante logiam penes cimiterium ecclesie parochialis Goricie“. — ²⁰⁸) Cod. W 718, f. 10'. — ²⁰⁹) Or. 1471, december 10 in revert z dne 11. decembra istega leta. — ²¹⁰) Or. 1471, december 13: „ain tail des hofes am placz“. Ta „placz“ je bil brez dvoma v vasi Gorici, kar se da sklepati iz tega, da so rečeni dvor obdajala le zemljišča, ne pa hiše. — ²¹¹) Cod. B 534, f. 50. — ²¹²) Cod. W 718, f. 6. — ²¹³) Izvestja, XII, 148, št. 93, kjer naj se besede „za cerkvijo sv. Klare“ popravijo tako, da bode stalo „za cerkvijo sv. Hilarija“. — ²¹⁴) Or. 1471, november 25. — ²¹⁵) Cod. W 718, f. 7. — ²¹⁶) Cod. W 718, f. 5: „ . . . hof cze Görz gelegn ist vnder dem Graben bey dem chlöster“.

Ulrik iz Rihemberga dal v fevd Hanzu Judu z Gorice.²¹⁷⁾ Leta 1471. je neki drug Tomaž Prodoloner dobil imenovani dvor z vinogradom v fevd od goriškega grofa Leonharda.²¹⁸⁾ — Pri Grabnu je bil en vinograd, katerega sta leta 1384. dobila v fevd bratranca Jurij in Henrik, pisarja v Gorici.²¹⁹⁾ — Na Grabnu v vasi je bil vrt, katerega je leta 1471. dobil v fevd Nikolaj, sin rajnkega notarja Marka iz Gorice.²²⁰⁾

V nekem viru se omenja Z u n a n j i G r a b e n. Leta 1367. je goriški grof Majnhard dal v fevd Nikolaju Summereckerju in njegovemu enako imenovanemu sinu v fevd eno hišo in pa zraven ležečo brajdo na notranji strani Zunanjega Grabna v Gorici.²²¹⁾

Pri R a z p o t j u (Wegschayd) v vasi Gorici je stala hiša v kateri je leta 1398. prebival kovač Hainc, meščan goriški, in jo je tudi takrat dobil v fevd. Na eni strani te hiše je bila Primoževa hiša, na drugi pa Križmanova.²²²⁾

V vasi Gorici se je nahajal neki kraj, kateremu so T a n e l a rekli. Tu sta bila dva fevda, katera je neki Daniel leta 1330. prodal Henrik, pisarju v Gorici. Prvi fevd je obsegal travnik, vinograde in oranico, drugi pa tri polja.²²³⁾ — Istega leta sta brata Rizard in Walchon, sina rajnkega Walchona de la Turre, odstopila svojemu bratu Henriku dve njivi in pol »in Tanela Goricie«, katerih meje so bile na eni strani polje Lipa iz Gorice, na drugi polje pisarja Alberta, na dveh straneh pa javne poti. Za to sta pa dobila od rečenega Henrika tri polja, ki so se nahajala tudi »in dicta Tanela«, dve pod bregom, eno pa nad bregom. Meje prvega polja so bile na eni strani polje Rudolfa, brata rečenega Alberta, na drugi pa posestva Henrika, sina rajnkega Zetha iz vasi Gorice. Drugo polje je segalo na eni strani do posestva Odolrika, Mülleith imenovanega, iz Gorice, na drugi pa do javne poti. Tretje polje je mejilo na eni strani ob posestvo rečenega Alberta, na drugi pa ob posestvo, česar lastnik je bil Žvan Zlatolasec.²²⁴⁾

V vasi Gorici je bilo še več drugih hiš in zemljišč, katerih lega nam pa ni znana. Tu je bila hiša, katero je leta 1303. Konrad, sin rajnkega Wadlarja (Fidelarja) iz Gorice, odstopil grofu Albertu s prošnjo, da bi jo ta dal v fevd svojemu služabniku Ulriku, kar se je tudi zgodilo. Ta hiša se je nahajala med hišo Konrada Cholbila in dvorom, katerega je imel Bajnica, sin rajnkega notarja Frančiška iz Gorice.²²⁵⁾ Ker je pa

²¹⁷⁾ G. di Sardagna (Archivio Veneto, XV, 149, št. 1) je ponatisnil listino z dne 27. aprila 1370. V njegovem ponatisu, ki je poln napak, čitamo, da je rečeni Ulrik dal Hanzu Judu v fevd „ein (einen) hoff und ein (einen) weingarten, der bei dem hoff gelegen ist ze Görz-und (under) den (dem) Graben bei den (dem) cholost (chloster)“. Besede v oklepih so moji popravki, posneti iz listine z dne 30. junija leta 1399. v cod. W 718, f. 5. — ²¹⁸⁾ Or. 1471, december 6; cod. B 534, f. 37'. — ²¹⁹⁾ Cod. B. 534, f. 50'. — ²²⁰⁾ Or. 1471, december 4; cod. B 534, f. 43: „zu Gorcz in dem dorff an dem Graben“. — ²²¹⁾ Or. 1367, julij 9: „ainshalb des auzzern Graben ze Görz“. — Cod. W 594, f. 114; f. 105'. — ²²²⁾ Cod. W 718, f. 7. — ²²³⁾ Izvestja, XII, 70, št. 19. — ²²⁴⁾ Ibid., 71, št. 20. — ²²⁵⁾ Cod. W 594, f. 51' in 81'.

imenovani Ulrik kmalu potem umrl, je prosila njegova mati Galicija, da bi grof dal rečeno hišo v fevd njegovemu vnuku, kateremu je bilo tudi Ulrik ime. To se je izvršilo leta 1305.²²⁶⁾ — V vasi Gorici je imel leta 1323. pisar Henrik svoj dvor,²²⁷⁾ kovač Orvecell leta 1325. svojo hišo,²²⁸⁾ Ulrik Lip okoli leta 1341. tri nasade,²²⁹⁾ kovač Lovrenc iz Vertojbe pa leta 1364. tudi svojo hišo.²³⁰⁾ — Leta 1384. sta bratranca Jurij in Henrik, pisarja v Gorici, z reverzom potrdila, da jima je goriški grof Majnhard dal v fevd v vasi Gorici prvič en nasad z dvema njivama, kateri sta obdelovala Seifrid in Janez Mevlca, potem eno zemljišče in tri njive ter en nasad pri Henrikovem dvoru.²³¹⁾ Jurij iz Orzona je leta 1391. v svoji oporoki prepustil svoji soprogi Benenudi svoj skedenj z vrtom v vasi Gorici.²³²⁾ En dvor v vasi Gorici so imeli rihenberški gospodje v svoji lasti. Pod tem dvorom se je razprostirala kmetija, katero je leta 1398. Ulrik Teniker dobil v fevd.²³³⁾ Istega leta je Friderik Finkenberger dobil v fevd en skedenj, ki je stal v vasi Gorici tik Črnigojeve hiše, ter en vrt, katerega je imel krznar Ulrik, pa tudi še neki drug skedenj, ki se je nahajal med hišo kovača Lamberta in hišo imenovanega krznarja Ulrika.²³⁴⁾ — V vasi Gorici je imel ondotni opat svoj hlev. Med tem hlevom in Gregorijevim dvorom se je nahajala brajda, katero sta leta 1399. dobili v fevd Ana in Katra, hčeri vratarja Frica iz Gorice.²³⁵⁾ — En dvor, ki je mejil na eni strani na Špitalerjevo brajdo, na drugi pa na posestvo Ivana Rewhlina, je imenovanega leta dobil v fevd goriški pisar Martin.²³⁶⁾ Goriški grof Ivan Majnhard je leta 1411. podelil Andreju Wollu v fevd en dvor v vasi Gorici, ki je segal spredaj proti vodnjaku do javne poti, na drugih straneh pa do hiše mlinarja Petra, do hiše mesarja Martina in do Hermanove poti.²³⁷⁾ V vasi Gorici je imel Ivan Mislenčič pol kleti, katero je pa leta 1449. podelil cerkvi v Št. Petru.²³⁸⁾ En drug dvor v vasi Gorici, ki je stal tam, kjer je nekdaj rajnki notar Marko dal postaviti hišo, je leta 1471. dobil od goriškega grofa Leonharda v fevd notar Nikolaj, sin rečenega Marka.²³⁹⁾ Eno hišo v vasi Gorici, ki se je zgoraj dotikala hiše Fridla Hunta, spodaj pa hiše neke Enlhe, je istega leta dobil v fevd Ambrož Pipo. Še prej sta jo imela rajnki Jakob Mucz in pa Tybolt.²⁴⁰⁾ Leta 1472. je goriški grof Leonhard dal v fevd Wolfgangu, sinu rajnkega štacunarja Jakoba, en dvor v vasi Gorici, ki je segal do hiše nekega Hanselina, potem do hiše, katero je imel Barba Zimec, ter do javne poti.²⁴¹⁾

²²⁶⁾ Cod. W 594, f. 51' in 81'. — ²²⁷⁾ Izvestja, XII, 63, št. 8. — ²²⁸⁾ Ibid., 67, št. 14. — ²²⁹⁾ Cod. W 794, f. 58. — ²³⁰⁾ Izvestja, XII, 98, št. 42. — ²³¹⁾ Cod. B. 534, f. 50, 50'. — ²³²⁾ Izvestja XII, 82, št. 38. — ²³³⁾ Cod. W 718, f. 2'. — ²³⁴⁾ Cod. W 718, f. 1. — ²³⁵⁾ Cod. W 718, f. 4'. — ²³⁶⁾ Cod. W 718, f. 14. — ²³⁷⁾ Or. 1411, januar 29; Cod. B 534, f. 29. — ²³⁸⁾ 1449, julij 8, R. 2. — ²³⁹⁾ Or. 1471, december 4; cod. B 534, f. 43'. — ²⁴⁰⁾ Or. 1471, november 25; cod. B 534, f. 42. — ²⁴¹⁾ Or. 1472, januar 9; cod. B 534, f. 59'.

V mnogih slučajih se v virih omenja, da se je nahajala kaka hiša ali pa kako zemljišče v Gorici, ni pa rečeno, je li to bilo v mestu ali pa v vasi Gorici. Gledé na to, da v trgu, oziroma v mestu ni bilo njiv in vinogradov ter le kak posamezen vrt, si lahko mislimo, da so stale hiše, pri katerih so se nahajali vinogradi in njive, v vasi Gorici.

V Gorici je bila leta 1312. neka hiša z vinogradi in vrtovi, katero je neki Lip dobil v fevd od grofa Henrika. To hišo, v kateri je nekdanj prebival Testa, Lipov stric, je imel nekoliko časa v svoji lasti Nikolaj sin rajnkega Diezlina z Vogerskega.²⁴²⁾ — Neka brajda se je nahajala med zemljiščem rihenberških gospodov in zemljiščem Riczharta vom Turn, neka druga brajda pa med brajdo krojača Konrada in brajdo Bernarda, sina rajnkega Lenarta. Obe brajdi je leta 1366. dobil v fevd grofov kuhar, mojster Wolflein,²⁴³⁾ leta 1398. Henrik iz Kormina in njegova soproga Lucija,²⁴⁴⁾ leta 1471. Mihael Bruederle²⁴⁵⁾ in potem še leta 1501.²⁴⁶⁾ — Bratranca Jurij in Henrik, pisarja v Gorici, sta leta 1384. dobila v fevd dvor s stolpom, hišami in vrtovi v Gorici.²⁴⁷⁾ Leta 1378. je Grazcel iz Gorice prodal grofu Frideriku iz Ortenburga en dvor v Gorici za 42 mark beneških šilingov.²⁴⁸⁾ Kovač Pavel je dajal od neke brajde, ki se je nahajala v Gorici, vsako leto po dva starja pšenice, kar čitamo v neki oporoki iz leta 1391.²⁴⁹⁾ V Gorici je leta 1391. imel svojo hišo notar Matija, sin rajnkega notarja Pacinija.²⁵⁰⁾ Jurij, sin rajnkega mesarja Martina iz Gorice, je leta 1394. za 50 mark šilingov prodal svojemu bratu Osvaldu svojo hišo v Gorici.²⁵¹⁾ L. 1398. je dobil Frid. Finkenberger od grofa Henrika v fevd en skedenj in en vrt v Gorici pri hiši Franka Tuska, potem en vrt, kateri je bil prej v posesti krznarja Ulrika ter en skedenj pri hiši kovača Lamprehta in hiši krznarja Ulrika.²⁵²⁾ Istega leta je rečeni grof dal v fevd Žvanu Rewhlinu iz Gramogliana nekoliko njiv, katere je imel v Gorici.²⁵³⁾ Štacunar Ivan in njegova soproga Katra, hči rajnkega brivca Kunca, sta leta 1398. dobila v fevd hišo v Gorici, ki je mejila na eni strani ob Pečakarjevo hišo, na drugi pa ob hišo Mihaela, sina mlinarja Nikolaja. Prejšnji lastnik Ivanove hiše je bil omenjeni Kunc in kaže se, da jo je Ivan priženil.²⁵⁴⁾ V Gorici je imel leta 1412. plemeniti Henrik de Orzono svojo hišo,²⁵⁵⁾ leta 1421. Hadmar, sin rajnkega Antona de Eberstajn,²⁵⁶⁾ leta 1461. notar Vid Pernawer, sin rajnkega Konrada de Pernawer,²⁵⁷⁾ leta 1471. pa notar Ivan, sin rajnkega Ivana Ketterja iz Gorice.²⁵⁸⁾ Tega leta je goriški grof Leonhard dal Joštu

²⁴²⁾ Cod. W 43, f. 216'. — ²⁴³⁾ Cod. W 594, f. 100'. — ²⁴⁴⁾ Cod. W 718, f. 8. — ²⁴⁵⁾ Or. 1471, december 13; cod. B 534, f. 56'; Izvestja, XII, 127, št. 74. — ²⁴⁶⁾ Izvestja, XII, 147, št. 92. — ²⁴⁷⁾ Cod. B 534, f. 50. — ²⁴⁸⁾ Or. 1378, december 5. — ²⁴⁹⁾ Izvestja, XII, 81, št. 38. — Kovač Pavel je prebival v vasi Gorici. (Izvestja, XII, 98, št. 42.) — ²⁵⁰⁾ Ibid., 101, št. 47. — ²⁵¹⁾ Ibid., 103, št. 49. — ²⁵²⁾ Cod. W 718, f. 1. — ²⁵³⁾ Cod. W 718, f. 3. — ²⁵⁴⁾ Cod. W 718, f. 6. — ²⁵⁵⁾ Izvestja XII, 108, št. 55. — ²⁵⁶⁾ Ibid., 109, št. 56. — ²⁵⁷⁾ Ibid., 123, št. 63. — ²⁵⁸⁾ Ibid., 126, št. 73.

hinter der Vesten v fevd tri njive in tri kmetije v Gorici.²⁵⁹⁾ Nekoliko dni pozneje je Hanz iz Kormina dobil v fevd od rečenega grofa en vrt v Gorici, katerega je obdeloval neki Ivanič, potem še en vrt, katerega je imel Pavle iz Gramogliana, ter en nasad, kjer je Bratuš prebival.²⁶⁰⁾ V Gorici je imel svojo hišo z lopo neki Oschfrorich, ki pa je bil leta 1482. že mrtev.²⁶¹⁾ V neki listini iz leta 1487. se omenja, da se je v Gorici nahajala hiša goriškega grofa Leonharda.²⁶²⁾ V Gorici je stala hiša plemenitega Federika de Atims, kancelarja goriškega, ki je živel proti koncu 15. stoletja.²⁶³⁾ (Dalje.)

Je li bil Mokronog kdaj mesto?

Spisal Ivan Steklasa.

Konrad Črnologar je hotel v neki kratki razpravi v Mitth. d. Musealvereines f. Krain I. 1900, str. 39—40 dokazati, da je bil Mokronog nekdanje mesto. V višnjanskem mestnem arhivu je našel neko sicer nevažno listino s pečatom mokronoške občine iz l. 1781. Po tem pečatu sodeč je sklepal, da je bil Mokronog nekdanje mesto, češ da kaže to napis na pečatu izrecno, in da to trdi tudi Valvasor.¹⁾ Kaj je na tem resnice?

Mokronog je vrlo staro selišče. Že davno pred Rimci je bil ves ta kraj naseljen. Za dokaz so nam predmeti, izkopani v okolici mokronoški. Tudi v samem Mokronogu je bilo staro selišče tam, kjer stoji zdaj mokronoški grad. Sčasoma je nastalo okoli utrjenega selišča pod bregom novo selišče, ki je moralo biti za vlade Rimcev že prav znatno. Kako so ga zvali Rimci, pa ni nikjer zapisano, in vendar je moralo imeti poleg svojega prvotnega imena tudi latinsko, kakor nekateri druga selišča ob cesti Trebnje (Praetorium Latobicorum) do Škocijana (Crucio) in dalje do Drnovega (Neviodunum). Latinsko ime »Madipedium« je brez dvoma kasnejši doslovni prevod slovenskega imena Mokronog ali pa nemškega Nassenfuss. Okoli Mokronoga se je našlo mnogo rimskih novcev in tudi veliko drugih starin med Mokronogom in Škocjanom. Kaj se je zgodilo s tem seliščem na početku srednjega veka, je težko določiti, ker se sploh nikjer ne imenuje. Trpelo je gotovo veliko, kajti nahajalo se je blizu glavne rimske ceste, po kateri so se valile barbarske trume proti Italiji. S porazom Mažarov l. 955 so prenehale vse te nadloge. Po teh burnih časih je prišel ves mokronoški

²⁵⁹⁾ Or. 1471, december 4. — ²⁶⁰⁾ Or. 1471, december 13. — ²⁶¹⁾ Izvestja, XII, 138, št. 78. — ²⁶²⁾ Ibid., 141, št. 83. — ²⁶³⁾ Ibid., 144, št. 89.

¹⁾ Valvasor XI, 406.

kraj pod Savinjsko marko. Najvažnejše selišče v Savinjski marki, kolikor se je raztezala po Kranjskem, je bilo Škrljevo, posestvo seliških grofov. Imenuje se že l. 1044 kot posestvo blažene Heme.²⁾ Valvasor trdi,³⁾ da je spadal pod oblast omenjene grofice tudi Mokronog, toda ime tega selišča ni zapisano v nobeni listini tedanjega časa. Mogoče je le, da so se vsa posestva seliških grofov okoli vode Mirne, med njimi tudi Mokronog, razumevala pod imenom Škrljevo.

L. 1215 se imenuje Mokronog prvokrat, Koroški vojvoda Bernhard je imel tukaj svoje imanje (praedium).⁴⁾ Potem se imenuje Mokronog v neki beležki o potovanju koroškega vojvoda Ulrika III. l. 1256. Takrat se je vračal ta vojvoda iz Topuskega na Hrvatskem v Labud po cesti skozi Metliko in Trebnje in od tukaj skozi Mokronog na Zidani most, Celje in ob Paki dalje.⁵⁾ Mokronog je bil torej že takrat važna točka ob cesti Zidani most - Trebnje.⁶⁾ L. 1256 se imenuje Mokronog utrjen grad (castrum).⁷⁾ L. 1265 se omenja Mokronog, in sicer v drugič, kot utrjen grad.⁸⁾ Tudi l. 1288 se navaja Mokronog kot utrjen grad.⁹⁾ Treba pa razlikovati od današnje mokronoške graščine grad istega imena pri Trebelnem, ki leži zdaj v razvalinah. Tukaj so se naselili okoli polovice 12. veka gospodje Mokronoški (de Nazzenfuz) iz današnje Würtemberške. Kot pričo nahajamo v neki listini Alberta Mokronoškega že l. 1143.¹⁰⁾ Ta grad so imenovali kesneje Gorenji Mokronog, za razliko od Dolenjega Mokronoga; ni bil pa v nobeni zvezi z današnjim mokronoškim gradom in trgom. Imeniten pa je bil, ker je imel svojo lastno deželjsko sodnijo do konca 16. veka.

Prvokrat se imenuje Mokronog kot trg (forum) l. 1280.¹¹⁾ Mokronog je bil tedaj že leta 1280 trg ter je moral meti že takrat svoje pravice. Kakšne so bile te pravice, izvemo deloma iz kesnejših listin, kajti prvotna ustanovna listina o povišanju selišča Mokronoga na trg se ni ohranila. Dali pa so jo Mokronožanom krški škofje kot lastniki graščine in selišča. Vsekakor pa so morale biti trške pravice zagotovljene Mokronožanom že v ustanovni listini ter se menda niso mnogo razlikovale od pravic, ki so jih potrjevali sčasoma krški škofje zaporedoma počenši od novega veka naprej. Starejši zapiski o tem se niso ohranili. V listini iz l. 1280 se te pravice niti ne omenjajo. Šele l. 1464 izvemo iz listine, napisane v samostanu pleterškem, da je imel trg Mokronog že takrat posebne pravice.¹²⁾ Popis teh trških pravic pa imamo šele iz

2) Dr. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev III, str. 92. — 3) Valvasor, XI, 406. — 4) Zahir, Codex Fris., I, 126; Jaksch, Monumenta Carinthiae, IV, 70—71. — 5) Schumi, Archiv für Heimatkunde, II, 83. — 6) Dolenjske Novice l. 1914 št. 10. — 7) Jaksch, Monumenta Carinthiae, IV, 490—491. — 8) Schumi, Urk. u. Regest., I, 268; Jaksch, Monumenta Carinthiae, IV, 621—623. — 9) Mittheil. d. hist. Vereins f. Krain l. 1861, str. 15. — 10) Schumi, Urk. u. Regest., I, 96. — 11) Izvirnik listine se nahaja v krškem škofijskem arhivu, zdaj v Celovcu Nro. 209. — 12) Mittheilungen d. Musealvereins f. Krain. Letnik 14., str. 69.

l. 1531. Izza tega so jih potrjevali krški škofje vse do l. 1616, ko so prodali ta trg z graščino Josipu Mahorčiču.¹³⁾ V vseh teh listinah se imenuje Mokronog le trg in nikjer kot mesto. Tudi v popisu vsega cerkvenega premoženja na Kranjskem l. 1526 po tedanjih deželskih sodnijah se Mokronog ne navaja kot mesto s posebno deželsko sodnijo, nego je uvrščen pod deželsko sodnijo mokronoške graščine.¹⁴⁾ Iz srednjega veka sta se nam ohranili tedaj le dve listini, v katerih se imenuje Mokronog trg. V vseh listinah novega veka, kolikor nam jih je dozdej poznato, se navaja Mokronog vedno le kot trg in nobenkrat kot mesto. Vsa starejša kranjska mesta razen Tržiča (1537) so dobila svoje diplome v srednjem veku, a med njimi bi moral biti tudi Mokronog, če bi bila Valvasorjeva zgoraj omenjena beležka resnična. Zato pa tudi Valvasor ne navaja za svojo trditev nobenega dokaza, ker ga sploh ni bilo. Zapisal je le ljudsko govorico o mokronoškem meščanstvu, ki jo je bržkone slišal, ker je imel Mokronog kot trg ob Valvasorjevem času svoje posebne pravice, podobne pravicam nekih mest ter so se tudi Mokronožani vsled tega zvali meščani (cives). Če pa kdo misli, da je morda takšna diploma zgorela v strašnem požaru, ki je zadel Mokronog l. 1681 ter se jej tako zatrl sled za vselej, se moti, kajti ohranil bi se bil gotovo prepis, ali kakšna beležka o njem, četudi bi zgorel izvirnik. Na take spise se je silno pazilo, in ni mogoče, da bi bil izginil brez vsakega sledu; ko bi bil sploh kdaj obstojal. Da je bil Mokronog kdaj mesto, nimamo tedaj v dozdej nam poznatih listinah nobenega dokaza.

Vrnimo se k omenjenemu pečatu trga Mokronoga po opisu Konrada Črnologarja. Le ta je prav lep in zanimiv. Pritisnjen je na rudeč vosk, je popolnoma okrogel ter ima v premeru 88 mm. Med dvema točkastima črtama se nahaja napis z velikimi početnimi latinskimi črkami: † S. CIVITATIS . . N . . ASN . FVES . . Na pečatnem polju brez ščita se nahaja podplat leve noge. Prostor na okoli je urešen z rastlinskimi črteži. Pečat ni popolnoma odtisnjen, ker je bilo premalo voska na eni strani. Poleg pečata je napis na desni strani: N. Richter und Rath alda.

Ravno takšne tri pečate sem zasledil jaz v novomeškem kapitelskem arhivu na listinah, ki so mnogo starejše od zgoraj imenovane. Pečati na rudečem vosku so na vseh treh listinah vrlo dobro ohranjeni, posebno še na poslednji listini in tudi napis na vseh treh v celoti: † S. CIVITATIS . IN . NASNFVES. Prva listina¹⁵⁾ (prezentacijska listina za vikarja Ivana Walle) s tem pečatom je napisana v Mokronogu 20. aprila 1646. Izdali so jo gosposčina, tržani (meščani) in občina obzidanega selišča Dolenjega Mokronoga (Dominium, Cives et Communitas oppidi Inferioris Nassenfues). Listina je napisana v latinskem jeziku; pod pečatom pa je napisano v nemškem jeziku: N. Richter und

¹³⁾ Mittheilungen d. hist. Vereins f. Krain. L. 1853, str. 19—23. — ¹⁴⁾ A. Koblar, Izvestja l. 1895, str. 200—201, 239, 240. — ¹⁵⁾ Fasc. XXIX Nro. 1.

Bürgerschaft alda. Od tega pečata na levo se nahajata po redu dva mala pečata tudi na rudečem vosku, eden z grbom Jakoba Mahorčiča, drugi pa z grbom Ernesta Mihaela Scherenburga, vlastelinov mokronoškega grada. Druga listina,¹⁶⁾ tudi prezentacijsko pismo za župnika Ivana Jakoba Schrotta, je bila napisana v gosposčini in trgu Mokronogu (in der Herrschaft und Markt Nasenfues) 29. decembra 1677. Desno od občinskega pečata je napis: N. Richter und Rath des Markt Nasenfues (N. sodnik in svet trga Mokronoga), a na levo je majhen pečat na črnem vosku ter poleg na levo podpis: Maria Margaretha Khaysellin, Freifrau Wittib (Marija Margareta Kajzelova, baronica vdova). Leta je prezentirala zajedno z občino novega župnika. Na tretji listini,¹⁷⁾ pisani v nemškem jeziku 7. marca 1743, se je ohranil najbolje občinski pečat. Tudi to je prezentacijsko pismo za župnika Josipa Widmayerja. Pod pečatom je napis: N. Richter, Rath und Gemeinde (N. sodnik, svet in občina).

Pred vsem imamo dokazano, da so pečati na vseh štirih listinah enaki in z istim napisom. Črnologar misli, da je pečatnik iz 14. veka, kar je prav verjetno, ker je bil Mokronog že zdavnaj prej samostalna trška občina ter je mogla rabiti tudi svoj pečat. Ker manjka na pečatu ščit, se mora smatrati noga na pečatniku le za navadno znamenje na pečatu in ne kot grb (takozvani govoreči grb, iz katerega razločno čitamo ime dotičnega kraja). V listini višnjanskega arhiva se navaja, da je omenjeni pečat veliki. Iz tega sledi, da so imeli takrat že tudi mali pečat za spise manje važnosti. V prvih treh listinah se ne omenja mali pečat, bržkone ga takrat še niso imeli. Kdaj je dobil Mokronog svoj pečatnik, se pa ne da določiti. Vsekakor pa je bilo nekakšno posebno odlikovanje za osebe in kraje, če so smeli rabiti svoje pečate. Obenem se je vselej tudi določilo, na kakšnem vosku se sme pečatnik pritiskati. To pravico so vsi lastniki pečatov skrbno čuvali in strogo pazili na vsako zlorabo s pečatom. Vsekakor je dobil Mokronog to pravico že v srednjem veku, ko je najlepše procvetel. Po izreku »civitas« pa ne smemo sklepati, da je bilo dotično selišče, ki je imelo na pečatu ta naslov, tudi zares mesto. Civitas pomeni v kasnejši latinščini selišče s posebnimi pravicami za razliko od drugih selišč. Tako je imel tudi Mokronog svojo samostalnost, svojo upravo in svojo sodnijo. Na čelu vse uprave in sodnije je bil sodnik, glavav v občini s svojimi prisedniki (svet). Vendar pa je bila sodnikova oblast v Mokronogu omejena, bil je podložen deželski sodniji mokronoške graščine glede uprave in sodnije tudi v prvih prizivnih zadevah, ker Mokronog ni bil deželnoknežji trg, ki bi sicer spadal s svojimi prizivi pod vicedomsko oblast v Ljubljani. Sodil pa je sodnik v vseh častnih zadevah in prestopkih ter celo zločinih do štirih mark vrednosti (14½ gold.) popolnoma samostalno. Na življenje in smrt pa ni imel pravice soditi; to pravo je spadalo na deželsko sodnijo mo-

¹⁶⁾ Fac. XXIX, Nro. 2. — ¹⁷⁾ Fasc. XXIX, Nrc. 1.

kronoško. Novo mesto na pr. pa je imelo kot mesto vse pravice deželске sodnije. Sicer pa najbolje pobija trditev Črnologarjevo glede naziva mesta naša zgoraj navedena druga listina, v kateri se izrecno omenja, da je napisana v gosposčinj in trgu Mokronogu, in kjer stoji podpis pod pečatom: N. sodnik in svet trga Mokronoga. Na pečatu iste listine imamo napis civitas, kar tolmači Črnologar za mesto, a v sami listini zovejo sodnik in prisednikj Mokronog trg, kar je tudi čisto pravilno. Zanimivo je, da se zovejo v listini iz l. 1646 mokronoški tržani »cives« in občina obzidanega mesta (oppidi). Mokronog je bil namreč takrat obzidan. Vsled tega se zovejo tržani mesto »cives« tudi večkrat »oppidani«; vendar pa ni da oppidani morajo biti pravi meščani ali tržani (cives), kajti oppidum omeni v latinskem jeziku vsako obzidano selišče, recimo tabor, ki sicer ni da mora imeti posebnih pravic. Tak primer imamo precej v bližini Mokronoga, namreč Šent Rupert, ki je bil tudi obzidan (pravzaprav le cerkev) in se je zval oppidum.¹⁸⁾ Vendar je ostal Šent Rupert navzlic pridevku oppidum do današnjih dni le selska občina. Mokronog pa je bil vse do polovice 19. veka samostalna trška občina s posebnimi pravicami, in slobodni tržani so se med seboj zvali navadno meščani — purgarji, kakor se še zdaj dražijo v svoji šegavosti, kajti Mokronog je zdaj, četudi trg, navadna selska občina brez vsakih posebnih pravic.

Slovstvo.

Referati.

Traversa, Eduard, Dr. Die friaulische Lehengerichtsbarkeit bis zur Unterdrückung des Patriarchates von Aquileia durch Venedig (1420). Ester Teit. Wien u. Leipzig, (Manz), 1916. 8° VII., 100 str.

Vsled svoje geografske lege je imel oglejski patriarhat od nekdanj važno vlogo. Naslanjali so se nanj papeži in cesarji, Italijani, Nemci in Slovani. Vsled velike samostojnosti so posegali patriarhi za dobe slovanskega bogastva; tedanje razmere in so vzdrževali v najboljčutljivejših dobah še vedno nekak modus vivendi med Rimom in Carigradom — vsaj na zunaj. Spričo teh dejstev je umevno, da se je razvilo na njihovem teritoriju pravo posebne vrste, ki je imelo tudi specijelno upravo in sodno postopanje. O tem razpravlja T. v svoji knjigi. Ker se je držal izključno samo listin, so njegove trditve seveda dobro podprte. Velika zasluga gre pisatelju, da se ni omejeval samo na tiskane zbirke listin, ampak tudi na rokopisne; teh je predelal 14, tiskanih 9 zbirk. — V tem specijelnem vprašanju je torej storjen nedvomno korak naprej. Pogrešamo pa vsestranosti v tem delu. T. pozna samo Italijane in Nemce, vpliv italijanskih mestnih republik in bivših nemških enklav; o Slovanih molči. To poglavje bomo morali pač dodati Slovenci. —

M.

¹⁸⁾ Dolenjske Novice, l. 1915 št. 37.

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. Urejajo prof. A. Kaspret, dr. Fr. Kidrič, vseučil, prof. dr. R. Nachtigall, I. letnik, Ljubljana, Kleinmayr & Bamberg, 1918.

Požrtvovalnosti naših slovenskih učenjakov in prijateljev slovenske znanosti so je posrečilo ustanoviti list, namenjen negovanju našega jezika, kulture in zgodovine. Kar so možje obljubili, to so izpolnili. Pred nami je vrsta velevažnih razprav, katerih vsaka podaja več novih vidikov in rezultatov. Prof. dr. R. N a c h t i g a l l piše o latinskem delu brižinskega rokopisa; posebno važni so pripiski za določitev postanka in domovine slovenskih odlomkov. To je nadaljevanje študij, ki jih je napisal v Časopisu za zgodovino in narodopisje. Pisatelj prihaja do zaključka »da so pisani slovenski odlomki med l. 972.—983., natančneje okrog 975. v narečju središča koroške brižinsko - slovenske posesti« in da je bil pisec knjige tedanji brižinski škof Abraham; poudarja pa, da so potrebne nadaljne študije na podlagi vsega kodeksa. — Dr. Kidrič podaja l. del svojih prispevkov in opomb k zgodovini reformacije na Slovenskem: Ungnad v prognanstvu. V tej študiji izpopolnjuje dosedaj splošno znane podatke. — Prof. L. H a u p t m a n n se je lotil naše starejše zgodovine. Staroslovenska družba in njeni stanovi so mu predmet velevažnih preiskavanj, iz katerih zvené »tužni glasovi slovenske preteklosti in nam pripovedujejo o krotkih predprednikih - sužnjih« ter izvaja, kako častna da je bila križeva pot do narodne osamosvoje. —

Dr. M. K o s poroča »O nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu leta 1237.« Podbuda je prišla od oglejskega patriarha; na to je dal papež Gregor IX. naročilo tržaškemu in novograjskemu škofu, naj mu pošljeta podatkov o razmerah pičanske škofije, ki naj bi se premestila, oziroma namesto nje ustanovila nova dieceza. To so bile dosedaj znane stvari; ne pa, kaj sta odgovorila oba škofa. Iz teh podatkov zaznamo, da je patriarh že določil primerne dohodke nameravanemu škofu.

Prof. K a s p r e t prispeva nov podatek k rodovniku F. Prešerna. Že l. 1579. je imel na Vrbi Boštjan Prešern svojo domačijo.

Prof. M. R e š e t a r in dr. R a m o v š sta obelodanila seznam Jagičevih spisov iz zadnjih deset let kot nadaljevanje Fr. Pastrnekovega »Bibliografski soupis literárni činnosti prof. V. Jagiče« v Zborniku u slavu Vatroslava Jagića. —

Dr. R a m o v š poroča o »Delu revizije za Dalmatinsko biblijo«, ki ga je izvršilo v Ljubljani l. 1581. enajst mož; svoja izvajanja podpira s snimki po izvirniku.

Dr. Ivan G r a i e n a u e r razpravlja »O Vodnikovi pesniški zapuščini in o dosedanjih izdajah njegovih pesmi«, a dr. Fr. K o s »O ustanoviteljih Zatiškega samostana«, to so Henrik Pris de Buckes († po l. 1166), Dietrik († 1145) in Mainhalm de Chreina († ok. 1165).

Dr. I. P r i j a t e l j pojasnjuje »Zakaj sta si prišla navzkriž Vraz in Trstenjak?«, dr. Fr. Kidrič pa poroča o primerku Linhartove nemške drame: Miss Jenny Love, ki ga hrani dunajska dvorna knjižnica ter o korespondenci izza dobe jugoslovanskega protestantizma v »skupnem heneberškem arhivu« v Meiningenu, kjer polni dva svežnja (35 listov).

Dr. A. B r e z n i k je napisal lep nekrolog »očetu slovenske fonetike« o. Stan. Škrabcu, dr. R a m o v š nudi pregled »Slovenistika v Jagičevem Arhivu«

für slavische Philologie« in dr. J. Šlebing er zaključuje I. letnik z »Bibliografijo jezikoslovnih spisov za l. 1913—1918«.

Iz tega pregleda je povzeti 1. da so se zbrali na delo okoli tega »Časopisa« najboljši možje, nositelji zvenceh imen in solidne učenosti in 2. da so napolnili prvi letnik z razpravami trajne vrednosti. M.

Acta comitialia regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae, vol. II. Zagreb 1915; vol. III. Zagreb 1916; vol. IV. Zagreb 1917. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. 36, 39, 41). Uredil Ferdo Šišić.

Sedanji najboljši hrvaški zgodovinar prof. Ferdo Šišić nadaljuje znamenito delo: izdajo hrvaških saborskih spisov. Objavil je v tu naznanjenih treh knjigah (druga knjiga obsega 315, tretja 433 in četrta 256 števil) zelo veliko aktov, ki so bili dosedaj nepoznani; le malo dokumentov je že prej natisnil ogrski zgodovinar V. Frankó i o zgodovini ogrskih in hrvaško-slavonskih deželnih zborov. V drugi knjigi so obelodanjeni akti za leta 1537—1556 z dodatkom k letom 1526—1539, v tretji za leta 1557—1577 in v četrti za leta 1578—1608 z dodatkom k letom 1573—1605.

Objavljeni akti obravnavajo ponajveč stvari hrvaških in slavonskih deželnih zborov, njihove sklepe, vrhutega pa tudi druge zadeve, ki so bile v zvezi s saborskimi razpravami, kakor nameščenje banov, njih delovanje, plačo banskih in kraljevskih čet, pobiranje izrednega vojnega davka, deželno brambo, ureditev hrvaške ter slavonske granice. V tem oziru je Šišićevo delo daleko popolnejše nego prej imenovani zbornik ogrske akademije in je jako važen pripomoček za notranjo hrvaško zgodovino omenjenega časa.

Izdajo aktov je priredil Šišić po Stievejevih načelih o ediciji novodobnih dokumentov, kar precej olajšuje rabo saborskih spisov, ki jih je nabral v zagrebških, budimpeštanskih in dunajskih arhivih. Delo pa pridobi še večjo vrednost, ker podaja zanesljive tekste in popravlja napake drugih tiskov. Vsaka knjiga ima jako skrbno sestavljen imenik krajevnih in osebnih imen. Fr. K.

Monumenta Habsburgica regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae, vol. I. Zagreb 1914; vol. II. Zagreb 1916, vol. III. Zagreb 1917. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. 35, 38, 40). Izdal Emil Laszowski.

Pri zbiranju materijala za hrvaške saborske spise je našel prof. Šišić mnogo drugih važnih aktov za hrvaško zgodovino, ki jih pa ni mogel v zborniku Acta comitialia uporabiti; zato je naročila hrvaška akademija znanemu raziskovalcu hrvaške prošlosti Emilu Laszowskemu, da jih objavi v posebni zbirki, ki ima gorenji naslov.

V to zbirko so sprejete odredbe in odloki habsburških kraljev ter osrednjih uradov na Hrvate, poročila raznih hrvaških dostojanstvenikov na kralja, dunajske in budimpeštanske urade, na kranjski in štajerski deželni odbor, poleg tega pa tudi precej zasebnih pisem.

V prvem zvezku je objavljenih 508, v drugem 518 in v tretjem 459 dokumentov večinoma popolnoma; nekateri manj važni akti so publicirani v obliki registrov. Prva knjiga obsega leta 1526—1530, druga 1531—1540 in tretja 1540—1554. Akti, ki so shranjeni ponajveč v ljubljanskih, zagrebških in dunajskih arhivih, obravnavajo razmerje med Habsburžani in Zapoljevo stranko, obrambo proti Turkom, poročila o turških vpadih, nasilja tujih vojakov, naselitev Uskokov okoli Žumberka, administrativne, davčne in fevdalne stvari. Ker se tedaj izdajatelj ni omejil na kako posebno snov, ampak je sprejel v svojo

zbirko sploh vse akte, ki so se mu zdeli važni, je objavljeni material kaj raznolik, njegova uporaba je pa deloma otežkočena, ker ni nobenega stvarnega kazala.

Iz tretjega zvezka naj omenim št. 457, v kateri kralj Ferdinand I. ustanavlja (1550 oktober 29, Dunaj) bolnico v Ljubljani na onem mestu, kjer stoji avguštinski samostan pri sv. Jakobu. Del dohodkov ljubljanskega samostana dobi samostan istega reda na Reki. Podložniki morajo odslej dajati davščine bolnici, kakor so jih doslej izročali samostanu. To listino navajam raditega, ker dokazuje Radics v »Zgodovini deželne civilne bolnice v Ljubljani« str. 10, da se je ustanova izvršila v l. 1555.

Želeti bi bilo, da se v prihodnjih v hrvaških registrih opuste nemška imena za slovenske kraje.

Radi pomanjkanja časa nisem mogel primerjati objavljenih aktov z originali, da bi megal dognati, če so povsem pravilno prepisani. Vsaki knjigi je pridejan indeks osebnih in krajevnih imen. Fr. K.

Thallóczy - Barabás, A Frangepán család oklevéltára. Budapešta 1913, (Monumenta Hungariae historica, Diplomataria, vol. 38).

Ogrska akademija znanosti je vsled prizadevanja umrlega ravnatelja prejšnjega skupnega finančnega arhiva na Dunaju Ludovika pl. Thalóczyja izdala mnogo zbornikov, ki so jako važni pripomčki za jugoslovansko zgodovino (listine o zgodovini Blagajskih grofov, o doleneslavonskih županijah Dubica, Vrba in Sana, o banatu Jajce, o odnošaju med Dubrovniško republiko in Ogrsko, o postanku vojaške granice, o srednjeveških odnošajih med Ogrsko in Srbijo, o življenju Nikolaja Zrinjskega). Tudi v gori imenovanem zborniku sta zbrala izdajateljia mnogo dosedaj neznanih aktov za zgodovino frankopanske rodovine. V uvodu obravnava Thallóczy zgodovinski razvoj furlanskih Frangepanijev, njih naselitev na Krku in naraščanje posestev krških knezov ter njihovega političnega ugleda do l. 1526. Privatne listine obsegajo leta 1454—1527 s 374 številkami, kraljevi diplomati pa leta 1209—1481 s 17 številkami. Fr. Komatar.

Propagandno slovstvo. Italijanske namere in zahteve glede naše rodne zemlje so pouzročile vrsto obrambnih spisov, ki so bili zvečine predloženi naši mirovni delegaciji in mirovni konferenci v Parizu ter merijo na to, da podpro pravilnost naših zahtev in pa trditev, da je zemlja, ki jo hočemo, res naša i po svoji zgodovini, i po kulturi i po naseljenosti slovenskega življa. Došlo je uredništvu dosedaj trinajst spisov, ki jih beležimo v nastopnih vrsticah.

1. **Spomenica Goriških Slovencev.** Gorica, meseca oktobra 1918, 8 strani. Cena 80 vin. Dokazuje, da so naseljeni na Goriškem Slovenci v sklenjenih masah; izvzeto je le mesto Gorica, kjer je tudi italijanski živelj zastopan in tvori približno polovico prebivalstva. Na Gradiščanskem prevladuje italijansko in furlansko prebivalstvo; nekaj občin je pa slovenskih: Biljana, Medana, Kožbana, Dolenje, Doberdob in Devin.

2. **Mémoire présenté par les Slovènes du pays de Gorice au Conseil national de Ljubljana 1918.** — 7 strani. — Vsebina je bistveno ista, kakor v Spomenici pod št. 1.

3. **Dr. Dinko Puc, avocat à Gorice.** La province de Gorice une terre Yougoslave. s. a. — 14 strani. V Gradiški in Tržiču so »predo-

minamment italiens», na Goriškem, v Sežani in Tolminu »il n' ya, sauf exception, que l' élément slovène.«

4. **Milko Kos**, docteur en lettres, La formation historique des limites linguistiques italo-slovènes. Lioubliana, 1919. — 10 strani. Dokaz, da so ohranili Slovenci v obče vse prvotno zasedene kraje in da so jezikovne meje danes bistveno iste, kakor tedaj.

5. **L' Istrie, terre Yougoslave**. Un mémorial du Conseil national Yougoslave pour l' Istrie méridionale. Lioubliana, 1919. — 14 strani. — Istra je kazala od nekdanj dvojno sliko: državoupravno in narodno. — Avstrijskega ljudskega štetja ni moč priznavati. Spis preiskuje natančno dejansko razmerje med različnimi narodnostmi in prihaja do zaključka, da stanuje v Istri med 400.000 prebivalci 292.000 Jugoslovanov, torej približno dvetretjinska večina.

6. **Ferdinand Seidl**, La ligne de partage des eaux au Carse, ligne de démarcation. s. a. — 14 strani. Znani naš geolog se bavi z razvodjem na Krasu, ki tvori tudi narodnostno mejo in označuje (str. 2) točno smoter svojih izvajanj v kratkem stavku: »Le but spécial de ces lignes est de rappeler l' attention à la manière dont les Italiens ont transgressé, dans notre Carse, la ligne de démarcation fixée dans le pacte conclu selon le droit des gens.«

7. **L' importance économique — politique de Trieste**. — S. a. 3 strani. — Delež slovenskih dežel na trgovinskem obratu v Trstu tvori eno tretjino po statistiki l. 1913. Tedaj je znašal uvoz 2,314.000, izvoz pa 1,135.700 ton; ves obrat torej 3,449.700 ton. Od te množine pride na slovenske dežele 797.000 ton uvoza, a 351.000 ton izvoza, vkupe torej 1,148.000 ton obrata. — Brez Trsta bi torej bila Jugoslavija odrezana od svetovne trgovine.

8. **Carantanus**, Jugoslavija in njene meje. I. Koroška. Izdala in založila pisarna za zasedeno ozemlje v Ljubljani. 1919. — 64 strani in 1 zemljevid. — Pisatelj podaja najprej zgodovinski pregled, potem zasleduje in ugotavlja današnjo slovensko-nemško jezikovno mejo na Koroškem in se bavi z vprašanjem deljivosti Koroške po narodnih odnošajih ter pretresa štiri uzorce, po katerih naj bi ustanovili meje med Slovenci in Nemci (str. 29). Važne so za narodnostne odnošaje razvidnice (str. 34—44), ki so sestavljene po avstrijskem uradnem štetju l. 1910, po katerem so ugotovili 251.212 Nemcev in 135.315 Slovencev, dočim je faktično 246.968 Nemecev in 141.559 Slovencev. Kako je konstruiralo uradno štetje nazadovanje Slovencev, kaže opis cerkvenih razmer (str. 50 nsl). Dočim so šteli l. 1861 še 124 slovenskih župnij, jih je dognalo avstrijsko uradno štetje l. 1910 samo še 111.

9. **Dr. Josip C. Oblak**, Koroška Slovenija. V Ljubljani, 1919. 52 strani. — Pisatelj se bavi najprej z vprašanjem, da-li je Koroška res nedeljiva celota, kakor so trdili nekateri. To misel odklanja Oblak, češ, da je prav germanizacija, katere ne tajimo, dokaz za deljivost dežele. Naravne meje, ki so zajezile germanizacijski naval, so Zilske planine in Sinja planina. — Dalje razmotriva o načrtih za minimalne zahteve od naše strani (str. 10—14). Najprej govori o nemških načrtih, potem sledi: »Celovška kotlina in mirovna konferenca«; dalje »Gorenja in spodnja Koroška: Celovec - Beljak« in nazadnje »Slovenski Rož«.

10. **La Carinthie**. Développement historique des frontières germano-slovènes. Lioubliana, 1919. — 17 strani. — Pisatelj raziskuje zgodovinski razvoj in nastoj nemško-slovenskih meja. Ker so se ustalile po upravnem postopanju

na umeten način še-le v novejši dobi, vedno na škodo slovenskega življa, se opira uspešno na pisatelje zadnjega stoletja: Jarnika (1826), Petza (1844), Haina (1846), Hermanitza (ok. 1850), Czoerniga (1851, odn. 1857), Kozlerja (1864) in na razmere v župnijah (1848, 1870, 1910). —

11. **La Carinthie**. Lioubliana, 1919. — 4°. 38 strani. — Na čelu geografičen obris, potem zgodovinski pregled. Na to opozarja pisatelj na slovstveno solidarnost med koroškimi in ostalimi Slovenci ter ugotavlja, da je prešinila jugoslovanska ideja tudi Koroško, posebno v zadnjih letih. Na to omenja potek borbe med slovenstvom in germanstvom in kaže sredstva, s katerimi je državna uprava delala, da raznarodi slovenske kraje. Dalje opisuje, kako se je ustalila na Koroškem jugoslovanska ideja med vojno in kritikuje uradno štetje v bivši Avstriji. Naštetil so l. 1910: 364.287 Nemcev a le 82.212 Slovencev, dočim je bilo l. 1851 na Koroškem 223.489 Nemcev in 96.746 Slovencev, l. 1880 pa 241.785 Nemcev in 102.252 Slovencev. Tako bi torej imeli Nemci l. 1910 25·85 odst. prirastka, a Slovenci bi nazadovali za 19·59 odst. od 1880—1910. —

12. **Celovec (Klagenfurth)**. Lioubliana 1919. 4°. 8 strani. — Jugoslavija zahteva Celovec za-se, ker nedvomno sodi v njeno območje; kajti 1. mesto leži na slovenskem ozemlju; 2. je gospodarsko središče Slovencev po naravi; 3. je geografsko središče celovške kotline; 4. s stališča mednarodnega prometa mora biti prisojen Jugoslaviji, kakor ji sodi zgodovinsko in politično.

13. **Sphère économique Celovec - Maribor (Klagenfurth - Marburg)**. Lioubliana 1919. 4°. 7 strani. — Izvaja: Koroška ni bila nikdar gospodarska enota, daši je bila upravno le eno kronovina. Labodska dolina gravitira proti Štajerski, severno-zapadni del tvori svoje gospodarsko središče, kotlina Št. Vid-Feldkirchen se naslanja na Štajer, južna Koroška (Celovec-Beljak) ima v Celovcu svoje gospodarsko središče. — Drugače Maribor. Dočim teži vsa severna Štajerska v Gradec, je za južno Štajersko Maribor naravno sredotočje. Priseljevanje v Maribor se vrši skoraj samo iz Jugoslavije, istotako se aprovizijonira Maribor malone izključno iz Jugoslavije; vsa industrija se opira v Mariboru samo na potrebščine Jugoslavije in trgovstvo slovenskega Štajerja je koncentrirano v Mariboru: torej Celovec in Maribor Jugoslaviji. M.

Murko, Matthias, Josef Konstantin Jireček (1854 bis 1918). V Oesterreich. Zeitschrift für Geschichte. Unter Mitwirkung von Fachgenossen herausgegeben von Wilhelm Bauer. Wien, Seidl & Sohn. I. Jahrgang, Heft 7—8, (str. 537—597).

L. 1918 je preminul na Dunaju vseuč. prof. J. K. Jireček, star 64 let. Naš rojak, vseuč. prof. M. Murko mu je napisal posmrtnico, ki bi se smela imenovati životopis. Jireček je bil na Dunaju rojen Čeh, njegovo znanstveno težišče pa je bilo pri Jugoslovanih, posebej pri Bolgarih, katerih zemljo, zgodovino, gospodarske odnose in politiko je poznal, kot nihče drugi. Bil je fenomenalen talent, a preživel je svoja mlada leta tudi v stiku s tako odličnimi znanstveniki in odličnimi krogi, da se je njegova nadarjenost tudi mogla razvijati na izjemen način. Že kot 16letnik je zastavil z resnim znanstvenim delom — pri Jugoslovanih: poslal je Daničiču prepis starosrbske prerokbe Lazarevića. V 17. letu svoje dobe je priobčeval v Časopisu musea království českého pregled slovenskega slovstva; v 18. letu je spisal prvo bibliografijo novejšega bolgarskega slovstva (1806—1870) in komaj 22 let star je dal na svetlo »Zgodovino Bolgarov« (1876); kritika jo je ocenila kot izvrstno delo — in tega ni nadomestilo

do danes še nobeno drugo. Še kot dijak — vseučiliške študije je delal v Pragi 1872—1876 — je potoval po jugoslovanski zemlji, posebno (1874) po Srbiji in Hivaški. Leta 1877. se je Jireček habilitiral na praški univerzi za geografijo in zgodovino južnoiztočne Evrope. Na tem ozemlju je vobče ostal kot specialist svoje žive dni.

Leta 1879. so ga poklicali v Bolgarijo kot prvega sekcijskega načelnika v ministerstvu za narodno prosveto; 1881—1882 je bil celo voditelj tega ministrstva. 1883—1884 je bil ravnatelj narodne javne knjižnice in muzeja. Ves čas svojega bivanja v Bolgariji je pridno delal in spisal deset večjih razprav.

Leta 1884. je bil imenovan za profesorja splošne zgodovine na praški univerzi. Pustil je Bolgarijo in šel v Prago. A tudi tu ni našel obljubljenе dežele za učenjake; prišel je, kakor pravi sam, »iz bolgarskega kaosa v češki«. Vendar je pa imelo znanstveno slovstvo bogate doneske iz njegovega peresa v tej praški dobi. Od todi je hodil ponovno po Dalmaciji in naših jugoslovanskih krajih sploh — a tudi v Bolgariji je potoval. Dvanajst večjih del in nešteto važnih člankov imamo iz te dobe.

Leta 1893. je prišel na Dunaj kot profesor za slovansko filologijo in starožitnosti. Tu je razvil živahno literarno delovanje. Posebno važna je velika razprava »Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien«, ki jo je objavil v »Denkschriften der kais. Akademie d. Wissenschaften« 1912 in 1914. Murko sledi vsemu literarnemu razvoju, poroča o podbudah in vzrokih, zaradi katerih so nastali razni spisi, podaja kratko vsebino in oceno, označuje njihov pomen, uspeh in obliko. Skratka: ta posmrtnica velikemu učenjaku je slovstven umotvor svoje vrste, pisan mirno in kritično a tudi tako interesantno, da se čita, kakor kak leposlovni spis. — Ker ima za Jugoslovane toliko zanimivega gradiva, opremljenega z znanstvenimi in kritičnimi opazkami, je toplo priporočati, da bi se naši rojaki podrobno seznanili z njim; ako se oklenejo Murka, imajo izvrstnega voditelja.

M.

Schlitter, Hans. Versäumte Gelegenheiten. Die oktroyierte Verfassung vom 4. März 1849. Ein Beitrag zu ihrer Geschichte. Zürich, Leipzig, Wien, 1920. (Amalthea - Bücherei, 9. Bd.) 8°. 227 str. Cena Mk 9:50.

Knjiga spoznanja in pripoznanja. Pisatelj, sekc. načelnik, ravnatelj dvornega in državnega arhiva na Dunaju obsoja, oprt na dosedaj nedostopne akte centralizujučo in germanizujučo politiko avstrijskih vlad od l. 1848. dalje.

Kot vodilno načelo je priznal cesar Franc Jožef I. enakopravnost vseh narodov v državi; odtodi geslo: *Viribus unitis*. — To je bilo izrečeno že v mislih manifesta z dné 2. decembra, 1848. Sevé, ta manifest je zagledal beli dan pod pritiskom revolucije: narodi so zahtevali konstitucijo. Stadion, Bach in Bruck so hoteli, da bodi ta liberalna in enotna. A Metternich je zelo vplival na itak dovolj aristokratsko čutečega Schwarzenberga, češ, da je zabraniti razpad Avstrije samo na podlagi knezove suverenitete; plemiči-poseselniki da so najsigurnejša obrana zoper demokratski naval; samo plemiči so poklicani, da pridejo na vodilna mesta. Vendar je zmagala misel Stadionova, ki so ga imenovali »državnika srednjega stanu«. Zahteval je enakopravnost vseh deželnih jezikov v šoli, uradu in vsem javnem življenju. A pri posvetovanju so črtali po nasvetu Bruckovem besede »v šoli, uradu in javnem življenju«. To je bilo za cislitvansko. V ogrskih deželah so pa pustili nekoliko strožja določila v prilog nemadgarskim narodnostim; izrecno je poudarjalo besedilo

»enakopravnost vseh narodnostij in deželnih jezikov v vseh odnošajih javnega in državljanskega življenja«. A to je bilo samo zato, da so ložje zakrinkali dejstvo, da je odpravljena stara ogrska ustava. Kajti vlada je računala tako: narodnosti se bodo brzdale med seboj, za red bo pa jamčilo vojaštvo. A zgodilo se je narobe. Ogrski Slovani in Romani so se zbalı germanizacije — in to jih je potisnilo v madjarske vrste; celo Nemci so se jim pridružili. S tem da je obetala vlada kmetom zboljšanje njihovega socialnega stališča, ni opravila prav nič; Oger ne zna biti demokrat, ker mu brani njegov izraziti narodni ponos, da bi bil podrejen komu drugemu, kakor kralju.

Dvigali so se glasovi zoper ustavo, ki jo je delala vlada; n. pr. nadvojvoda Ivan, ki je rekel, da ne bi prišel do konca tisti, ki bi hotel germanizovati: kronovine naj bodo samostojne. A vse zastoj. »Die Österreicher deutscher Zunge waren es, die von ungestillter Herrschsucht gepackt, den entscheidenden Einfluß auf die Verschmelzungspolitik geübt haben« (str. 66). Ministerstvo je zahtevalo vstop celokupne monarhije v nemško zvezo (Deutscher Bund), da bi ustvarilo iz nenemških kronovin same kolonije velike Nemčije in tako omogočilo njihovo popolno ponemčenje. Windischgraetz je predlagal v neki prejšnji spomenici iz l. 1849. cesarju zvezo vseh vladarjev, najtesnejši sporazum pa med Avstrijo in Rusijo kot učinkovito sredstvo zoper »strup revolucije«. A kmalu je izjavil, da je zašel po napačnih podmenah na nepravo pot. Usiljeno ustavo so ukinili in na njeno mesto so stopila »Načela za organični ustroj v kronovinah avstrijskega cesarstva«: ministerski absolutizem se je umaknil absolutizmu krone, ki je stala pod vplivom državnega zbora.

Kdo bi tajil, da je imela pri tem cincanju velik vpliv revolucija? Državniki so hoteli izrabiti vsako sredstvo, da obvarujejo državo v bodoče takih udarcev. Napačno pa je bilo, da niso izrabili ugodne prilike, da bi preustrojili Avstrijo v zgodovinskem okviru a v federativnem smislu. Ta rešitev se jim je usiljevala. A trmasto so delali zoper zakone naravnega razvoja in ustvarili centralizem, ki ni upošteval svojstev posameznih narodov. Zakopani so ostali zakladi političnih, gospodarskih in kulturnih sil avstrijskih narodov; tedaj bi bila zlahka nastala »zveza narodov«, v kateri bi bili lahko zastopani tudi Romuni, Bolgari in Srbi. Kako napačno so ravnali, je pokazal podor l. 1918. Ali si bodo merodajni činitelji kaj zapomnili od tega zgodovinskega nauka? M.

Zapiski.

† Kipar Martin Bizjak. V Ljubljani na Turjaškem trgu št. 2 je umrl 21. marca 1918 kipar Martin Bizjak. Pokopali so ga na pokopališču pri Sv. Križu 24. marca 1918. Pokojnik se je porodil 15. oktobra 1874 na Konjskem v boštanjski župniji na Dolenjskem kot sin četrtzemljaka Franca Bizjaka in Marije roj. Vesel. Podobarstva se je učil pri Štravsu v Cerknem na Goriškem, potem je delal eno leto pri podobarju Andreju Rovšku v Ljubljani, odkoder je vstopil kot izreden učenec kiparskega oddelka na obrtno šolo v Ljubljani. Odtod je odšel v Zagreb in sprejel službo pri izdelovalcih umetnega pohištva Bestebnerju in Bothe-Ermannu. Iz Zagreba se je povrnil v Ljubljano in vstopil v službo pri kamno-

seku Feliksnu Tomanu, kjer je delal več let. Od Tomana je odšel za eno leto v Ameriko. Po povratku je delal na svojo roko. Nekaj časa je bil pri podobarju Cibru v Novem mestu. V Ljubljani je zadnja leta stanoval pri mizarju Zupanu v Rožnih ulicah, naposled na Turjaškem trgu št. 2, kjer je tudi umrl. Že 15 let pred svojo smrtjo je kri bruhal in sušica mu je po dolgoletnem boju pretrgala nit življenja. V mrliški knjigi pa čitaš, da je njegovo smrt povzročila srčna kap.

Rajnik je v svojem življenju mnogo pretrpel. Od mladosti se je boril z uboštvom in bolehnostjo. Ta okolnost je pritisnila pečat njegovemu značaju. Živel je bolj sam zase, do tovarišev je bil redkobeseden, pogostoma trmast in oduren; redkokdaj se mu je lice razvedrilo.

Delal je rad, toda zadnja leta mu je dela primanjkovalo.

Izmed njegovih samostojnih del sta najlepša angela iz kararskega marmorja v uršulinski cerkvi v Škofji Loki, ki krasita veliki oltar. (1904).

Dalje je napravil sv. Antona iz peščenca za župno cerkev na Kopanju; za idrijsko realko je modeliral Vegov spomenik; za župno cerkev v Vodicah dva angela; za župno cerkev sv. Petra v Ljubljani je modeliral in pasiral dva keruba. Za deželni dvorec v Ljubljani je izdelal po modelih neke dunajske tvrde kipe; za župno cerkev v Starem trgu pri Ložu je dovršil po modelih Ivana Pengova dva angela in po modelih Ivana Zajca kipe iz peščenca za dva stranska oltarja frančiškanske cerkve v Novem mestu. Na ljubljanskem pokopališču Sv. križa lepša njegov relief: Dobri pastir nagrobnik župnika Franca Jarca in kip nagrobnik Parklja.

V. Steska.

Slovenska pravila bratovščine Marijinega Darovanja v Komendi na Kranjskem iz l. 1660. Kn. šk. ordinarijat ljubljanski hrani 215 mm široko, 310 mm visoko listino, ki obsega slovenska pravila bratovščine Marijinega darovanja v Komendi iz l. 1660. Ta pravila so vsled svoje visoke starosti vredna, da se objavijo.

Listina šteje tri liste ali šest strani. Na hrbtu dekretalno zganjene listine, torej na šesti strani, je latinski naslov, kakor ga spodaj priobčujemo.

Praznik Marijinega darovanja so obhajali po nekaterih krajih katoliške cerkve že v 8. veku. Papež Sikst V. ga je l. 1585. zaukazal vsemu katoliškemu svetu.¹⁾ Obhaja se 21. novembra. Slovesno so ga včasih obhajali zlasti samostanski novinci, ker jih je praznik spominjal notranjega Boga posvečenega življenja.²⁾

Tudi bratovščina Marijinega Darovanja je bila precej razširjena. V Avstriji jo je jožefinska doba zatrla; pa tudi drugod je prenehala tako, da je celo Beringer v svoji knjigi o odpustkih³⁾ nič več ne omenja.

L. 1660. je bila slovesno ustanovljena v Komendi, ki je bila kot župnija utelešena malteškemu redu. Ta red je še vedno patron komendske župnije. Tedaj je spisal vikar Jakob Wubitsch na petih papirnih straneh slovenska pravila.

¹⁾ Janez Volčič: življenje preblaž. D. Marije in sv. Jožefa, II, 47. — ²⁾ P. Gregor Reitlechner, Patrociniensbuch. 1901, 269. — ³⁾ Die Ablässe, ihr Wesen und ihr Gebrauch.

Ta pravila so jezikoslovno podobna pravilom bratovščine sv. Rešnjega Telesa na Homcu iz l. 1661., ki jih je l. 1914. obelodanil župnik Anton Mrkun.⁴⁾ Ker so skoro istočasna, je mogoče, da jih je ena in ista oseba sestavila, kar je gotovo zanimiv pojav iz dobe literarne suše slovenske iz sredine 17. veka.

Naslov:

Indulgentiae / plenariae / Ex Brevi Pontificio / transsump / tae / Tam bene pro vivis, quam / pro defunctis confratribus et / consorioribus confraternitatis / Sub / Denominacione et Titulo / Praesentationis / B. M. Virg / Praesentatae 15. Augusti, et eiusdem mensis 29. Ao etc 1660 publicatae.

Pravila:

Se ofnani Vashi Lubešni inu Andohti, de to, kar je letukaj sazhetu pred nekaterim leitam, h' zhafty Gospudi Bogu, inu Niegoni isuolieni Materi Lubi Rothi Diuizi MARIAE: skuli te Andohtliui Brate, inu Sefre, kateri so bili sapifšani de je leto naprei perhlo, pred Vihlhi Duhouno Gosposko, inu sategi uolio, so nich Papeshoua Suetost Gospud, Gospud Alexander ta sedmi tega Jemena (:koker ta prau Namešnik Bolhy:) ta preshlatni Duhouny Shaz teh suetih odpuftkou (:nam vsem vbogim Greshnikam, koker tudi Greshnizam:) gori odperit, de bodeio Jemeli vsi Bratie, inu Sefre sapifšani v leto Nouo zhaftito Bratoufhno pod Jemenam inu Titlham Offrouania Lube Diuize Mrae lete sdei vom doli Berozhe Suede odpuftkie. Imo. Narpoprei, na ta dan, kadar fe eden sapifhe v leto Bratoufhno, (kateri bode vene sufebne Noue Bukuy is Jemenam inu Primkam flisik samerkan:) inu se bode prou grinol zhes suoie sturienne grehe, ina spovedal, rauen tudi bo preyel to zartano Sveto Reshnie Tellu, bode popolnima odpuftik sa dobil od vfeh suoyh grehou.

2. V glihi vifhi na ta dan, kyer ftega suita podeio, kadar se bo Dufha od Tellefsa lozhila, inu kadar debi dergazhy namogli se sponedati, inu obhayat, tudi od slabusti vftih na mogli is rezhe to presuetu, inu sladku Jeme JESVS, dega le v Serzi sandohtio Ipounio, toku palle popolnima od vfeh suoyh grehou odpuftik dafefheyo.

3. Raunotoku od perue vezhernize, tega prafnika offruania te isuolenie Matere Bofhie, lube Rofhe Diuize Mrae: do tih drulih vezherniz, kadar se boio med tem zaitam (:se saftopi:) spovedali, inu obfhly, inu de pred shemarnim Oltaryam (:kar enega slehertniga andoht sabo pernefse:) molyo sa prau Myr teh Krailou, inu dobro glihingo teh Furfhou, koker tudi sa potreynie teh kezariou, inu sa pouihlanie Kershanske Cerkvy: toku bodo popolnima odpustik od vfeh suoyh grehou sadobeli.

4. Vezh tudi na svezhnizo, rauno toku na shemarni dan v poftu, koker tudi naveliky Shemarny dan, inu ob teh Prasnikih s. Petra, kateri se med zaitam od peruih vezherniz do drugih spoue, inu obhaya, rauen tega molli (koker se n fgor fhe meldou:) ta bode vglihi vifhi sedem leth odpuftkov sadobil inu tolikain quadragen, toye 240 dni od vseh suoyh naglaunih grehou leduguuan.

5. She vezh ob teh prafnikih, inu shodel, kyer so per lete Bofhye veshi svefiga Petra⁵⁾, kadar kuli eden ob tystih zaitih, bo obieskol to prizho Stoyezo Bofhyo vefho, inu bode molou pred tem s veliko Frayatyo ob Seleniem Shemarnim oltaryam (:Vte maninge koker fte she saftopilli:) ta doseshe fedem leit odpuftka, inu sedem postou semo odpusti.

6. Kadar kuli pak V zeliem leit, en Brat oli Seftra iste zhaftite s. Bratoufhne bode per Malhi, Pridigi, vezhernizi, Lytaniah, precetsy, per pogrebshini eniga merlizha

⁴⁾ Carniola, 1914, 96—98. — ⁵⁾ T. j. župna cerkev v Komendi.

oli kadar bode kay V Bogo Jeme dal: inu te lakotne nasitil, sheine Napoyl: Nage oblekol: Jetnikie rehol: Bolnikie damu objeskal, Popotnikie gori vsel, inu te Vboge rad Jerperguool: inu merlizhe pofhtenu pokopal: toku bode is leteh sa eno slehertinu iskafsanu dobru dellu 60. dni susebnu odpuftka dosegol.

7. Rauno toku vi Bratie, inu Sestre, kadar kuli bote Greshnikie posuorili: Naumetoune poduzhili: tem kyer zuiblaio prou pofuetuali: sa svoiga Blishniga isvelizhanie prosili: Te reshaliene potrohtali: Kriuzo uolnu terpeli: Inu tem ker Vas reshaliyo, radi odpustili: Imate palle 60. dni odpustka.

8. Rauno toku kadar bote Myr med sourafnikih sturili, ali pak pomagali kregouze sprauiti: toko shepalle 60. dni odpustkou premete.

9. She vezh per eni vsa kuteri Precesy, kyer bo SS. Reshnie Tellu Vprizho (:bodi nakuterim mefty ozhie:) ali pak kadar fe gre en Boln k obhayat, de sashlihi zahen tega suonza, de dergazli ni, de bi toyfto sadershan bil, sprimiti, dele en ozha nash inu Ave Mrae sa tistigi bolnika moli. V glihi Vifhi 60 dni odpuftka preme.

10. Item kadar 5. Ozha nafhou 5 Aue Mray: sa dufhize teh mertuih Bratou inu Sester eden moli: kulikrat to sturi, tulikokrat 60 dni odpustka sadobo.

11. Kadar kuli en Brat, oli Sestra enega od greha oduerne, inu na prau pot tega isvelizhania perpelle. Toku yma 60. dni odpuftka.

12. Inu vselei kadar kuli enega moliti, inu kateri nafna teh 10. Sapuudih oli Vise to kar je li svelizhanio potreba na vuzhy, taifti 60. dni odpustka daselhe. Inu karkuli en Brat oli Sestra na tem suetu dobriga bosturil, ta bode 60. dni vselej, nu nimer od tegori postauliene Pokure odpuftka preyel, rauno toku tudi od tega kar mu ie Buh namenil, sa Niegovih grehou volio na tem suetu, olupak vizah terpeti, se mo vse odpusti, na Bofhyem mesty.

Inu leta Frayat, inu leti sdei Jemenuuany s: odpuftky, Jmaio tukai na vezhne zhafe oftati, tem kyer so sdei sapifani, inu tem kyer v prihodnih zhafsih noter stopyo.

She vfelei vezh rauen tega se Vashi Lubezni inu Andohti na franie da, deie tudi posebei dan od Nyeh Papeshoue suetusti vsazhetki vrednu Jemenuuaniga Gospuda, Gospuda Alexandra tega fedmiga odpuftik, nikar le sate shiue, temuzh tudi sa te mertue Brate inu Sestre te zhafite Noue S. Bratoulhne pod Jemenam, oli Titnam Offruauania te isvoliene Matere Bofhie Lube Roshe Diuize Mrae, kadar kuli se bodo Mafhe (:srauen drusih andohtliuh zerkounih oprauil, inu Ceremony.) oprauliale. Koker na vfeh vernih Dufhiz dan, inu ofsem zelih dni sendrugim: vglihi vishi tudi ob vseh Pondelcih zeiliga leita: skusi katerega kuliti prauiga Mashnika bode sa eno Dufhizo eniga Brata, oli Sestre per tem is veliko Frayatno obdanim Altaryam te zhafite S: Bratoulhne offruania, lubi Diuize Mrae: se s: Mafha brala, toku Debi glih rauno tayfti Dulhizi 100.000 leit billu namenienu vizah terpeti, toku bo fdaizi, inu prezai ispellana inu vonkaj vsign'ana is tega velziga Martra, inu terplenia teh viz, ter perpeliiana li vezhnimo shiulieno Nebeshkiga kraliestua. Kamar Nam pomagai Buh Ozha, Syn, inu S: Duh: Skufi profhno, inu veliku sathluthenie lube Roshe Diuizi Mrae priti. Amen.

Anno a partu Virginis Deiparae 1660. die vero Mensis Augusti 15. acceptae, et praesentatae sunt Indulgentiae, et incorporatio Confraternitatis B: M: V: pro altari erecto sub titulo Praesentationis in honorem dictae solemnitatis, in Ecclesia Parochiali Commendae ad Sium Petrum sub SSmo D: Dno Alexandro Papa 7mo et Augmo Imperatore Leopoldo, existente Ordinario Excellmo Dno: Dno: Comite Wilhelmo Leopoldo a Reyenstein, et Tat enbach, magno priore, ac Comendatore loci etc. etc. Quam incorporationem, un cum Indulgentiis ex superiorum facultate ego infra scriptus omnium primo in dedicatione templi dicti loci (:quam annuatim celebratur:) proxima dominica post festum S. Bartholomaei A etc 1660 publicavi.

In cuius fidem manu propria subscripsi, et sigillo afsueto muniui. Actum in Comenda ad Stum Petrum 29. Augusti Ao etc 1660.

L. S.

Jacobus Wubitsch
Vicarius curatus
dicti loci m. pr.

Novič je bila bratovščina potrjena od papeža Klemena XII. 16. novembra 1730. Na pergamentni listini⁶⁾ (44 × 34 cm) je pripisal gorenjski arhidijakon in mengeški žunik Janéz Andrej pl. Flachenfeldt opombo:

Gorenjski arhidijakonski urad dovoljuje, da se smo zgoraj omenjena bratovščina Darovanja M. B. Marije, že prej ustanovljena, dalje objavljati; obenem določujemo, da bodi praznik Darovanja glavni praznik bratovščine, za štiri kvatrne čase pa drugotni prazniki Svečnica, Marijino Oznanjenje, Vnebovzetje in Brezmadežno spočetie omenjene velike Matere. To potrjujemo v Mengšu v gorenjskem arhidijakonskem uradu dne 15. januarja 1731.

Listina se glasi:

Clemens. PP. XII.

AD PERPETVAM REI MEMORIAM. Cum sicut accepimus, in Ecclesia Parochiali Sancti Petri Commendae eiusdem Sancti Petri nunch Aquyleiensis Dioecesis a parte Imperii una pia et devota utriusque Sexus christifidelium Confraternitas Sub titulo Praesentationis Beatae Mariae Virginis Immaculatae (non tamen pro hominibus unius Specialis artis) canonicè erecta seu erigenda existat, cuius Confratres et Consorores quamplurima pietatis et charitatis opera exercere consueverunt seu iubentur, Nos ut Confraternitas huiusmodi maiora in dies suscipiat incrementa, de omnipotentis Dei misericordia ac Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus utriusque Sexus christifidelibus, qui dictam Confraternitatem in posterum ingredientur die primo eorum ingressus Si vere poenitentes et confessi SSimum Eucharistiae Sacramentum Sumpserint plenariam: Ac tam descriptis quam pro tempore describendis in dicta Confraternitate Confratribus et Consororibus in cuiuslibet eorum mortis, articulo si vere quoque poenitentes et confessi ac Sacra Communione reffecti vel quatenus id facere nequiverint Saltem contriti nomen Jesu ore si potuerint Sin minus corde devote Inuocaverint etiam plenariam: nec non eisdem nunc et pro tempore existentibus dictae Confraternitatis Confratribus et Consororibus vere etiam poenitentibus et confessis ac Sacra Communione reffectis, qui praefatae Confraternitatis Ecclesiam Seu Capellam vel oratorium Die festo principali dictae Confraternitatis per eosdem Confratres semel tantum eligendo et ab ordinario approbando a primis vespers usque ad occasum Sois Diei huiusmodi singulis annis devote visitaverint et ibi pro christianorum Principum concordia haeresum extirpatione ac Sanctae Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effuderint, plenariam similiter omnium peccatorum Suorum Indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus. Insuper dictis Confratribus et Consororibus vere pariter poenitentibus et confessis ac Sacra Communione reffectis Ecclesiam seu Cap-

⁶⁾ Kn. šk. ordin. arhiv ljubljanski.

pellam vel oratorium huiusmodi in quatuor aliis anni feriatis vel non feriatis seu Dominicis diebus per memoratos Confratres semel tantum etiam eligendis et ab eodem ordinario approbandis ut supra visitantibus et ibidem orantibus, quo die praedictorum id egerint septem annos et totidem quadragenas: quoties vero missis et aliis divinis officiis in Ecclesia seu Cappella vel oratorio huiusmodi pro tempore celebrandis et recitandis seu congregationibus publicis vel privatis eiusdem Confraternitatis ubi vis faciendis interfuerint aut pauperes hospitio susceperint vel pacem inter Inimicos composuerint seu componi fecerint vel procuraverint nec non etiam qui corpora defunctorum tam Confratrum et Consororum huiusmodi quam aliorum ad sepulturam assoclaverint aut quascumque processiones de licentia ordinarii faciendas SSmumque Eucharistiae Sacramentum tam in processionibus quam cum ad Infirmos aut alias ubicumque et quemodocumque pro tempore deferetur, comitati fuerint vel si Impediti Campanae ad id signo dato semel orationem Dominicam et salutationem Angelicam dixerint aut etiam quinquies orationem et salutationem easdem pro animabus defunctorum Confratrum et Consororum huiusmodi recitaverint aut Devium aliquem ad viam Salutis redurert, et ignorantes praecepta Dei et ea quae ad salutem sunt, docuerint aut quodcumque aliud pietatis vel charitatis opus exercuerint toties pro quolibet praedictorum operum exercitio sexaginta dies de iniunctis eis seu alias quomodolibet debitis poenitentis in forma Ecclesiae consueta relaxamus: Praesentibus perpetuis futuris temporibus volituris: Volumus autem, ut si alias dictis Confratribus et Consororibus praemissa peragentibus aliqua alia Indulgentia perpetuo vel ad tempus nondum elapsum duratura concessa fuerit, illa revocata sit, prout per praesentes auctoritate Aplica reuocamus, atque si dicta Confraternitas alicui Archiconfraternitati aggregata iam sit vel in posterum aggregetur, aut quavis alia ratione uniatum vel etiam quomodolibet instituatur priores et quaevis aliae literae Apostolicae illis nullatenus suffragentur sed ex tunc eo ipso nullae sint. Datum Romae apud Sanctam Mariam Maiorem sub Annulo Piscatoris Die XVI Novembris MDCCXXX Pontificatus Nostri Anno Primo.

Cardinalis Oliverius m. p.

Arhidijakonov pristavek:

Supradicta pia Confraternitas B. V. Mariae Praesentatae, iam pridem erecta laudabilis Confraternitas, ut ulterius publicari valeat, facultas ex officio Arhidii Superioris Carnioliae impertitur, festum Praesentatae pro principali festo, festum purificationis vero, sicut et Annunciationis, Assumptionis et Conceptionis Supradictae Magnae Matris pro aliis anni quatuor temporibus determinando et specificando. In quorum fidem actum Monspurgi ex offio Arhidii Superioris Carnioliae die 15a Jan. 1731. Joaes Andreas a Flachenfeldt, Archiparochus loci et Carnioliae Superioris Archidiaconus m. p.

L. S.

Viktor Steska.

Društveni vestnik.

Občni zbor »Muzejskega društva za Slovenijo« se je vršil dne 29. aprila 1919 v prostorih deželnega muzeja. Ker ni bil ob 16. uri sklepčen, je otvoril predsednik muzejski ravnatelj prof. dr. Jos. Mantuani v smislu § 14 društvenih pravil po preteku pol ure nov občni zbor.

Predsednik je pozdravil udeležence in poročal, da stopi odbor Muzejskega društva pred društvenike in javnost, da jim poroča o svojih stremljenjih in uspehih, o težavah in ukrepih, o društvenem premoženju, o načrtih in smereh.

Težo dobe, v kateri smo preživeli leto 1918., je občutilo tudi naše društvo, a je vztrajalo na kulturnem braniku častno, neupognjeno.

Glavno je pač gmcno stanje društva; isto se ne more imenovati ugodno, vsled izostalih podpor in velikega podraženja tiskarskih stroškov. Ozrli smo se po novih virih. Edino, kar se nam je posrečilo, je bila naročba inseratov od strani naših denarnih zavodov: Mestne hranilnice ljubljanske, Kmetске posojilnice za ljubljansko okolico, Ljudske posojilnice; tem sta se pridružili pozneje še Jadranska in Ilirska banka v Ljubljani.

Odločujoča zadeva je sedaj nova orijentacija. Za razmerami, ki jih ustvarja naša doba, ne smemo zaostati, a tudi prenačglti se ne smemo kot resni ljudje in znanstveno društvo, ki ne smemo podleči efemernim, če tudi še tako sugestivnim geslom.

Kot »Kranjci« nimamo več obstanka, ker »Kranjske« ni več. S tega vidika bo uravnati nadaljno postopanje. Treba bo pa dela, da dvignemo sebe in domovino na tako stopinjo kulture, da se bomo mogli kosati z drugimi narodi. O tem bo uglednemu občnemu zboru danes sklepati. Ti sklepi naj bodo taki, da se nam jih ne bo kesati nikdar, ampak da bomo mogli smatrati ta dan kot dan preporeda našega društva, nam v prid, domovini na korist in ugled.

Leto 1918. zaključuje s 359 člani; smrt nam jih je pobrala 10, ti so: gimn. prof. Lud. Lederhas, mensig. dr. Evg. Lampe, duh. svetnik župnik Janez Mervec, revid. juž. žel. in preglednik računov našega društva Fr. Podkrajšek, župnik Ivan Prijatelj, prof. Fr. Rebol, prof. Kajetan Stranetzky, P. Stan. Škrabec, min. svetnik in depisujoči član M. Wretschko in dež. sod. svet. Karol Zotman. Blag in časten jim spomin v društvu!

Izstopilo je 10 članov, v našem društvu redka prikazen, ki jo je pripisovati nedvomno razmeram. Med letom je pristopilo 34 novih članov, ki so izjednačili s presežkom delovanje neusmiljene smrti in vojnih razmer.

Predsednik se zahvaljuje domači publicistiki in vsem činiteljem, ki so pripomogli do obstanka in razvitka društva.

Tajnik dež. sod. svetnik Bulovec prečita zapisnik zadnjega občnega zbora in poroča, da je imel odbor v preteklem letu 4 odborove seje, sprejel 86 in odposlal 75 dopisov. Zanimiva je razdelitev članov po posameznih stanovih sledeče: duhovniki 80, vseuč. in srednješolski prof. 69, sodni in upravni uradniki 48; posestniki 15, odvetniški stan 15; srednje šole 11; okrajne učit. knjižnice 10; trgovci 10; bančni in zaseb. uradniki 9; razne knjižnice 9; samostani in redovi 9; učitelji 9; zasebniki 8; žene 8; inženirji 7; ljudske šole 7; notarji 7; tiskarji in knjigarji 6; zdravniki 6; častniki 6; lekarnarji 3; tovarnarji 3; vseuč.

dijaki 3; gozdarja 2; narodni društvi 2; živinozdravnika 2; mešč. šola 1; obrtnik 1; skupaj 359. Naročniki po knjigarnah 3, skupaj torej 362.

Iz tega pregleda je razvidno, da vzdržujeta naše društvo pred vsem duhovniški in uradniški stan, ki sta mu duševna, ne pa gmotna podpora, izvzemši njihovo članarino. Pogrešamo pred vsem trgovski in obrtni stan, ki bi nudila za razvoj slovenskemu znanstvu tudi gmotna sredstva. Res, naše glasilo je znanstveno, toda urejevano je vedno tako, da so uvrščeni med specijelno strokovne tudi splošno zanimivi članki in zapiski, ki so vsakemu razumniku dostopni. Naše glasilo nudi zgodovinsko in prirodopisno vsebino. Ako se dvigne število stalnih udov, bo moglo razviti društvo večjo delavnost.

Ker je blagajnik prof. dr. Gvidon Sajovic vsled bolezni zadržan, poda njegovo poročilo tajnik.

Gmotno stanje društva ni ugodno, vendar tudi ne obupljivo. V poslovnem letu je bilo skupno 9969 K prometa, ki se razdeli na dohodke 5370 K 48 v in na izdatke 4598 K 52 v. Mnogo neprilik povzroča neredno plačevanje članarine, pri vladajoči draginji pa tudi še nepotrebnih stroškov; za to naj bi člani po možnosti plačevali članarino vsako leto v prvem četrtletju ali vsaj v prvi polovici leta, da se zaključi vsak letnik glasila s solarnim letom.

I. Računski sklep za leto 1918 po stanju z dne 31. decembra 1918.

A. D o h o d k i.	B. I z d a t k i.
1. Prenos iz leta 1917. . . K 301·50	1. Tiskarski stroški . . . K 3348—
2. Udnina » 1452—	2. Podobe » 281·50
3. Deželna podpora » 2000—	3. Uredn. in pisat. nagrade 1918 » 620·80
3. Podpore v inserat. in svrhe in druge » 1471—	4. Ekspedicija » 92—
5. Prodaja družtv. publik:	5. Sluga » 105—
a) stari letn. in posebni odtisi 105·67	6. Mali izdatki tajnikovi . . . » 28·09
b) Naše ujede 31·10 » 136·77	7. Izredni izdatki » 123·13
6. Obresti Mestne in pošt. hranilnice » 9·21	
Skupaj: K 5370·48	Skupaj: K 4598·52

Ker je izostalo več podpornih prispevkov (1800 K) nismo dosegli v proračun vstavljenega zneska.

Dohodki. Razveseljivo so se pomnožila darila, tako so vzlasti darovali po 100 K gospa Lia pl. Gorupova, veletrgovec A. Jakil in župnik Iv. Šašelj v Adlešičih, katerim bodi izrečena najtoplejša zahvala.

Izdatki niso dosegli proračunovega zneska; to je sicer navidezno razveseljivo dejstvo; imamo zaostanke, ki bodo obremenili proračun za leto 1919 sledeče: plačilo tiskarni 250 K, za 3. in 4. zvezek društvenega glasila ca 2200 K, dolžni znesek fondu »Flora Carniolica« ca 450 K, skupaj torej 2900 K.

Dohod	K 5370·48
Razhod	» 4598·52
ostane	K 771·96.

Dne 31. decembra 1918 je znašal prebitek v društveni blagajni 771 K 96 v.

II. Društveno premoženje dne 31. decembra 1918.

Aktiva	Pasiva
Blagajniški preostanek naložen:	1. tisk. stroški iz l. 1918 . K 786·40
1. v mestni hranilnici ljubljanski K 133·31	2. dolg fondu »Flora Carniolica« » 435—
2. v poštini hranilnici » 623·63	3. fond za Valvazorjevo spom. ploščo » 43—
3. v ročni blagajni » 15·02	
skupaj . K 771·96	skupaj . K 1264·40

Koncem leta 1918, izkazuje društvo 492 K 44 vin. primanjkljaja (l. 1917. 2600 K 36 vin.); upoštevati pa je, da še nismo izdali 3. in 4. zvezka Carniole za l. 1918.

III. Sklad za znanstvena izdaja.

Skład za izdajo dela »Flora carniolica« znaša 2038 K 52 vin. in je plodnosno naložen v Mestni hranilnici ljubljanski.

IV. Proračun za leto 1919.

Dohodki	Izdatki
a) Blagajniški preostanek iz l. 1918 K 771·96	a) Carniola 1918 (3/4) tisk K 2500—
b) Udnina » 2500—	b) Stari dolg v tiskarni . . » 912·37
c) Izkupiček za »Naše ujede« » 200—	c) Dolg fondu »Flora carniolica« » 435—
d) za posam. publikacije . . » 150—	d) Upravni in izr. izdatki . . » 200—
e) Deželna in drž. podpora » 2500—	e) Glasnik 1919 (1/2, 3/4) tisk, honorar » 5200—
f) Ineriatne podpore » 1500—	f) Klišeji » 300—
	g) Fond za Valvazorjevo ploščo » 43—
skupaj K 7621·96	skupaj K 9590·37
Izdatki K 9590·37	
Dohodki » 7621·96	
Primanjkljaj K 1968·41	

Glasilo naj izide le na 16 tiskanih polah, to je, ako se oziramo na predlagano preosnovno, zgodovinski in prirodopisni del po 8 pol v dvojnatih zvezkih à 4 pole. Na ta način se zmanjšajo tiskarski, upravni in ekspeditni stroški. Seveda morajo iziti zategadelj vzporedni zvezki obeh delov obenem.

Nato se prečita izjava preglednika, gosp. župnika Iv. Vrhovnika, ki je dne 15. marca 1919 skontroliral društveno blagajno in knjige, primerjal jih z računi in prilogami ter našel vse v najpopolnejšem redu, zato predlaga, da se društvnemu odboru in vestnemu blagajniku izreče zahvala in da absolutorij.

Za uredništvo društvenega glasila poroča predsednik prof. dr. Mantuani, da izide 3. in 4. zvezek meseca junija; gradiva je dovolj, a držki so v tiskarni.

Predsednik poroča dalje, da so razmere zahtevale novo orientacijo društva, radi česar je moral odbor v svoji seji razmišljati, kako naj se pravila društva izpremene in določi ime društvu in glasilu.

Tajnik prečita osnutek novih društvenih pravil §§ 1 do 20 ter se prične debata k posameznim točkam.

K predlaganemu imenu društva »Muzejsko društvo za Slovenijo« meni gosp. vseuč. docent prof. dr. Fran Ilešič, da je izraz nekoliko preoster, in bi se nam znal očitati separatizem z ozirom na Hrvate in Srbe; manj politično bi bilo morda označenje »za Slovensko ozemlje«.

Predsednik ravnatelj prof. dr. Jos. Mantuani omenja, da je odbor te misli že upošteval in predlagal označenje »za Slovenijo« radi tega, ker znači ta izraz geografično lego in obseg slovenskih pokrajin za sedanje razmere in je ta izraz najkrajši; imeli bi v teh pokrajinah — Kranjsko, Koroško in Štajersko — le skupno glasilo, že obstoječi muzeji pri tem niso tangirani. Glasilo postane tako enotno in dobi torej tudi ime »Glasnik muzejskega društva za Slovenijo«. Pri glasovanju je bil predlog gosp. vlad. svetnika Šubica, da se pritrdi predlogu odbora glede imena društva in glasila, sprejet z večino glasov, v ostalem so se vsa pravila, kakor jih je odbor predložil, enoglasno sprejeta in odobrila.

V debati glede urejevanja društvenega glasila, katere so se udeležili gg. monsig. Steska, prof. Melik, dr. Žmavec, dr. Debevec, vladni svet. prof. Seidl, dež. sod. svetnik Bulovec in ravnatelj prof. dr. Mantuani, se je soglasno sprejelo načelo, da naj bodoči »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo« obsega dva ločena dela: Zgodovinski del in Matematično prirodopisni del; glasilo je odločno slovensko, priobčujejo se seveda članki v slovanskih jezikih; uredništvo principijelno ne odklanja spisa v drugih jezikih, priobčevanje pa se prepusti uredništvu, ev. odločitvi prihodnjega občnega zbora, upošteva razmere, da se po možnosti članom ev. pridoda resumé v francoščini, ki ima isto mesto, kot slovanski jeziki; za sedaj se pa članki v nemščini principijelno ne priobčujejo.

Pri slučajnostih se sprejme najprej z odobravanjem predlog vlad. svetnika Seidla za varstvo prirode. (Glej izvajanje prirodopisni del društvenega glasila zvezek 1/2 1919.)

Na predlog notarja Hafnerja, ki je prejšnji predlog toplo podpiral s posameznimi vzgledi, da se ustanovi poseben odsek 10 gospodov, ki bi po svoji strokovni izobrazbi in izkušenosti v tej ali oni stroki radovoljno sodelovali, ozir. prevzeli tozadevne agende, so se z vzklikom izvolili v ta odsek gg. vlad. svetnik prof. v p. Ferdinand Seidl, šolski svetnik v p. Alfonz Pavlin, ravnatelj dr. Stanislav Bevk, višji šolski nadzornik dr. Leopold Poljanec, prof. dr. Gvidon Sajovic, višji fin. svetnik dr. Janko Ponebšek, odvetnik dr. Ivan Lovrenčič, velepos. Josip Marija Gorup pl. Slavinjski, notar Mate Hafner in višji zemljemerec Adolf pl. Gspan.

Po nasvetu ravnatelja prof. dr. Mantuanija se bode ustancvitev tega odseka osebno naznanila deželni vladj od društva s prošnjo, da naše društvo obvesti, kako stališče bode zavzela napram temu odseku in njega delovanju.

Nato se sprejmeta soglasno pismena predloga blagajnika prof. dr. Sajo vica, da a) se dovoli za slučaj potrebe začasno posojilo iz fonda »Flora carniolica« društveni blagajni do temeljnega zneska 250 K. Eventuelno posojilo bi se kot dolg obrestovalo in plačalo v treh letih, fondu bi pripadle na ta način večje obresti, društvu pa ne bi bilo treba za tiskarske stroške ostati na dolgu in ev. zamudne obresti plačati, ako ne bi preje došla deželna in državna podpora; b) se določi članarina na 10 K, ustanovnina na 300 K, naročnina za glasilo po knjigarnah na 18 K, posamezni zvezki vsakega dela na 2 K 50 vin., dvojni 5 K, za »Naše ujede« v knjigarni Schwentner na 7 K, kolikor je še zaloge pri društvu (za člane, šole, lovce) na 4 K; izda se letos II. dela I. snopič, da ne bo ležal mrtev kapital v že tiskanih polah.

Na predlog vlad. svetnika ravnatelja Šubica se določi nagrada društvenemu slugi letno 150 K.

Na pisemni predlog odvetnika dr. Sabothya, naj društveno glasilo izide čim preje in potem pa redno izhaja, pojasni predsednik ravnatelj dr. Mantuani, da se bode to po možnosti redno in vestno izvrševalo, ker so le izredne vojne razmere povzročile zakasnitev.

Na predlog ravnatelja vit. Grassellija se prepusti določitev honorarja in uredniških nagrad, ki je umestno z ozirom na podraženje materiala, odboru.

Predsednik naznaní, da je vsled preoblega dela v svojem poklicu želel izstopiti iz odbora prof. Josip Breznik in da je voliti mesto umrlega revizorja Podkrajšeka preglednik; na njegov predlog se po vzklicu izvolita odbornikom prof. dr. Janko Šlebinger in preglednikom rač. ravnatelj Henrik Lindtner v Ljubljani.

Na priporočilno opozoritev muz. kustosa dr. Mala, da se zavzame društvo za ohranitev spomenikov, zlasti onih, ki so za narodnost pred vojno važni, pojasni predsednik ravnatelj dr. Mantuani, da je v društvenih pravilih § 2 lit. ž) itak ta namen društva izrecno določen, da je tozadevni predlog tudi že deželni vladi SHS predložen, a da do sedaj še ni izšla nikaka konkretna ukrepitev.

Ker se ne stavi nobeno vprašanje ali predlog, povdarja sklepoma tajnik dež. sod. svetnik Bulovec v svojem imenu in po naročilu društvenega blagajnika, da oskrbuje društveni predsednik ravnatelj dr. Mantuani s posebno vnemo in vestnostjo redno in vedno tudi več ali manj posle tajnika in blagajnika, da pospešuje s tem točno rešitev opravil in da se je zlasti mnogo uspešno trudil osebno za dosego začetkoma navedenih društvu došlih podpor; radi tega predlaga, da mu občni zbor izreče za to njegovo požrtvovalno delovanje v korist društva posebno priznanje in zahvalo.

Udeleženci so se pohvalno pridružili temu predlogu.

Anton Bulovec,
tč. tajnik.

Za varstvo prirode. Prof. Ferd. Seidl je stavil na občnem zboru »Muzejskega društva za Slovenijo« dne 28. aprila 1919 naslednji predlog za varstvo prirode:

Občni zbor Muzejskega društva za Kranjsko prosi slavno poverjenišvo kraljevine SHS za nauk in bogočastje, da vzame z vsemi sredstvi v zaščito ohranitev prirodnih spomenikov in ohranitev potrebnih prirodnih, in da zastopa svoje mnenje ob potrebi tudi v naučnem ministrstvu v Beogradu.

Varstvo prirode je postalo potrebno spričo nesmotrenega pustošenja in uničevanja že pred svetovno vojno. Neprimerno večjemu, naravnost skrajnemu ropanju je bila priroda izpostavljena med vojno. Te slabe razvade in zle posledice, ki pretijo, da oropajo naše lepe krajine najznačilnejšega živalskega in rastlinskega nakita, je treba s trdno voljo in z vsemi sredstvi zaježiti in ustaviti. Naše gore, naši gozdovi, naše poljane naj ohranijo kolikor mogoče svoje prirodno lice in naj ne zamro v neme pokrajine! V to svrhu predlagam za izvršitev gorenjega predloga to - le:

1. Lov četvernogate in pernate divjačine ter ribji lov naj se zavarujeta s strogimi postavami in odredbami; v posvetovanje o tem naj se povabijo veščji lovci. Potrebna je ta ukrenitev iz prirodovarstvenega, važna iz gospodarskega stališča.

2. Zakon o varstvu ptic naj se dosledno izvaja in njega izvršitev nadzira; deslej smo ga imeli samo na papirju. V drugih državah (na Angleškem, v Švici, na Francoskem i. dr.) so ga strogo izvrševali.

3. Postavi naj se zakon za varstvo rastlin, kakor ga imajo že v drugih državah (n. pr. v Švici). Mnogokateri izletniki brezobzirno trgajo po cvetličnih izvadah; pa še predno dosepejo domov, pomečejo kar svežnje zvenelih cvetlic proč. Na ljubljanskem trgu lahko opazujemo kar jerbase cvetlic, izravnanih dostikrat s koreninami (med njimi redko *Daphne blagayana*, *Daphne cneorum* i. dr.), na gorenjskih postajah ponujajo kar šopke očnic («planink» *Leontopodium alpinum*), ki so mnogokrat izravnane cele iz zemlje. Po naših Alpah nabirajo kar polne koše zdravilnih rastlin s koreninami in koreninami; tako so v Kamniških Alpah zatrli nekatere vrste lepih sviščev (*Gentiana*) že skoraj popolnoma; istotako alpsko možino (*Eryngium alpinum*). Ako bo šlo to skrunjenje prirode dalje, bodo naše krajine kmalu gole in neme.

4. Pri osuševalnih delih na ljubljanskem barju naj se skuša ohraniti kolikor mogoče vsaj edna značilna parcela v njenem prirodnem bistvu.

Podpisani svetuje, da se povabijo k posvetovanju o tej ukrenitbi zlasti gg. šolski svetnik Alfenz Pavlin, ravnatelj dr. Bevk, višji šolski nadzornik dr. L. Poljanec in prof. dr. Gv. Sajovic, in stavi občnemu zboru ta svoj predlog da ga sprejme in izroči po deputaciji na pristojno oblast.

Predlog je bil soglasno sprejet.

Novi udje od 1. julija 1919 do 1. maja 1920.: Mat. Ahačič, župnik, Leše na Gor. — Marica Deržaj, učiteljica, Ljubljana. — Dr. Simon Dolar, prof., Kranj. — Ant. Dragan, strok. učitelj, Ljubljana. — Avg. Guzelj, viš. gozdni komisar, Novo mesto. — Dr. Ludm. Hauptman, univerz. prof., Ljubljana. — Ivan Hutter, tovarnar, Ljubljana. — Dr. R. Karba, lekarnar, Kamnik. — Franc Kocbek, nadučitelj, Gornji Grad Štaj. — Mirko Kovač, učitelj, Ljubljana. — Dr. Val. Krisper, odvetnik, Ljubljana. — Dr. Jožei Ličan, bogoslov. prof., Gorica. — Lud. Mikolič, učitelj, Ljubljana. — Dr. Fr. Mohorič, sodni svetnik, Ljubljana. — Leop. Namorš, strok. učitelj, Ljubljana. — Vinko Nedeljko, davčni nadupravitelj, Ljubljana. — Rafael Ogrin, žel. uradnik, Ljubljana. — Ivan Perpar, višji fin. svetnik, Ljubljana. — Janko Sajovic, trgovec, Kranj. — Fran Sirc, trgovec, Kranj. — Marija Tavčar, učiteljica, Ljubljana. — Joško Vrabič, Lepanja njiva p. Mozirje. — Friderik Zins, zobozdravnik, Ljubljana. — Alojzij Žebre, višji sodni

svetnik, Ljubljana. — Kr. drž. realka, Maribor. — Kr. realna gimnazija, Ptuj.

Umrli člani do 1. maja 1920: Avgust Waschte, meščanski učitelj v Trstu († 19. oktobra 1919), Ivan Plantan, notar v Ljubljani († 24. januarja 1920) in baron Oton Marija Apfaltrern, veleposestnik na Križu, bivši dež. odbornik († v Monakovem, 10. aprila 1920). — Časten jim bodi spomin v našem društvu.

Članom in sotrudnikom.

V smislu sklepa občnega zbora dné 29. aprila 1919 se je preosnovalo z društvom (glej poročilo o občnem zboru!) tudi naše glasilo. Namesto »Carniole« bodo prejemale društveniki odslej »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo«, to pa v dveh delih (zgodovinski in prirodopisni del). Uredništvo prosi društvenike, da ga sprejemajo z isto naklonjenostjo, kakor so sprejemali »Carniolo«, sotrudnike pa, da ostanejo »Glasniku« tako zvesti, kakor so bili »Carnioli«.

Doživeli smo dobo trde preizkušnje. K obratnim težavam lanskega leta se je pridružilo pomanjkanje potrebnih snovi, povišanje tiskarskih mezd in vsled tega draginja vseh tiskarskih izdelkov. Muzejsko društvo ne more zmagovati teh visokih zahtev. Člani plačujejo po 10 K članarine, a letnik »Glasnika« bi stal, ako bi mu dali obseg zadnje »Carniole«, 60 K. Društvo je bilo od nekdanj navezано na podporo javnih faktorjev, ker ni pridobitveno, ampak izključno kulturno. In zadeva podpor ni še urejena. Tako sta si v nasprotju: želja dati članom dostojni letnik glasila in pa blagajna.

Odbor je razmotrival o tej dilemi in se odločil konečno, da stori kar zmore in predloži članom zvezčič zgodovinskega dela, v kolikor to dopušča razpoložnina, samo da pokaže društvenikom dobro voljo, ki je pa brez moči nasproti vladajoči draginji.

Uredništvo bi dalo rado več, že zato, ker čaka več pisateljev na priložitev svojih spisov; nekateri so jih zahtevali že nazaj. Za zgodovinski del čakajo spisi avtorjev kakor so dr. Bučar, dr. Kos, dr. Koštiál, L. Podlogar, V. Steska in dr. v. — Uredništvo prirodoslovnega dela ima zelo aktualne članke in študije, katerih avtorji so prof. dr. P. S. Pavlovič iz Beograda, prof. F. Seidl, dr. F. Dolšak, dr. Ponebšek, dr. L. Kuščer iz Zagreba, dr. Sajovic in A. Selškar. Kakor hitro bomo nabrali zopet toliko denarja, bo izšel prirodopisni del B našega Glasnika.

Rokopise bomo priobčevali odslej — izvzemši slučaje posebne aktualnosti — v vrsti, kakor nam bodo dohajali. Člane in sotrudnike pa prosimo potrpljenja, ne z nami, ampak z razmerami, katerih nismo niti ustvarili, niti zakrivali.

Uredništvi.

KAZALO.

INDEX.

Posvetitev.	Dédication,	Pag.
Almae Matri Labacensi.	—	3
Razprave.	Dissertations.	
Kos dr. Fran , K zgodovini Gorice v srednjem veku.	— Contributions à l'histoire de Gorice au moyen-âge.	4—20
Steklasa Ivan , Je-li bil Mokronog kdaj mesto?	— Est-ce que Mokronog autrefois était une vile?	20—24
Slovstvo.	Cronique des livres.	
Traversa dr. Eduard , Die friaulische Lehengerichtsbarkeit bis zur Unterdrückung des Patriarchates von Aquileia durch Venedig (1420). [M.]	— La cour féodale Frioulienne jusqu'à la suppression du patriarcat d'Aquileia par l'état de Venise (en 1420).	24
Časopis za slovenski jezik , književnost in zgodovino. [M.]	— Revue pour la langue, littérature et histoire des Slovènes.	25—26
Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Vol. II.—IV. [Fr. K.]	—	26
Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Vol. I.—III. [Fr. K.]	—	26—27
Thallóczy-Barabás , A Frangepan család oklevéltára. Monumenta Hungariae historica, Diplomataria, vol. 38. [Fr. Komatar.]	—	27
Spomenica Goriških Slovencev. [M.]	— Mémoire des Slovènes de pays de Gorice.	27
Mémorandum présenté par les Slovènes du pays de Gorice au Conseil national de Ljubljana 1918. [M.]	—	27
Puc dr. Dinko , La province de Gorice une terre Yougoslave. [M.]	—	27—28
Kos dr. Milko , La formation historique des limites linguistiques italo-slovènes.	—	28
L' Istrie , terre Yougoslave. [M.]	—	28
Seidl Ferdinand , La ligne de partage des eaux au Carse, ligne de démarcation. [M.]	—	28

	Pag.
L' importance économique - politique de Trieste. [M.]	28
Carantanus, Jugoslavija in njene meje. [M.]	— La Yougoslavie et ses frontières. 28
Oblak dr. Jos. C., Koroška Slovenija. [M.]	— La Slovenie de la Carinthie. 28
La Carinthie, Developpement historique des frontières germano-slovènes. [M.]	— 28—29
La Carinthie. [M.]	— 29
Celovec (Klagenfurth). [M.]	— 29
Sphère économique Celovec-Maribor (Klagenfurth-Marburg). [M.]	— 29
Murko Mathias, Josef Konstantin Jireček (1854—1918). [M.]	— M. Jos. Constantin Jireček (professeur). 29—30
Schlitter Hans, Versäumte Gelegenheiten. Die oktroierte Verfassung vom 4. März, 1849. [M.]	— Des occasions, qu'on a laissées échapper. La constitution octroyée le 4. mars l'an 1849. 30—31

Zapiski.

- Steska V., † Kipar Martin Bizjak.**
Steska V., Slovenska pravila bratovščine Marijinega Darovanja v Komeni pri Kamniku iz l. 1660.

- #### Mélanges.
- † Martin Bizjak, statuaire. 31—32
 — Les règles pour la confrérie de la présentation de la Vierge a Komenda près de Kamnik, composées en langue slovène l'an 1660. 32—36

Društveni vestnik.

- Občni zbor Muzejskega društva za Slovenijo 1919.**
Za varstvo prirode.
Novi udje.
Članom in sotrudnikom.

Cronique de la société.

- L'assemblée générale de l'association du Musée de Slovenie. 37—41
 — En faveur de la sauvegarde de la nature. 41—42
 — Nouveaux sociétaires. 42—43
 — A nos sociétaires et collaborateurs. 43

Slovenska eskomptna banka

LJUBLJANA, Šelenburgova ulica št. 1

interesna skupnost s Hrvatsko eskomptno banko in Srbsko banko v Zagrebu.

Izvršuje najkulantneje vse v bančno stroko spadajoče transakcije.

Sprejema: denarne vloge na hranilne knjižice in tekoči račun.

Kupuje in prodaja: efekte, valute, devize.

Eskontira: menice, fakture, terjatve.

Izdaja: akreditive in **izvršuje:** borzna naročila.

Brzjavni naslov: „Eskomptna“. Interurb. telef. št. 146.

Naivečja slovenska hranilnica!

Mestna hranilnica ljubljanska

LJUBLJANA, Prešernova ulica št. 3

Ima vlog K 90.000.000

in rezervnega zaklada K 2.500.000

Sprejema vloge vsak delavnik.

Za varčevanje ima vpeljane lične domače hranilnike.

Hranilnica je **pupilarno varna**.

Dovoljuje posojila na zemljišča in poslopja proti nizkemu obrestovanju in obligatornemu odplačevanju dolga.

V **podpiranje trgovcev in obrtnikov ima ustanovljeno Kreditno društvo.**

Ljubljanska kreditna banka

Ljubljana, Stritarjeva ulica št. 2.

Podružnice: Split, Celovec, Trst, Sarajevo, Gorica, Celje, Maribor, Borovlje in ekspozitura v Ptuj.

Delniška glavnica: K 30.000.000.—, rezerve okroglo K 20.000.000.—.

Sprejema **vloge na knjižice** in na **tekoči račun** in jih obrestuje **najugodneje**.

Daje posojila na menice, v tekočem računu, proti zastavi vrednostnih papirjev. — Kupuje in prodaja vrednostne papirje, tuji denar l. t. d.

Financira industrijalna podjetja.

Preskrbuje vse denarne zadeve najkulantneje!

Krmetška posojilnica ljubljanske okolice

registrovana zadruga z neomejeno zavezo v Ljubljani
obrestuje hranilne vloge po čistih

3%

brez odbitka rentnega davka, katerega plačuje posojilnica sama za svoje vložnike.

Rezervni zaklad nad K 1,100.000
Hranilne vloge K 50,000.000.

USTANOVljena LETA 1881.

JADRANSKA BANKA

Delniška glavnica:
K 30,000.000.

PODRUŽNICA LJUBLJANA.

Rezerve: nad
K 10,000.000.

SPREJEMA: Vloge na knjižice.

Vloge na tekoči in žiro račun proti najugodnejšemu obrestovanju. Dviga se lahko vsak dan brez ozira na moratorij. Rentni davek plača banka iz svojega.

KUPUJE IN PRODAJA: Devize, valute, vrednostne papirje itd.

CENTRALA:

Trst.

PODRUŽNICE:

Beograd
Dubrovnik
Dunaj
Kotor
Maribor
Metković

Opatja
Spiljet
Sibenik
Zader
Zagreb

Ekspozitura Kranj.

IZDAJA: Čeke, nakaznice in akreditive na vsa tu- in inozemska mesta.

DAJE TRGOVSKE KREDITE pod najugodnejšimi pogoji.

DAJE PREDUJME: na vrednostne papirje in na blago, ležeče v javnih skladiščih.

PREVZEMA: Borzna naročila in jih izvršuje najkulantneje.

Brzovjavni naslov: **JADRANSKA.**

Telefon št. 257.

LJUDSKA POSOJILNICA V LJUBLJANI,

v lastnem domu Miklošičeva cesta šte. 6,

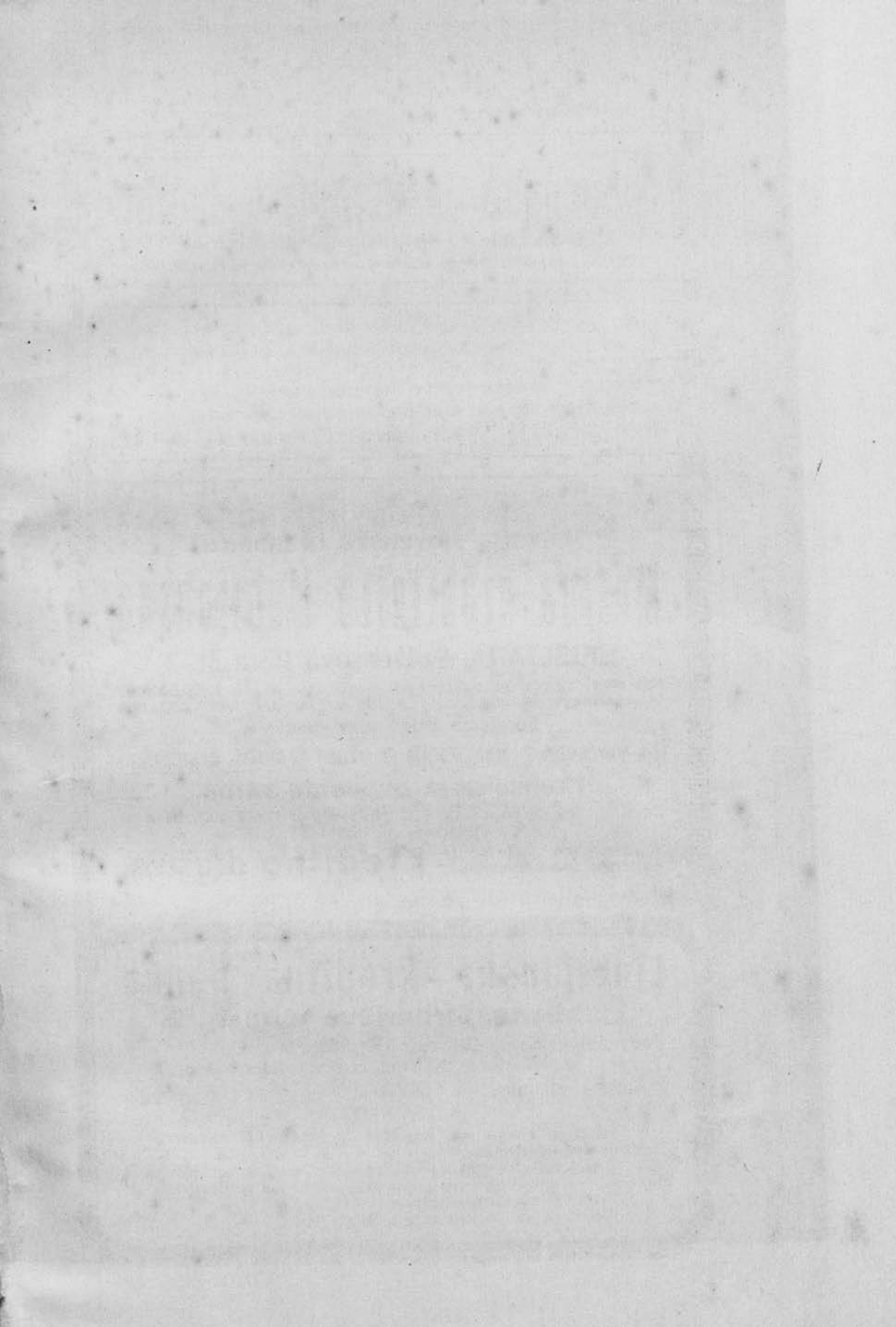
obrestuje hranilne vloge po čistih

3%

Ljudska posojilnica v Ljubljani je največja slovenska posojilnica in je imela koncem leta 1919 nad 44 milijonov kron vlog in nad 1 milijon enstotisoč kron rezervnih zakladov.

Posojila se dovoljujejo na osebni kredit (proti menici).

Ljudska posojilnica stoji pod neposrednim državnim nadzorstvom.

GLASNIK

— Muzejskega društva za Slovenijo. —
Bulletin de l' Association du Musée de Slovenie.

Letnik
Année I.

Zvezek
Cahier 1—4.

B

Prirodoslovni del. — Classe des sciences naturelles.

Uredil — Redigé par
dr. Gvidon Sajovic.

Izšlo 30. junija 1920.

V Ljubljani, 1919—1920.

Izdaja in zalaga Muzejsko društvo za Slovenijo.

Tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

„GLASNIK“ izhaja štirikrat na leto. Člani „Muzejskega društva za Slovenijo“ plačajo letnih 10 kron in dobivajo „Glasnik“ (zgodovinski in prirodopisni del) brezplačno. — Člarnarino je plačati v prvem četrtletju vsakega leta. — V knjigarnah stane naročnina na „Glasnik“ K 24.— letno; posamezni snopiči vsakega dela stanejo po K 3.—, dvojnik K 6.—, itd.

Upravništvo in uredništvo „Glasnika“ je v Ljubljani (deželni muzej).

Za obliko in vsebino so odgovorni pisatelji sami. Ponatis je dovoljen le z dovoljenjem pisatelja in uredništva.

GLASNIK

— Muzejskega društva za Slovenijo. —
Bulletin de l' Association du Musée de Slovenie.

B

Prirodoslovni del. — Cl. des sciences naturelles.

Letnik I. Année.

Uredil — Rédigé par
dr. Gvidon Sajovic.

V Ljubljani, 1919—1920.

Izdaja in zalaga Muzejsko društvo za Slovenijo.

Tiska „Narodna tiskarna“ v Ljubljani.

žestastvoička struka u Šhiji

ALMAE MATRI

LABACENSI.

MCMXIX—MCMXX.

Jestastvenička struka u Srbiji.

Prof. P. S. Pavlović. — Beograd.

Odzivajući se želji g. prof. G. Sajovica, da za »Glasnik« napišem članak o prirodopisnoj (jestastveničkoj) struci u Srbiji, izradio sam ovaj kratki pregled tako, da je u njemu obuhvaćen samo onaj deo literature, čiji je predmet isključivo proučavanje srpske prirode, t. j. flore, faune i gee njene. Izostavljena je sva školska jestastvenička književnost, u kojoj bi se našao po koji detalj u ovom pravcu.¹⁾ Istotako izuzeti su: filosofija prirodnih nauka, pitanja iz opšte biologije, descendenta teorija, o čemu je često pisano u mnogim književnim i dr. dnevnim listovima srpskim.

Time je oblast znatno sužena, ali ne mogu reći da je predmet i iscrpno izradjen. Uzrok su tome u prvom redu prilike stvorene ovim strašnim ratom, koji je jako opustošio zavodske biblioteke i knjižnice pojedinih ličnosti. Pod takvim pogodbama teško je prikupiti sve knjige i listove u kojima su objavljeni potrebni članci i rasprave ove vrste.²⁾ Mnogi poslovi u Muzeju, kojima je cilj da se što pre uspostavi predratno stanje u njemu, ostavljaju malo vremena za svaki drugi pa i ovakav rad, a u vezi sa tim teško je doći u dodir sa stručnjacima, koji bi mogli dati puno željenih obaveštenja o mnogim detaljima i faktima, preko kojih se inače mora ćutom preći.

Materijal, koji sam imao pri ruci obradjivan je tako da su navedeni, hronološkim redom i po strukama, svi važniji radovi pojedinih pisaca. Sa izuzetkom kod pok. Pančića i još dvojice trojice starijih pisaca, nije se ulazilo u oćnu njihovih poslova — pa i ovde u najkraćim potezima. Na suprot tome trudio sam se, da (na kraju članka i po azbućnom redu) iznesem što više publikacija sa naznaćenjem gde su i kad objavljene. Zbog gore pomenutih razloga i u tom pogledu, osećam, ima praznina.

Napominjem najzad, da su izostavljeni svi poslovi srpskih jestastvenićara na stranini jezicima, ako su objavljeni van granica Srbije. Iz pregleda sviju radova, pada u oći, da je najbolje obradjena botanićka struka. To mi je lako bilo, jer su do 1904. god. postajali iscrpni radovi

¹⁾ Iscrpni pregled rada na botanićkoj nastavi u Srbiji od poćetka osnivanja škola po Ustanku pa do 1904. god., sa općirnim i stručnim referatima o svima školskima knjigama te grupe izneo je Milivoje Simić direktor II. beogr. gimn. na prvom kongresu srp. lekara i prirodnjaka u Beogradu 5., 6. u 7. septembra te godine. Predavanje je ovo i napose štampano. — ²⁾ Primera radi samo da navedem, da I. knjiga Glasnika Srpskog Geografskog Društva, koji uređuje profesor J. Cvijić, nisam mogao ni do danas naći niti kod jednog beogradskog knjižara ni kod jednog od ćlanova ovog društva.

prof. Živ. I. Jurišića i Nik. Ranojevića, saopšteni na prvom skupu srpskih lekara i prirodnjaka. Nedostaci, kojih izvesno ima i ovde, padaju na vreme posle 1904. godine.

I.

Jestastvenička književnost u Srbiji, u koliko se tiče radova na poznavanju srpske prirode otpočinje pojavom pok. profesora Dr-a Josifa Pančića. On je upravo tvorac ove struke i stoga je potrebno, da se navede poneki važniji podatak iz njegova života i naučne mu karijere.

Rodjen u Bribiru u Hrvatskom Primorju 5. aprila 1814. god., osnovnu školu izučio u Gospiću, a gimnaziju u Rijeci. Filosofiju svršio u Zagrebu, a zatim medicinski fakultet u Pešti. Postao je doktorom medicine 7. septembra 1842. godine, izradio temu *Taxilogia botanica*. Kao lekar praktikovao je u Budimu, satim u Rukbergu u Banatu. Baveći se u Beču upozna se sa Miklošičem i Vukom Karadžićem. Po Vukovom savetu prešao je u Srbiju 1846. godine. U prvo vreme radio je kao lekar, fizikus, najpre u Jagodini, a posle u Kragujevcu, gde je ostao sve do 1853. god. Pored lekarske prakse preduzeo je odmah i naučna proučavanja i privukao pažnju »Društva Srbske Slovesnosti«, kojemu je 1853. god. dalo sredstava, te je prokrstario najveći deo Istočne Srbije. Kad se vratio sa puta bio je izabran za profesora na »Liceju«, tada najveće škole u Srbiji. Predavanja je otpočeo iste godine iz Zoologije, Botanike, Mineralogije s Geologijom i Agronomije. Agronomiju je prestao predavati 1868. godine, Zoologiju 1878., a Mineralogiju i Geologiju 1880., zadržavši posle toga samo Botaniku. Godine 1884. dobio je najveće odlikovanje u državnoj službi, postavši članom Državnog Saveta, ali je i dalje ostao honorarni nastavnik Botanike, do polovine 1887. godine, kada ga je bolest toliko obzvala, da je od profesure razrešen. Umro je 25. februara 1888. godine.

Pre Pančića Srbija je u jestastveničkom pogledu malo ispitana bila. Radovi pre njega ili se tiču samo školske književnosti (Vuk Marković) ili potiču od stranaca (Ami Boué, Viquesnel, Griesebach itd.).

Što je Pančić kroz trideset i nekoliko godina, kao profesor (»Liceja« docnije »Velike Škole«) na polju Botanike i Zoologije, uradio, u nizu većih i manjih dela — po jednoglasnoj oceni njegovih biografa — izdiže ga na toliku visinu, da se može dostojno porediti sa Vukom Karadžićem, koji je to isto učinio za srpski jezik, etnografiju, geografiju i povesnicu srpsku.

Naučna terminologija u Jestastvenici druga je njegova, ne manje važna zasluga. On je nju pozajmljivao iz živog vrela narodnog govora i sastavljanjem u duhu njegovome a po pravilima srpskog jezika.

Zbirajući prirodine po Srbiji Pančić je stvorio osnovu jestastveničkih kabineta na Velikoj Školi, iz kojih je, docnijim radom njegovih učenika, položen temelj za jestastvenički Muzej Srpske Zemlje. Zbirke suvih biljaka iz Srbije takve su, da bi se njima mogli podičiti i mnogi

i veći zavodi u Evropi. Na žalost i Pančičev herbar i mnoge razprave i knjige iz botaničkog kabineta Univerziteta vrlo su mnogo oštećeni u poslednjoj trogodišnjoj okupaciji Srbije od strane Austro - Madjara. On je osim toga osnovao Botaničku Baštu, bez koje se Botanika ne može ni predavati, kako u sistematskom tako ni u anatomsko - fiziološkom pravcu.

Između mnogih Pančičevih radova na polju botaničke sistematike, koja je bila glavna oblast njegovog naučnog rada, ističu se naročito: *Flora okoline beogradske* (I. izdanje 1865. god.), *Botanika za učenike Vel. Škole* (1868), *Šumsko drveće i šiblje u Srbiji* (1871); ali monumentalno delo Pančičevo — »koje bi i u drugim zemljama«, po oceni jednog od najodličnijih učenika njegovih, »bilo dovoljno za slavu nekolicine« — jeste *Flora Kneževine Srbije* (1874) i *Dodatak Flori* (1884).

Pančić je radio poglavito na fanerogamnoj flori Srbije. U toku dugogodišnjeg ispitivanja stigao je da prouči i opiše 2317 biljnih vrsta. Od ovog broja 2270 su fanerogame, a samo 41 kriptogame sa sudovima. Iz prvog kola znatan je broj biljaka, koje je Pančić prvi put u Srbiji našao i kao nove vrste objavio.

Sam je putovao vrlo mnogo, ali je uspeo da izradi odobrenje, da i učenici mogu s njime putovati o državnom trošku. — U poslednje doba svoja floristička ispitivanja proširio je na Crnu Goru i Bugarsku.

Sa istom revnošću prikupljao je i proučavao biljke iz bliže i dalje okoline Niša *Dr. Sava Petrović* kraljev lekar. Rezultate svojih studija objavio je u *Flori okoline Niša* i *Dodatku*. U ovim dvema knjigama opisao je 1577 vrsta i 85 odlika iz kola fanerogama i 23 vrste sa jednom odlikom iz kola kriptogama sa sudovima. Osim toga izradio je monografiju roda *Ramondia* i napisao knjigu o lekovitom bilju koje raste u Srbiji. Ovaj vredni i skromni radnik na proučavanju flore Jugoistočne Srbije, čiji radovi izlaze na svet između 1882. i 1885. god., veoma je zadužio srpsku nauku i time, što je poglavito njegovim nastojavanjem pok. *Kralj Milan* ustupio Velikoj Školi svoje veliko imanje na vrlo zgodnom mestu u Beogradu za *Botaničku Baštu Jevremovac*, koja je sada svojina beogradskog Univerziteta i gde su smešteni kabineti, učila i herbar Pančičev.

Posle smrti Pančića i Petrovića, rad na proučavanju domaće fanerogame flore nastavljaju većim delom Pančičevi učenici — nastavnici srednjih škola u *Nastavniku* listu profesorskog Udruženja, ili *Prosvetnom Glasniku* službenom organu Ministarstva Prosvete. Znatan broj priložaka, koji obuhvataju lokalne flore pojedinih krajeva Kraljevine Srbije, rasturen je i po godišnjim izveštajima gimnazija i učiteljske škole. Tako:

Ljub. Miljković profesor, saopštio je spisak biljaka iz okoline Šapca; *Nikola Ranojević* profesor, objavio je nova srpska imena fanerogamnih biljaka iz šabačke okoline; *Danilo Katić* profesor, iznosi

u razmaku od nekoliko godina, rezultate svojih prikupljanja i proučavanja biljaka iz okoline Kragujevca; *Djura Ilić* to isto najpre za okolinu Aleksinca, a posle Vranje; *Dj. I. Ničić* izneo je u prilogu Nastavnika Gradju za okolinu Vranje, a na kongresu lekara i prirodnjaka dopunio novinama iz tog kraja i iz crnorečkog i pirotskog kraja. *Ljub. M. Davidović* prof. pisao je o bukvi zlati sa Vlasine i objavio nekoliko narodnih imena biljaka iz vranjske okoline. O imenima iz istog kraja postoje i dva priloška *Milivoja Simića* direktora gimnazije, Nastavnik najpre pirotske i vranjske gimnazije, a docnije vanredni prof. Velike Škole *Dr. Lujo Adamović* dao je nekoliko priloga za floru Jugoistočne Srbije. Profesor *Živ. I. Jurišić* objavio je, pored nekoliko sitnijih, ali interesantnih priloga i Prinove za floru Kraljevine Srbije, gde je naveo 73 vrste iz kola cvetonoša prikupljenih iz raznih krajeva Srbije.

Drugi period — od 1892. godine — u proučavanju biljnog sveta u Srbiji otpočinje radovima domaćih stručnjaka na kriptogamnoj flori. Kao što je poznato, Pančić je u oblast svojih studija uneo samo vaskularne kriptogame.

Seriju ovih novih poslova otvara *Milivoje Simić* prof., docnije direktor vranjske, kragujevačke i II. beograd. gimnazije. U prvom njegovom Prilogu za floru Kraljevine Srbije, 1892. god. (štampanem u Nastavniku) navedeno je 76 vrsta mahovina proučenih u Leipzig-u iz raznih mesta u Srbiji (iz Arandjelovca, Beograda, Valjeva, Vranje, Gor. Milanovca, Kuršumlije, Ripnja, Rudnika, Topčidera i iz okoline manastira Tumana kod Golupca). Docnije je (1896, 97 i 98 god.) citirao (u gimn. izveštaju) nekoliko vrsta iz vranjske okoline, a 1901. god. (u Spomeniku Akad. Nauka) izložio celokupan spisak sviju do tada proučenih mahovina u Srbiji: 142 vrste (rasporedjene u 55 rodova) iz 62 lokalnosti. *Danilo Katić* profesor proučavao je mahovine u kragujevačkoj okolini i u zbivenom pregledu objavio ih u gimnaziskom izveštaju 1899. g. Od 1890. do 1901. god. skupljao je prof. *Jurišić* mahovine i 1901. god. štampao u Spomeniku Akad. Nauka preko 140 vrsta mahovina i 24 hepatika iz 37 raznih mesta u Srbiji (najviše iz beogradske i niške okoline). Nekoliko sitnih priložaka za faunu mahovina u Srbiji dao je god. 1907. i 1909. u Nastavniku i Prosvetnom Glasniku prof. *Danilo Katić* a *Dr. Nedeljko Košanin* docenat universiteta (1908. godine u Nastavniku) prikazao je mahovine sa Golije i njenih ogranaka. Košanin je, proučavajući floru alga, pteridofita i fanerogama sa Vlasine 1910 (u Prosvet. Glasniku, a posle u posebnom izd. Muz. Srp. Zemlje pod br. 10), izneo i sve mahovine iz ovoga mesta, a koje su proučavali *Mönkemayer Roth* i *Müller*.

Proučavanje *talofita* u Srbiji datira se iz ranije. Ono je fragmentarno i nesistematsko. Stranci: *A. Griesebach* (1844), *I. Scharschmidt* (1893), *Magnus* (1889), opisivali su ovda - onda, po koju gljivu iz Srbije.

Nešto je sistematičniji posao Dr.-a Šretera profesora breslavskog univerziteta.

Tek od 1892. god. počinju radovi domaćih stručnjaka. *M. Simić* objavljuje (u *Nastavniku*) lišajeve u Srbiji, koje je proučio za vreme svoga bavljenja u Nemačkoj. Taj priložak u kome je navedeno 92 vrste i 10 varijeteta, u isto je vreme i prvi rad o flori lišajeva u Srbiji. Posle završenog školovanja, Simić preuzima prikupljanje gljiva po okolini Beograda i Kragujevca, sa Bukovika i Kisele Vode, gde je 1893. god. kratko vreme proveo. Sve dotle proučene srpske gljive Simić je sistematski sredio i opisao u *Gradji za floru gljiva u Srbiji*. Tu je imao gljive iz svoje zbirke; 2 roda sa 5 vrsta, što ih je još Pančić prikupio i ostavio u herbaru Velike Škode; 43 roda sa 109 vrsta, što ih je Šreter proučio i objavio i dva nova roda sa 5 vrsta, koje je prof. Nikola Ranojević sakupio u okolini Beograda i odredio. Pored gljiva tu su opisani i lišajevi, koje je Simić ranije objavio. Kao dodatak, najposle, uneti su gljive i lišajevi, što ih je Simić u godini 1894. sabirao u okolini Vranje i po vranjskom okrugu i medju kojima ima prinovljenih 13 vrsta gljiva i 4 lišajeva.

Posle 1895. godine Simić nastavlja, sa istom marljivošću, prikupljanje proučavanje talofita ne samo po vranjskom i okolini Vranje, nego i po okolini Kragujevca, gde je posle premešten. Rezultate tih proučavanja objavio je u izveštajima gimnazije za 1895—96, 1896—97, i 1897—98 godinu.

Prof. *Nik. Ranojević* štampao je 1902 god. u Spomeniku Akad. Nauka rad svoj u kome je izneo 188 vrsta gljiva, što ih je prikupljao u okolini Beograda i Šapca i po podrinskom okrugu od 1893—99 god.

U izveštaju kragujevačke gimnazije za 1899—1900 god. ima dva mala priloška za floru okoline Kragujevca. Prvi je od prof. *Dan. Katića* u kome se navode 5 vrsta alga, a drugi *M. Simića*, gde je objavljeno 56 vrsta gljiva i 19 vrsta lišajeva.

Od 1902—1904 objavljuje prof. *Dan. Katić* (u *Nastavniku i Izveštajima kraguj. gimnazije*) nastavak studija o talofitima iz kragujevačke okoline i Jošaničke Banje.

K Prosv. Glasniku za 1904 god. publikovao je *N. Ranojević* priložak o flori gljiva iz zaostalog herbara pok. V. Vojinovića Pančićeva pomoćnika, koji je mlad umro, obećavajući mnogo. Na prvom kongresu lekara i prirodnjaka, 1904 godine, Ranojević je držao predavanje u kome je pregledno izložio: šta je sve radjeno na talofitima u Srbiji do te godine.

Od 1904 pa do 1914 god., kada zbog evropskog rata, prestaje svaki naučni rad u Srbiji, nastavljaju već istaknuti botaničari studije, svaki u svome pravcu. Ali ovo doba karakteriše se i novim poslovima: u dva sasvim nova pravca. Ističu se i rešavaju biljnogeografski problemi, koje je Pančić tek nagovestio, i srpski botaničari prelaze južne granice Srbije

u oblasti, koje su posle Balkanskog Rata gotovo sve ušle u proširenu Srbiju.

Tako *Katić D.* (u *Prosv. Glasniku* 1906.) piše o gljivama kao prouzročivačima zaraznih bolesti važnijih kulturnih biljaka i o njihovom nalasku na strmnim žitima, kukuruzu, na voću i povrću u Srbiji (1907 g. u *Nastavniku*) u sitnim prilogima iznosi nekoliko redjih fanerogama; *Ranojević N.* saopštava nove lokalnosti *Pančićia serbica* Vis. na Kopaoniku (1910); *Jurišić I. Živ.* (iste godine) objavljuje nalazak *Xanthium macrocarpum* Dc. u Mačvi, valjevskoj Posavini i Resavi i o *Zelenici* iz raznih krajeva u Srbiji, a prof. *K. Urošević* iznosi nekoliko novih podataka o *omorici* (u gimn. izveštaju). *Nik. Ranojević* jednom priloškom (u *Nastavniku* 1905) povećava poznati broj gljiva sa još 139 vrsta i 3 varijeteta što ih je skupljao po beogradskoj i kragujevačkoj okolini i po srezovima oraškom, požarevačkom, ramskom i nišavskom. Tu je obraćena pažnja i na narodna imena gljiva. Isti je pisac štampao (1912 god.) delo o kriptogamskim bolestima žita u Srbiji. *Katić D.* u sitnim prilogima flori Kraljevine Srbije (*Nastavnik* 1907), objavljuje nekoliko parazitnih gljiva (od kojih su 5 vrsta prinove flori) i nalaske lišajeva iz raznih krajeva Srbije. Dr. *Nedeljko Košanin* docent Univerziteta prikazuje (u *Nastavniku* 1907 god.) harace iz Srbije po materijalu koji je poglavito skupio Pančić i (u istom listu 1908) daje spisak alga koje rastu u Vlasinskom Blatu i njegovoj okolini. U svojim Elementima Vlasinske flore *Košanin* objavljuje (1910. god.) spisak biljnih stanovnika Vlasinskog Blata i njegove okoline sa kritičkim napomenama, a 1913 opisuje Život Zeleničeta (*Prunus Laurocerasus*), koji se održava na Ostrozubu pored izvora što se zimi ne mrznu i čija voda zaštićava biljku od mraza i omogućava joj opstanak na jednom mestu, koje po svojoj klimi nije povoljno za održanje njeno. S ovim osobitim načinom života u vezi su izgled biljke, njeno grananje, njena nesposobnost da cveta, njeno vegetativno množenje itd. — Desmidiaceae iz Vlasinskog Blata opisao je (1910) dr. *Petar Djordjević*. Odredio je 199 vrsta.

Godine 1908 i 1910. izašle su tri veoma interesantne rasprave, koje načinom obrade odvajaju od ostalih. U *Glasu Akad. Nauka* (1908.) štampana je hidrobiološka studija dr. *N. Košanina* o Dajićskom jezeru. Tu su proučene alge; ali proučavanje obuhvata ne samo alge toga vodenoga basena, već i vegetaciju vodenih makrofita iz neposredne okoline, pošto su ove biljne zajednice od presudnog uticaja na naseljavanje i razviće mnogih alga. Jezero je privuklo pažnju autorovu visinskim položajem i što je bez ikakve komunikacije sa tekućom vodom. Pred biološki odeljak ove rasprave istaknuta je i fizičko-geografska skica jezera i njegove najbliže okoline, pri čemu se pisac ograničio poglavito na one momente, koji su od važnosti u biološkom pogledu. K biološkom pogledu istaknuti su: 1. opšti karakter vegetacije u oblasti jezera; 2. vegetacije (livadska, visoke tresave i u jezeru); 3. vegetacija

alga, gde se ispoljavaju tri formacije: limnofila, sfagnofila i paludofila, i najzad 4. izložen je spisak alga sa najpotrebnijem napomenama o čestini pojedinih vrsta i o njihovim odstupanjima od tipa. Ovde su opisani i novi oblici, uz koje su izradjene i slike.

Prof. dr. *Dan. Lj. Katić* štampao je opet u izdanju Akad. Nauka (u L. Spomeniku u 1910 god.) svoju fitogeografsku i paleobotaničku studiju o Vlasinskoj Tresavi i njezinoj prošlosti. Ovoj raspravi nije zadatak, da iznese što više čisto florističkih podataka, već da ocrta sve vegetacione formacije i zone tresavine u sadašnjosti, a po mogućnosti i u prošlosti, da iznese uslove njenoga razvića, da ispita produkte njihova stvaranja i promene, koje su se izvodile ili izvode, i da najposle, u koliko je moguće, na osnovu svega toga iznese i istoriju razvića ove tresave.

Pošto je izdvojio *Elemente Vlasinske flore*, gde su objavljene alge, briofiti, pteridofite i fanerogame, (kao 10 sv. Muz. Srpske Zemlje). *Dr. Ned. Košanin* štampao je (u Glasu Akad. Nauka iste godine) svoju biljnogeografsku studiju o Vlasini. Vlasina je bila predmet proučavanja gotovo sviju srpskih botaničara i mnogih stranih. Ispitivanje se kretalo isključivo u florističkom pravcu, a kao biljnogeografski objekat jedva da je dodirnuta. Pisac ove rasprave trudi se da da jasnu sliku o vegetacionim prilikama na njoj i da prouči tip, razviće i biološki karakter same tresave.

Na stručnim je čitaocima da procene u koliko su oba pisca postigla da postavljene zadatke i reše.

Prvi prilog za floru Stare Srbije i Makedonije, sada Južne Srbije daje još 1904 god. (u Nastavniku) prof. *Aleksa Jovanović* svojim članom Gradja za floru Bitolja; posle toga skupljao je *Nik. Ranojević* biljni materijal iz Skoplja, Krivolaka i Negotina i Vatoša i (u 7. sv. izdanja Muz. Srp. Zemlje) opisao (1910 god.) 33 vrste gljiva, 9 vrsta lišajeva i 49 fanerogamnih biljaka. Iste godine (i u istom izdanju) saopštio je *dr. N. Košanin* spisak biljaka sa Koraba i Bistre, koje je 1908. god. po tim planinama brao *Jordan Petrović* tada profesor srpske gimnazije u Skoplju. Posle toga Košanin se peo na Jakupicu (u leto 1910) i na Šar planinu i Korab (1911) i posle tih putovanja štampao je tri vrlo interesantna priloga: *Vegetacija planine Jakupice u Makedoniji* (u Glasu Akad. Nauka 1911 god.); *Izlet na Jakupicu* (u Glasniku srp. geograf. društva — 1912) i *Četinari na Šar planini i Korabu* (opet u Glasniku — 1912). U prvom su detaljno okarakterisani, opisani i ograničeni članovi vegetacije masiva Sakupice: bukova šuma, formacija alpiskog žbunja, alpiskih suvata, tresave i formacija kamenjara i osulina i na priloženoj biljno - geografskoj karti (raznim bojama) obeleženi. U pregledu biljaka Jakupice uneti su svi važniji elementi flore, naročito krečnjačkog masiva, i opisana i nacrtana nova vrsta *Colchicum macedonicum* Koš. U drugoj se opisuju vegetacione i putne prilike pri izletu na Jakupicu putem uz Markovu Reku. Pojava izvesnih srednjeevropskih šumskih četnara na

ovoj planinskoj grupi, koja leži mnogo južnije od Šara, — a koju je Griesebach uvrstio u mediteransku oblast — zainteresovala je jako pisca gornjih rasprava. I Šar - planini posvetio je osobitu pažnju. On je, u društvu sa pok. prof. Ristom Nikolićem, prokrstario i one skrivene kutove njene, kuda nisu evropski putnici prilazili, pa je našao na njoj nekoliko šumskih četinara Srednje Evrope. Biljno-geografski ističu se na prvo mesto smrča i molika, a osim toga ima jele, belog i crnog bora. Pretpostavku o ranijem većem rasprostranjenju ovih srednje evropskih elemenata Košanin, u trećem prilogu svom, uspešno brani mnogim drugim florističkim faktima, uticajem klime, i kulture i uporedjenjem zaostalih sastojaka u drugim severnijim krajevima u Srbiji. — U 11. sv. izdanja Muz. Srp. Zemlje (1913. god.) štampao je prof. *Jordan Petrović*: Prilog flori planine Dautice i okoline manastira Treskavca, gde je izneto ukupno 230 vrsta biljaka, a *Danica Mitranovićeva*: »Nekoliko podataka o flori okoline Plevanja, gde je navedeno 170 vrsta od kojih 8 dolazi na mahovine, 2 na paprate, a ostale na grupe fanerogama.

II.

Dobre osnove za proučavanje životinjskog sveta u Srbiji postavio je pok. profesor *dr. Josif Pančić*. Pored Zoologije, koju je izradio po Milu Edardsu, Agassizu i Leunisu, za svoje učenike 1864. god., a koja se citira zbog dobre narodne nomenklature i po nekog detalja o fauni Srbije (u drugom izdanju 1872. god.), Pančić je još objavio: Ribe u Srbiji 1860.; Ptice u Srbiji 1867. i Gradju za faunu Kneževine Srbije (1869). Ovim delcem dovršio je razdeo kičmenjaka, u kome su analitički karakterisani sisari, vodozemci i gmizavci, koji žive u Srbiji; ali je u ovu analizu uvrstio gdešto i takve životinje, koje dotle nisu nadjene ali žive u susednim zemljama, pa će ih verovatno biti i u Srbiji. Od nižih životinja Pančić je prekopio, proučio i objavio Ortoptere u Srbiji.

Katedru zoologije na Vel. Školi napustio je Pančić 1878. god. Na mesto njegovo došao je pok. *Dr. Lazar Dokić*, koji je nastavio rad na nabavci stručne knjižnice i podizanju zoološke zbirke i drugih sredstava za naučni rad. Pod opštim naslovom Gradja za faunu Kraljevine Srbije, Dokić je objavio samo I. odeljak Školjke u Srbiji, pa je uskoro zatim napustio Veliku Školu i predao se drugim službenim i političkim poslovima. U ovoj raspravi unete su rečne školjke z rodova *Unio* i *Anadonta* (26 vrsta) što ih je publikovao dižonski specijalista Henri Drouet, *Dreissensia polymorpha* Pall. iz Save i Dunava u okolini Beograda, dve vrste *Sphaeriuma* iz okoline Beograda, *Calyculina lacustris* Müll. iz beogradskih bara i *Pisidium avunicum* Müll. iz potoka kod Belih Voda i bara u okolini Beograda. Prema jednom zaostalom i nedovršenom rukopisu, koji je docnije objavljen, vidi se, da je pok. Dokić

preduzeo i proučavanje puževa iz Srbije, ali ga je smrt (1893) omela, da ovaj posao izradi.

Po smrti Pančičevoj i Dokićevoj rad na fauni nastavljaју njihovi učenici poglavito u Nastavniku, organu Proforskog Društva. Tako prof. Ranko Petrović objavljuje (1890. god.) iz hatara sela Ripnja kod Beograda nalazak zmije *Vipera aspis*; Mladen Spasojević prof. saopštava (1911) svoja opažanja o pauku *Trochosa internalis* Mots iz okoline Beograda, Šapca, Niša, Leskovca i Pirota; Mih. Bobić prof. proučio je (1891) zbirku koleoptera (od 125 vrsta) iz okoline Kruševca; Milivoje Simić prof. našao je u bari Veneciji *Apus productus* Box. (1894) i dva primerka *Paenia Malleus* Goeze iz creva domaće plovke i time dokazao da je ovaj parazit član srpske faune. Od 1897—1899 proučavao je leptire, poglavito iz beogradske okoline i publikovao o njima tri svoja rada dr. Radmilo Lazarević. Na prvom kongresu Srp. Lekara i Prirodnjaka držao je poreznik Mih. N. Rašković predavanje O tičijem svetu u krajini, gde je izložio svoja promatranja o životu ptičijega sveta u tome kraju Srbije kroz dugi niz godina.

Treći po redu profesor Zoologije po smrti Pančića, prof. Velike Škole, docnije Univerziteta dr. Živojin Djordjević objavio je pod opštim naslovom Prilozi za poznavanje srpske faune ova dva rada: Amfibije i reptilije (1900) i hidrahnide (1903. god.). Reptili i amfibi (36 vrsta) određivani su po primercima, koji su se nalazili u zbirci Zoološkog Instituta tad. Vel. Škole, a nešto malo ih je i sam pisac skupljao po Srbiji. Hidrahnide ili vodene preglje autor je pribirao po barama u beogradskoj okolini, iz grabovačkog rita i iz bara ili otoka u okolini Požarevca, Gradišta, Negotina, Pirota i Leskovca, a djaci su mu donosili iz bara oko Kragujevca, Šapca i iz jezera Blaca. Odredio je 55 oblika, od kojih je 10 novih. Djordjević je osim toga proučavao i publikovao — pod opštim naslovom Prilozi za poznavanje slatkovodne faune Balkanskog Poluostrva — Plankto-organizme velikih jezera makedonskih (1905 god.); Makedonske hidrahnide (1906) i srpske dijaptomide. U Glasu Akad. Nauka 1909. prof. Djordjević je štampao studije svoje na parazitskim i patogenim protozoama, davši dva priloga. U jednom je proučavao morfološke osobine i generacioni ciklus *Crithidia simulae* nov. spec. parazita iz creva golubačke mušice, a u drugome citološke osobine i generacioni ciklus *Crithidia melophagia*.

Odmah u početku svoga rada Muzej Srpske Zemlje počeo je od vremena na vreme objavljivati sitnije novine i priloge za faunu, floru i genu srpsku. Štampao ih je najpre u *Lovcu*, a posle u *Nastavniku*, ili *Prosvetnom Glasniku* i otud dobijao po koju stotinu oštampanih primeraka. Ove je posle (naročito numerisane, kao muzejska izdanja) rasturao prijateljima, poverenicima i sličnim zavodima na strani (poglavito u okone zemlje). Od publikacija faunističke sadržine izašle su ove beleške, rasprave i raspravice: P. S. Pavlović otpočeo je 1903. god. ovu seriju bele-

škama o puzgavcu (*Tichodroma muraria* L.), zatim je prof. *Dušan Stojićević*, čuvar zoološkog odeljka u Muzeju, objavio (1904) Spisak ptica u Muzeju Srpske Zemlje, u kome je navedeno 218 vrsta iz Srbije. U Spisku koleoptera, koje je odredio *Med. Košanin*, tada svršeni velikošolac, navedena je 871 vrsta skoro iz cele Srbije, izuzevši njenog zapadnog dela. Rad je dovršen u peštanskom Muzeju i celu je zbirku i odredbe pregledao poznati madjaski etnolog *E. Csiki*. Godine 1905. izašao je Dodatak spisku ptica, koji je sredio *D. Stojićević*. Ovim dodatkom zbirka je povećana sa 25 vrsta ptica, koje Muzej dotle nije imao. Pitanje o gregorcima i mrsaćskom zetu, — ribama, koje *Pančić* navodi u svojoj raspravi *Ribe u Srbiji* — definitivno je skinuto s dnevnoga reda: beleškama *P. S. Pavlovića* o gregorcima, koje su prikupljene na osnovi pouzdanih podataka i materijala. God. 1907. Muzej Srpske Zemlje je prešao preko dotadašnjih granica Srbijinih i publikovao: Spisak ptica iz Stare Srbije i Makedonije (71 vrsta), koje je odredio prof. *Dušan Stojićević*. *Nedeljko Divac* napisao je Prilog za poznavanje koleopterske faune Stare Srbije i Makedonije, gde je prikazana 231 vrsta (iz okoline Tetova i Skoplja); *Divac* je iz istih mesta proučio hemiptere a *Stojićević* 97 specija paukova iz Tetova. Prema prikupljenim podacima u knjižici koja nosi naslov Ornitološke beleške iz Muz. Srpske Zemlje (1910. god.) navedeni su podaci o Alpiskoj čavki (*Pyrhocorax pyrhocorax* (L)) u Svrlijgu o pojavi *Ampelias garrulus* (L) u Srbiji 1907. god. i izneto oko 40 narodnih imena ptica.

Na osnovi bogatog materijala u Muzeju Srpske Zemlje i proučenog u ovom zavodu *P. S. Pavlović* štampao je: Razmatranja o vrsti *Helicogena lucorum* L (1909. god.), čija je glavna oblast rasprostranjena u Staroj Srbiji i Makedoniji; Priloge poznavanju mekušaca iz Stare Srbije i Makedonije; Suvozemne puževe iz Srbije (1912. god.) i (1913. god.) raspavicu o jednoj novoj vrsti pećinskog puža iz Zapadne Srbije (*Lartetia serbica* Pav.).

III.

Prelazeći na razmatranje geološkog proučavanja Srbije, odmah sretamo na ličnost koja je ne samo veoma mnogo uradila na polju te nauke, već stvorila i organizovala čitavu grupicu mladih saradnika na istome poslu.

S jeseni 1880. godine, po izboru profesora Velike Škole, primio je *Jovan M. Žujović* od *Pančića* katedru Mineralogije s Geologijom i Paleontologijom najpre kao suplenat, a 1883 godine potvrđen je za profesora tih predmeta na istoj školi. Odlično spreman i odan svojoj struci, vredan, izdržljiv uz to veoma dobar i vešt organizator, uspeo je da, za relativno kratko vreme postigne veliki uspeh. Geološki Zavod Velike Škole, Geološki Anali Balkanskog Poluostrva i Srpsko Geološko Dru-

štvo — tri su krupne tvorevine njegove, pored rada na nauci i srpskoj geologiji.

Žujović je počeo naučnu karijeru svoju radovima na Petrografiji. Dobivši odličnu spremu kod svoga učitelja *F. Fouqué-a* na College de France, u Vel. Školi ušao je dobro opremljen ne samo u teoriskom znanju, već temeljno upućen, pored ostalih i dubokom studijem kordiljerskih eruptivnih i metamorfnih stena. U tom pravcu dao je niz odličnih monografija, kao što su:

Prilog za geologiju Istočne Srbije (1884 god.), u kome su opisani graniti, diariti, amfiboli, dijabazi, rioliti, mikrogranuliti, labradoriti, tufovi trahitski i bazalti; Beleške o nekim staklastim stenama, gde je proučen »opsidijan« iz Bela Potoka i perlit s Rudnika, iste godine, kao i Korsit s Rudnika. 1885. godine objavio je Dolerite u Srbiji i Nove petrografske fele, gde su prikazani labradoriti i porfiriti. Lamprofiri u Srbiji stampani su 1888. god., Eufotiti u Srbiji 1891, a Trahit iz Mokrog Luga 1893. god. U svima ovim radovima izneti su detaljni petrografski opisi pojedinih grupa stena. Opšte poglede i podatke za rasprostranjenje eruptivnih formacija, kao i sistematski pregled i klasifikaciju stena izneo je u drugim delima i raspravama svojim (u Pristupnoj Akademskoj besedi, u Osnovima za Geologiju Srbije i I. delu Geologije Srbije). Ali najkrupniji rad na poznavanju eruptivnih stena u Srbiji — a čini mi se da smem reći i najbolji naučni rad Žujovićev — jeste Petrografska Geologija, koja čini II. deo Geologije Srbije u posebnom izdanju Akademije Nauka, gde je izložen celokupan petrografski materijal, što ga je pisac bez malo sam proučio, a prema najnovijim metodama petrografske nauke.

U drugu grupu poslova dolaze radovi prof. Žujovića na regionalnoj geologiji, od kojih se najvećma ističu: Osnovi za Geologiju Kraljevine Srbije 1889. god. (koji je prvo objavljen na nemačkom jeziku 1886. god. u organu bečkog geološkog zavoda) i Topografska Geologija (kao I. deo Žujovićeve Geologije Srbije u posebnom izdanju Akademije Nauka 1893 god.). Prvim delom prokrčene su staze za docnije stručne i detaljne radove na užim grupama stratigrafske geologije. Ko poznaje petrografsku raznovrsnost terena i geološko razviće formacija na tako malom parčetu prvobitne Kraljevine Srbije u odnosu prema drugim prostranijim krajevima i ima na umu sasvim drugojačiji geološki sklop zemlje u kojoj je autor njen dobio osnove geološkog znanja, mora odati priznanje brzom orijentaciji i u osnovi dobroj klasifikaciji raznih sedimentarnih tvorevina u Srbiji. Prema osnovnim radovima utemeljača Geologije Balkanskog Poluostrva (*A. Bouéa* i *Viquésnela*) Geologija Srbije beleži ogroman napredak. U njoj su izloženi detaljni podaci potkrepljeni u prvom redu bezbrojnim ekskurzijama i zapažanjima samoga pisca na njima, pokazano razviće pojedinih stratigrafskih elemenata, a označenjem ranije poznatih fakata stranih i do-

maćih radnika i sve to razredjeno je u četiri velike oblasti. Bez nje u budućnosti ne može geolog ni koraka maći po Srbiji. I jedno i drugo delo ukrašeno je preglednom geološkom kartom, gde su naročitim bojama izdvojeni važniji stratigrafski članovi i vulkanske formacije.

Osim ovih, glavnih radova, dao je prof. Žujović i mnoštvo sitnijih priloga, beležaka i novijih podataka za poznavanje geoloških prilika u Srbiji u *Geol. Analima i Zapisnicima Srp. Geol. Društva*. Oni se navode u bibliografskom dodatku. Radi upoznavanja veza često je prelazio i u susedne zemlje. Iz te grupe poslova važna je: *Gradja za Geologiju Stare Srbije* (1891 god.), gde je opisao: geološki sastav Šara, vulkansko zemljište pod Zvečanom i skopsku kotlinu i rezultati proučavanja eruptivnih stena iz Stare Srbije i Makedonije, koje je sa svojih ekskurzija doneo prof. Jov. Cvijić. (*Zapis. Srp. Geol. Društva* 1901. god.).

Ali osim poslova na raznolikim granama geologije Žujović je organizovao centre za zajednički i udruženi rad. Obratio je u prvom redu pažnju na knjižnicu, kabinet i spremu svojih učenika. Iz prvobitno veoma malog mineraloško-geološkog kabineta, koji je brojao jedva koju stotinu školskih knjiga i nekoliko stručnih rasprava (poglavito pokloni hrvatskih pisaca Pančiću) i nešto modela, slika i neznatnog broja nabavljenih zbiraka, karakterističnijih stena, fosila i minerala, razvio se potpuno moderni zavod, u kome se sada može naći bez malo svaka važnija rasprava iz raznolikih oblasti geologije i paleontologije, sa mnoštvom stručnih časopisa, u prvom redu iz susednih zemalja, sa velikom zbirkom stena i fosila iz Srbije, okonih i dr. zemalja. Da bi to postigao, uspeo je da izdejstvuje od Ministarstva Prosvete, da se o državnom troš. štampaju *Geološki Analiz Balkanskog Poluostrva*. Ovom listu stavljeno je u zadatak: »da postane potpuni zbornik svega što se u svetu štampa o mineralogiji, geologiji, rudarstvu i paleontologiji Balkanskog Poluostrva«. U njemu je obraćena pažnja i na stručne referata o spisima, koji se tiču gornjih predmeta. Od *Analiz*, koji imaju — dva teksta — srpski i strani (na francuskom i nemačkom jeziku) — izašlo je do sad šest svezaka. Skoro gotova VII. knjiga, izgleda da je sasvim propala u državnoj štampariji za vreme poslednjeg rata.

Kao nastavnik prof. Žujović polagao je veliku pažnju ne samo na nastavu iz predmeta, koje je predavao, već je postupno uvodio svoje učenike u samostalne poslove — dajući im teme na obradu, koje su posle — u izvesnim danima i na zajedničkim sastancima — saopštavane i diskutovane. Iz ovih, prvobitno djačkih, sastanaka razvili su se *Geološki zborovi*. Za takve skupove on je docnije (1891. god.) angažovao i svoje kolege, profesore tadašnje Velike Škole i nekolike nastavnike srednjih škola, koji su bili već upućeni u geologiji i srodnim naukama. Sastanci su držani mesečno jedanput (svakog desetog u mesecu). Na njima su najpre prikazivane knjige i časopisi što su stigli u toku meseca Geološkom Zavodu, pa onda prinove u stenama, fosilima i dr. pred-

metima, zatim su čitane rasprave i referati o knjigama koje su dodirivale geologiju Srbije i Balkanskog Poluostrva. Prvih šest godina objavljivalo je društvo u svojim sednicama samo kratke beleške u *Geološkim Analima*, *Srpskim Novinama*, zatim u organu profesorskog udruženja *Nastavniku* i u časopisu *Delu*. Od oktobra 1897. godine, kad je društvo dobilo statut i upravu (od tri člana) odlučilo je da o radovima svojim objavljuje *Zapisnike*. Ove štampa u *Prosvetnom Glasniku* i odatle oštampava i šalje svojim članovima i raznim ustanovama i udruženjima u zemlji i na strani. Prethodni radovi i saopštenja pročitani na sastancima izlaze posle u detaljima razradjeni u *Geološkim Analima* i u spisima dr. stručnih ustanova.

Osim toga *Žujović* je dodao direktive za osnivanje jestastveničkog Muzeja u Srbiji, najpre kao predsednik Odbora za podizanje Muzeja Srpske Zemlje, a posle i sada kao član komisije pri Akademiji Nauka.

Za svoje učenike napisao je *Petrografsku Mineralogiju* i *Petrografiju*, gde je porod naučnog gradiva uvek izlagao i nalazak raznih stena u Srbiji, napisao je *Istoriju Mineralogije*, *Istoriju Geologije* i preveo najveći deo *Godrijevog Geološkog razvića životinja* i *Geološku skicu evropske Turske* od *Ami Bouéa*. Sve je to stigao da uradi, pored stalnog posla u Akademiji Nauka, čiji je bio glavni sekretar za dugi niz godina od postanka ove najveće naučne ustanove u Srbiji (28. aprila 1887. godine).

Niz lepih monografija o jurskim terenima u Srbiji dao je prof. *Svetolik A. Rudovanović*, pod opštim naslovom *Gradja za geologiju i paleontologiju Istočne Srbije* (od 1888—1900 god.), gde je podrobno opisao: *Lijas kod Rgotine i Dobre*; *Crnajku s naročitim obzirom na njen doger*; *Kelovej kod Vrške Čuke*; *Belemnites ferrugineus* nov. spec., novu felu belemnita iz »klanskih naslaga« u Severoistočnoj Srbiji i, u prethodnoj belešci, donjolijsku faunu s Vrške Čuke. Rado se zanimao teoriskim pitanjima iz geološke tektonike Srbije (u Uvodu prvog dela svoje *Gradje*, u raspravi o *tercijaru Timočke Krajine* koju je radio u društvu s *P. S. Pavlovićem*, u raznim kraćim i dužim saopštenjima na sednicama srp. geološkog društva, a naročito u raspravici o šarijažu u severoistočnoj Srbiji — 1909 god.). Najpre kao državni geolog u Rudarskom Odelenju, a docnije kao vršilac dužnosti šefa toga odeljka i prvi urednik *Godišnjaka Rudarskog Odelenja*, pisao je o rudnom blagu i pijaćim i mineralnim vodama izvesnih krajeva Srbije, pa onda o kontaktno-metamorfim pojavama, o *Vrnjačkoj Banji*, o zemljotresima i trusnim oblastima. Od prof. *Žujovića* primio je najpre katedru *Paleontologije*, a docnije i *Geologije*, vršeći duže vremena i dužnost sekretara *Geološkog Društva* i urednika njegovih *Zapisnika* i *Geol. Anala*, nastavljajući dalje staranje oko uređivanja i održavanja *Geološkog Zavoda*. Pred *Balkanski rat* rukovodio je radove komisije za izradu detaljne geološke karte. — *Pok. Velimir Ilić*, pomoćnik držav. geologa, 1903. god. nastavio je studije o

juri iz Srbije raspravom: o fauni i stratigrafskom položaju lijaskih terena u Istočnoj Srbiji. Šteta je velika za srpsku nauku, što je ovoga mladog i darovitog geologa smrt tako brzo pokosila, jer je prema uspešnim počecima svojim i solidnoj spremi obećavao vrlo mnogo.

Fizička geografija ima vrlo mnogo dodirnih tačaka sa geološkim problema naročito z oblasti geološke tektonike. Profesor dr. *Jovan Cvijić* neosporno je jedna od najmarkantnijih ličnosti, koja se zanimala studijom Geografije Srbije i okonih zemalja iz raznih delova njenih. Ali svojim radovima na polju fizične geografije, koja se tako prisno dodiruje sa geologijom, on je dao znatan broj temeljnih naučnih priloga, koje srpski geolog ne sme obići. U tu kategoriju dolaze njegove iscrpne rasprave: Ka poznavanju krša u Istočnoj Srbiji (1889); Prekonoška Pećina (1891); Geografska ispitivanja Kučaja u Istočnoj Srbiji (1895); Pećine i podzemna hidrografija Istočne Srbije (1896); Struktura i podela planina Balkanskog Poluostrva (1902), a kruna sviju poslova njegovih — lep pandan Žujovićevoj Geologiji Srbije — jesu Osnove za Geografiju i Geologiju Stare Srbije i Makedonije u 3 knjige sa atlasom jezera i Geološkom kartom ovih krajeva (1906—1911 god.).

Proučavanjem tercijara u Srbiji zanimao se od 1890. god. prof. *P. S. Pavlović* najpre kustos u Geol. Zavodu Vel. Škole, a docnije čuvar jestastveničkog Muzeja. U člancima: Mediteranska fauna u Rakovici; Prinove Geološkog Zavoda (u Geol. Analima) i u sitnim beleškama i saopštenjima na Geološkim Zborovima (u Zapisnicima) prikazao je neogensku faunu mekušaca iz raznih krajeva Srbije (sa nekoliko novih oblika) naročito iz meotskih slojeva u okolini Negotina i pontiskih u beogradskom okrugu. Proučio je foraminifere i korale iz sviju dosad poznatih drugomediteranskih lokalnosti u Srbiji i štampao pored toga i prethodne rezultate svojih studija o ehinodima iste starosti. Zanimao se studijama tercijarnih fauna sa Kosova, iz Metohije i okoline Skoplja (koje je štampao u Geol. Analima) i oligocena u veleško-kočanskom kraju (u Zapisnicima). Proučio je goltsku faunu iz Lenovca, a svoje poglede na starost melanopeidnih laporaca Balkanskog Poluostrva izložio je u naročitom predavanju na zboru Srpskih Geologa. U poslednje vreme (1910. god.) štampao je i diluvijalne mekušce iz okoline Beograda. Tercijar srednjeg dela Timočkog Basena obradio je (u Geol. Analima) prof. *Mihailo R. Živković* izloživši položaj basena, resime iz pojedinih ekskluzija (gde su izneti geološki fakti i paleontološki materijal), eruptivni masiv, tektoniku i stragigrafiju i najzad pregled proučene faune toga kraja. U poslednje vreme pružio je nekoliko zanimljivih i novih fakata o trijasnoj fauni Zapadne Srbije (bosanskoga tipa). Nekoliko detalja o tercijaru dali su još *Petar A. Ilić* rudar, inženjer, prof. *Nik. Rakić*, *Vladimir* i *Milan K. Petković* profesori.

U Srbiji je veliki deo terena sastavljen od kristalastih škriljaca, koji su u prvo vreme izjednačeni sa iskonskim škriljcima, pa tako na preglednoj karti i obeleženi. Profesor **Mineralogije i Petrografije** na Vel.

Školi (posle na Univerzitetu) *Sava Urošević*, dugo je vreme proučavao baš te terene. Rezultat tih studija su rasprave: O Ceru, Venčacu, Vaganu, Bukulji, Bozanji, Centralnom Kopaoniku, Crnom Vrh i o kristalnim škriljcima i granitima u Severoistočnoj Srbiji, koje su objavljene (u *Glasu i Spomeniku Akad. Nauka*) od 1899.—1908. god. U toku studija došao je do zaključka: da većina onih objekata nije iskonske starosti, već da su jedni iz paleozojskog doba, a drugi su kontaktno-metamorfne tvorevine granita.

Vrlo veliko prostranstvo u Srbiji zauzima kretacejska sistema. Nju je detaljno počeo (1903) proučavati državni geolog Dr. *Dim. J. Antula*, koji je to mesto dobio, kad je Radovanović prešao na Veliku Školu. Iscrpnu raspravu daje on o srednjem neokomu kod Crnojlevice (u *Geol. Analima*). Ostali književni poslovi njegovi tiču se regionalne geologije u vezi sa rudnim blagom Srbije. U toj grupi radova naročito se ističe knjiga *Pregled rudišta u Kraljevini Srbiji* (1900 god.) sa rudarskom kartom u razmeri 1 : 400.000. [Za laku orijentaciju u tekstu i na karti izradjen je vrlo brižljivo i savesno *Register*, po kome se vrlo brzo i lako može naći svaka ruda, mineral, korisno kamenje i mineralni izvor.] Antula je pored toga, redigovao još tri knjige *Rudarskog Godišnjaka*. Sistematskim proučavanjem formacije krede zanimao se, od 1908. god. do velikog, svetskog rata, prof. Dr. *Vlad. P. Petković* i dao je nekoliko veoma brižljivo izradjenih monografija i dr. sitnijih priloga, od kojih se naročito ističu: *Tupižnica i njeno podnožje* (1908), *Urgonska fauna iz okoline Skrobnice* (1911) i *Golt u Srbiji* (1913), pored toga Petković je pisao o zemljotresu 1894. god., a ranije, kao nastavnik srpske gimnazije u Skoplju, o tercijaru skopske okoline i geološkim prilikama Ljubotena i njegovog podnožja. Metamorfne škriljce sa glaukofanom na Šar-planini, mikroskopski je proučio njegov brat prof. *Milan K. Petković* 1900. god.

O zemljotresima u Srbiji, u prvo vreme pisali su, po nevolji gotovo svi pomenuti geolozi iz Srbije. Docije, kad su postupno stvoreni razni naučni centri, izvršena je podela rada i kad je podignut Seizmološki Zavod, koji stoji pod upravom univerzitetskog Geol. Zavoda, sa potrebnim aparatima za opažanje i najmanjih potresa, poslovima ove vrste specijalno se zanima prof. *Jelenko Mihailović*. On je objavljivao znatan broj podataka o trusovima i trusnim oblastima u Srbiji.

Geološkoj nauci u Srbiji pripomogli su mnogo i drugi stručnjaci, a u prvom redu hemičari i rudari. Hemisko ispitivanje pijućih i mineralnih voda u Srbiji i srpskog fosilnog uglja izvršio je *Sima Lozanić* prof. Vel. Škole (sada Univerziteta) i od pojave *Geoloških Analisa* njegova *Hemiska Laboratorija* na Velikoj Školi bila je stalni soradnik za hemisko proučavanje voda, ruda, uglja, stena itd. i imala stalnu rubriku u tome listu. Na tome poslu radili su i Lozanić i njegovj učenici i mnogi dr. hemičari. Hemiske analize mineralnih voda vršili su još Dr. *M. Leko* prof., Dr. *Marko Nikolić*, Dr. *A. Zega* i prof.

Rad. Majstorović, Jelički meteorit hemiski je analizao S. Lozanić. Hemiski sastav stena proučavali su prof. M. Z. Jovičić, P. Ilić, fosilni ugali Milan Bajić. Na proučavanju hemiskog sastava ruda radili su Mih. Blagojević, dr. Kosta Jovanović, P. Ilić i Milan Bajić.

Pored hemiskih analiza i čisto rudarskih poslova, naći će se dosta detalja za geološko poznavanje Srbije u Godišnjaku Rudarskog Odeljenja Ministarstva Privrede (Knj. I—IV.) i Rudarskom Glasniku, koji je uređivao Petar A. Ilić rudarski inženjer gde se ističu radovi Dim. Antule, Mih. Blagojevića, Petra Ilića, Dragutina Stepanovića, Feliksa Hofmana.

IV.

Literatura koja se bavi o proučavanju mineralnog blaga u Srbiji najsiromašnija je. Minerali su najvećim delom samo hemiski analizani. Proučavanje njihovih ostalih osobina (morfoloških i fizičkih) vršeno je većinom u agregatima, dakle po metodama petrografske mineralogije — a o tome je već bilo reči u ranijem odeljku.

Hemiske analize radili su obično hemičari, nemajući vremena, a najčešće ni mogućnost za detaljnu studiju ostalih osobina njihovih. I ovde se na prvo mesto ističe prof. S. Lozanić. On je, još 1884. god., hemiski proučio novi mineral kome je po mestu nahodjena, dao ime a valit. Deset godina zatim Lozanić je objavio u (Glasu Akad. Nauka) raspravu o melosinu, aleksandrolitu i avalitu i prema analizama izveo hemiske formule i genetske veze njihove. Optičke osobine i klasifikaciju ovih minerala izneo je (1897. god.) prof. Sava Urošević. Pre toga (1887) Urošević je proučavao crni liskum iz Džepe (u vranj. okrugu) i na njemu zapazio bližnjenje koje mu se učinilo kao novo, pa ga je kao takvo i objavio. Pisao je sem toga (1899. god.) o pseudomorfozama azbezsta po biotitu u potkopu ispod Krša na Rudniku, a iste godine prikazao je dve prinove za Mineralogiju Srbije: volastonit i idokras iz granitsko - piroksenitskog spleta na severozapadnoj strani Bukulje.

Analizama raznih minerala poglavito zanimali su se: Aleksa Stanojević prof., Mih. Blagojević i Petar Ilić rud. inženjeri i dr. Kosta Jovanović hemičar. Posebno su proučavali i to: pok. prof. Branko Anović mineral melanit a V. Prljević staurolit iz okoline manastira Miljkova. Dr. Mil. Z. Jovičić prof. u materijalu sa jagodinskog Crnog Vrha našao je titanovu rudu iljmenit, a na Kopaoniku jedan spoj hromioksida sa ferooksidom, koji je odvojio od hromita, pod imenom hromitita.

Najviše je hemiskih analiza, uporedo sa izlaganjem njihovih morfoloških i fizičkih karaktera, dao prof. dr. Svetolik P. Stefanović. U tu kategoriju dolaze njegova saopštenja na sednicama Geološkog Društva: o tarnovicitu iz Postenja, bornitu i enargitu sa bakarnog rudišta u Boru i o auripigmentu iz Alšara u Makedoniji.

V.

Poslednji odeljak ovoga pregleda rezerviran je za nekoliko publikacija, koje se, strogo uzeo ne mogu uvrstiti ni u jedan raniji. Ovde dolaze putopisi, u kojima se, prema prirodi samoga posla, dodiruju predmeti iz sviju grana Jestastvenice.

Pomenuto je ranije, da je pok. Pančić izradio državnu pomoć, da pitomci najviše škole sa svojim nastavnikom, svake treće godine, u naučnom cilju obidju po koji kraj domovine. Značajne su ranije takve tri ekskurzije: prva je bila 1856. godine po zapadnom kraju Srbije; druga 1859. niz Dunavo, a treća 1863., po istočnoj Srbiji. Izveštaj sa drugog Pančićevog putovanja u društvu sa učenicima štampan je u Srpskim Novinama (u podlisku) 1860. godine. Resultate sa trećeg putovanja — poglavito kroz požarevački, crnorečki i knjaževački okrug — objavili su učenici u redakciji pok. *Koste Popovića*, a na svet izdala Ujedinjena Omladina Srpska u Beogradu 1867. god. Izveštaj sa prve ekskurzije napisao je sam pok. Pančić, ali je taj rukopis ostao dugo vremena neobjavljen. Pronašao ga je u Državnoj Arhivi prof. *Živ. J. Jurišić*, a štampao ga je 1914. god. Muzej Srpske Zemlje kao 12. svesku svojih publikacija. Najredji je sada opis drugog puta i Muzej se nosi mišlju da ga prvom prilikom u posebnu knjižicu oštampa.

I ako su svi ovi književni poslovi ranijeg datuma, vredi ih pročitati, baš zbog istoriske vrednosti njihove. Tek posle toga noćice se dobro evolucije Srpske Jestastvenice do današnjih dana. U svima njima beleženo je sve što su učenici videli iz oblasti geologije, mineralogije, botanike, zoologije, etnografije itd. Poneki detalj, uočen tako davno, ostao je nezapažen i neproučen i danas; mnogi izazivaju na razmišljanje i nove radove, a svi ukupno bude osećaj divljenja i poštovanja prema utemeljaču Srpske Prirodne Nauke.

U »Drugom putovanju nastavnika i učenika druge beogradske gimnazije«, koje je štampano 1811. godine, prof. *Živ. I. Jurišić* izneo je spisak biljaka, koje je brao tom prilikom po zapadnoj Srbiji, a od geoloških opažanja vredi pomena nalazak eocenskih tragova na ograncima planine Gučeva iznad varošice Loznice.

Bibliografski pregled jestastveničke literature Kraljevine Srbije.

1.

- Adamović V. Lujo*. O vegetaciji jugoistočne Srbije. Niš 1892.
 — Novine za foru kraljevine Srbije. (Štampano kao prilog Nastavniku). Beograd 1893.
 — O šu nama jugoistočn: Srbije. (Delo XXII. knjiga). Beograd 1899.
 — Note za floru Kraljevine S.b.j. (Prosjetni Glasnik 1901 in 1902). Beograd 1902.

Bobić Mih. Košutica — *Fritillaria meleagris* L. (Izveštaj gimnazije Gospodara Jevrema Obrenovića). Šabac 1900.

Davidović M. Ljub. Zlata — sličici s Vlasine. (Nastavnik). Beograd 1892.

— Nekoliko imena biljaka u okolini vranjskoj. (Izveštaj vranjske gimnazije). Beograd 1896.

Djordjević Petar dr. Desmidiaceae Vlasinskog Blata. Sa litografskom tablicom. (Spomenik L.). Beograd 1910.

Ilić M. Djuro. Nekoliko redjih fanerogama aleksinačke okoline i mesta na kojima rastu. (Izveštaj srp. kraljevske učiteljske škole u Aleksincu). Beograd 1897.

— *Atropa Belladonna* L. (Izveštaj srp. kralj. učiteljske škole u Aleksincu). Beograd 1898.

— Nekoliko biljaka iz vranjske okoline koje nisu navedene u gradji za floru Vranje. (Izveštaj gimnazije Nemanjine). Beograd 1899.

— Prilog flori okruga vranjskog (Izveštaj Nemanjine gimnazije). Beograd 1900.

— Još nekoliko biljaka iz vranjske okoline koje nisu navedene u gradji za floru okoline Vranje. (Izveštaj vranjske gimnazije). Beograd 1903.

Jovanović Aleksa. Prilog flori Mačedonije. Gradja za floru okoline Bitolja (Nastavnik). Beograd 1904.

Jurišić J. Živ. Nova biljka za floru Srbije: *Centunculus minimus* L. (Nastavnik). Beograd 1890.

— *Sorbus Florentina* Nym. Nova biljka za floru Srbije. (Nastavnik). Beograd 1894.

— Nova biljka za floru Srbije: *Leontopodium alpinum* Cass. (Nastavnik). Beograd 1892.

— Prilog poznavanju mahovina u Srbiji. (Spomenik XXXV. (4)). Beograd 1901.

— Prinove za floru Kraljevine Srbije. (Prosvetni Glasnik). Beograd 1901.

— Trifa (Tuber). (Delo). Beograd 1906.

— Zelenika u Srbiji. (Spomenik LI (8)). Beograd 1910.

Katić Lj. Danilo. Nova mesta nahodjenja nekoliko redjih biljnih specija. (Nastavnik). Beograd 1896.

— Prilog kriptogamnoj flori okoline Kragujevca. (Izveštaj gimn. Kneza Miloša Velikog). Kragujevac 1899.

— Drugi prilog flori okoline Kragujevca. (Izveštaj gimn. Kneza Miloša Velikog). Kragujevac 1900.

— Treći floristički prilog iz kragujevačke okoline. (Izveštaj kraguj. gimnazije). Kragujevac 1903.

— Četvrti floristički prilog iz okoline Kragujevca. (Izveštaj kraguj. gimn.). Kragujevac 1904.

— Glavnije glivama prouzrokovane zarazne bolesti naših važnijih kulturnih biljaka. (Prosvetni Glasnik). Beograd 1906.

— Nekoliko mahovinskih prinova flori Srbije. (Prosvetni Glasnik). Beograd 1907.

— Sitniji prilozii flori Srbije. (Nastavnik). Beograd 1907.

— Priložak mahovinskoj flori Srbije. (Nastavnik). Beograd 1909.

— Vlasinska Tresava i njezina prošlost. Fitogeografska i paleobotanička študija, sa fitogeografskom skicom Vlasinske Tresave, kartom jednog poprečnog preseka i jednom tablicom slika. (Spomenik L. (8)) Beograd 1910.

Košanin Ned. dr. Haraceae iz Srbije (Nastavnik). Beograd 1907.

— Daićsko Jezero. Hidrobiološka študija (Glas LXXV. [30]). Beograd 1908.

- Mahovine sa Golije i njenih ogranaka. (Nastavnik). Beograd 1908.
- Algae Vlasinskog Blata. Prethodno saopštenje. (Nastavnik). Beograd 1908.
- Prilog flori planina Koraba i Bistre. (Drugi članak u I delu Gradje za floru Stare Srbije i Makedonije. Preštampano iz Presvetnog Glasnika, kao 7. sv. izdanja Muzeja Srp. Zemlje). Beograd 1909.
- Vlasina, biljno geografska studija (sa jednom kartom, 5 fotografija i 5 skica). (Glas LXXXI. [33]). Beograd 1910.
- Elementi Vlasinske flore. (Algae, Bryophyta, Pteridophyta et Phanerogamae). (Štampano u Prosvetnom Glasniku i oštampano kao 12. sv. izdanja Muz. Srp. Zemlje). Beograd 1912.
- Četinari na Šar-planini i Korabu. (Glasnik Srp. Geogr. Društva. Knj. I.) Beograd 1912.
- Vegetacija planine Jakupice u Makedoniji. (Glas LXXXV. [35]). Beograd 1913.
- Život zeleničeta na Ostrozubu. (Glas LXXXIX. [37]). Beograd 1913.
- O vegetaciji severoistočne Albanije. (Glasnik Srp. Geogr. Društva). Beograd 1914.
- *Miljković Ljubomir*. Flora Šapca. — Gradja za floru okoline Šapca. (Izveštaj gimn. Gospodar Jevrema Obrenovića). Šabac 1903.
- *Mitranovičeva Danka*. Nekoliko podataka o flori okoline Plevlja. (Drugi članak u II. Gradji za floru Stare Srbije i Makedonije. Štampano najpre u Nastavniku, a odatle oštampano kao 11. sv. izdanja Muz. Srp. Zemlje). Beograd 1913.
- *Ničić J. Dj.* Jedan priložak za floru Kraljevine Srbije. Beograd 1892.
- Gradja za floru okoline Vranje. (Prilog Nastavniku za 1893. i 1894. god.). Beograd 1894.
- Prilog za floru Kraljevine Srbije. (Predavanje na prvom skupu srpskih lekara i prirodnjaka u Beogradu 1904 god.). Beograd 1905.
- *Pančić Josif dr.* Živi pesak u Srbiji i bilje što na njemu raste. (Glasnik Društva Srpske Slovesnosti knj. XVI.). Beograd 1863.
- Flora u okolini beogradske. Po analitičnoj metodi. Prvo izdanje. Beograd 1865. (ostala 1878., 1882., 1885., 1888. i 1892.).
- Šumsko drveće i šiblje u Srbiji. (Glasnik Srpskog Učenog Društva knj. XXX.). Beograd 1871.
- Flora Kneževine Srbije. Beograd 1874.
- Eine neue Konifere in den östlichen Alpen. Belgrad 1896.
- Dodatak flori Kneževine Srbije. Beograd 1894.
- Der Kirschlorber im süd-östlichen Serbien. Belgrad 1887.
- Omorika, nova fela četinaru u Srbiji. (Težak, organ srp. poljoprivrednog društva). Beograd 1887.
- *Petrović Jordan prof.* Prilog flori planine Dautice i okoline manastira Treskavca. (Prvi članak u II. Gradji za floru Stare Srbije i Makedonije. Štampano najpre u Nastavniku, oštampano kao 11. knjižica Muz. Srp. Zemlje). Beograd 1913.
- *Petrović Sava dr.* Flora okoline Niša. Beograd 1882.
- Lekovito bilje u Srbiji. Beograd 1883.
- Dodatak flori okoline Niša. Beograd 1885.
- Ramondije u Srbiji, sa dve slike u prilogu. (Glasnik Srp. Učenog Društva knj. 62.). Beograd 1885.
- *Ranojević Nikola*. Prilog flori gljiva Kraljevine Srbije. (Spomenik XXXV.). Beograd 1901.

— Herbarska zaostavština pok. Dra. V. Vojinovića biv. predavača I. beogr. gimnazije. (Prosvetni Glasnik). Beograd 1904.

— Talophita u Srbiji. (Predavanje na I. kongresu Srp. lekara i prirodnjaka u Beogradu 1904). Beograd 1905.

— Prilog flori Stare Srbije i Makedonije. (Prvi članek u I. Gradji za floru Stare Srbije i Makedonije. Preštampano iz Prosv. Glasnika kao 7. sv. izdanja Muz. Srp. Zemlje). Beograd 1908.

— Kriptogamske bolesti žita u Srbiji. Sa 36 slika u tekstu. Delo ovo nagradjeno je iz fonda Pere Jankovića biv. Kraguj. apotekara, kojim rukuje Akademija Nauka). Beograd 1912.

Simić Miliwoje. Nekoliko srpskih mahovina. Prilog za floru Kraljevine Srbije. (Nastavnik). Beograd 1892.

— Lišaji u Srbiji. Prilog gradji za floru Kraljevine Srbije. (Nastavnik). Beograd 1892.

— Gradja za floru gljiva Kraljevine Srbije. (Štampano kao prilog Nastavnika 1891 i 1895 god.). Beograd 1895.

— Nekoliko kriptogamih biljaka u okoline Vranje. (Izveštaj vranjske gimn.). Beograd 1896.

— Nekoliko kriptogamih biljaka u okolini Vranje. (Izveštaj vranjske gimn.). Beograd 1897.

— Nekoliko biljnih imena u vranjskog okolini. (Izveštaj vranjske gimnazije). Beograd 1897.

— Nekoliko imena biljaka u okolini vranskoj (Izveštaj vranjske gimn.). Beograd 1898.

— Kriptogamne biljke u okolini vranjskoj. (Izveštaj vranjske gimn.). Beograd 1898.

— Priložak flori gljiva okoline Kragujevca. (Izveštaj kraguj. gimn. za 1899 do 1900 god.). Kragujevac 1900

Urošević Kosta. Omorika *Picea omorica* Panč. (Izveštaj gimnazije užičke). Užice 1911.

— Prostiranje četinaru u jugozapadnoj Srbiji. (Glasnik srp. geogr. Društva. God. III.). Beograd 1914.

2.

Bobić Mihailo. Koleoptere u Kruševcu i okolini. (Nastavnik). Beograd 1891.

Đivac Nedeljko. Prilog za poznavanje koleopterske faune u Staroj Srbiji i Mačedoniji. (To je drugi priložak u Gradji za faunu Stare Srbije i Mačedonije. Najpre štampano u Prosv. Glasniku, posle oštampano kao 6. sveska izdanja Muz. Srp. Zemlje). Beograd 1907.

— Prilog za poznavanje koleopterske faune u Staroj Srbiji i Mačedoniji. (To je treći priložak Gradje u 6. sv. Muz. Srp. Zemlje).

Dokić Lazar dr. Gradja za faunu Kraljevine Srbije. I. Školjke u Srbiji. Beograd 1882.

Djordjević Živojin dr. Prilozi za poznavanje srpske faune. I. Amphibiae i reptiliae. (Glas Srp. kralj. akad. LXI.). Beograd 1900.

— Prilozi za poznavanje srpske faune. II. Hidrahnide (Hydrachnidae). (Glas LXVII.). Beograd 1903.

— Prilozi za poznavanje slatkododne faune Balkanskog Poluostrva. I. Plankto-organizmi velikih jezera Balkanskog Poluostrva. (Glas LXIX.). Beograd 1905.

— Prilozi za poznavanje slatkovodne faune Balkanskog Poluostrva. II. Makedonske i drahnide. (Glas LXXI.). Beograd 1906.

— Prilozi za poznavanje slatkovodne faune Balkan. Poluostrva. IV. Srpske dijaptomiđe. (Glas LXXIII.). Beograd 1907.

— Studija na parazitskim i patogenim protozoima. I. Morfološke osobine i generacioni ciklus *Crithidia simuliae* nov. spec parazita iz creva *Simulia columbancensis*. II. Citološke osobine i generacioni ciklus *Crithidia melophagia* (Glas LXXVII.). Beograd 1909.

Lazarević Radmilo dr. Prilozi za gradju Entomologije Kraljevine Srbije. I. Rhopalocera (Diurna). Beograd 1897.

— Prilozi za gradju Entomologije Kraljevine Srbije. II. Macrolepidoptera okoline Beograda. II. Heterocera. (Glas LVI.). Beograd 1898.

— Dosad opažena variranja nekoliko naših lepidoptera. (Glas LVII.). Beograd 1899.

Košanić Nedeljko. Spisak koleoptera u Muzeju Srpske Zemlje. (Štampano najpre u Prosvetnom Glasniku, a docnije oštampano kao 3. sv. Muzejskog izdanja).

Pavlović S. P. Puzgavac (*Tichodroma muraria* L.). Preštampano iz Lovca kao 1. sv. izdanja Muz. Srp. Zemlje). Beograd 1903.

— O gregorcima u Srbiji. (Štampano u Prosvetnom Glasniku, pa oštampano kao 4. sv. Muz. izdanja). Beograd 1905.

— Razmatranja o vrsti *Helicogena lucorum* L. (Glas LXXVII.). Beograd 1909.

— Ornitološke beleške iz Muzeja Srpske Zemlje. (Oštampano iz Nastavnika, kao 8. sv. Muz. Srp. Zemlje). Beograd 1910.

— Prilozi poznavanju mekušaca iz Stare Srbije i Makedonije. (Glas LXXXV.). Beograd 1911.

— Mekušci iz Srbije. I. Suvozemni puževi. Sa dve litografske tablice i jednom zoogeografskom kartom. (Posebno izdanje Kralj. Srp. Akademije). Beograd 1912.

— Pećinski puž *Lartetia gerbica* nov. spec. iz Zapadne Srbije. (Glas XCI.). Beograd 1914.

Pančić I. dr. Ribe u Srbiji (Pisces Serbiae). (Glasnik Srp. Učenog Društva). Beograd 1860.

— Zoologija po Miln-Edwardsu, Agasicu i Lajnisu. (I. iz. 1864). II. izd. Beograd 1872.

— Ptice u Srbiji. Beograd 1869.

— Gradja za faunu Kneževine Srbije. (Glasnik Srp. Učenog Društva). Beograd 1869.

— Ortoptere u Srbiji. (Ortoptera in Serbia hucdum detecta auctore D-re. I. Pančić), (Glasnik Srp. Učenog Društva knj. 15. drugog odeljka. Naučna gradja). Beograd 1883.

Petrović Ranko. Nova zmija u Srbiji. (Nastavnik). Beograd 1890.

Rašković N. Mihailo. O tičijem svetu u Krajini. (Predavanje na I. kongresu srp. lekara i prirodnjaka u Beogradu 1904 god.). Beograd 1905.

Spasojević Mladen. *Trochosa infernalis* Mots. jedan interesantan pauk-trkač iz okoline Beograda, Šapca, Niša, Leskovca i Pirota. (Nastavnik). Beograd 1901.

Simić Miliivo je. Jedan interesantan srpski ljuskar. (Nastavnik). Beograd 1894

— Jedna interesantna pantljičara *Taenia Malleus* Goeze. (Nastavnik). 1895.

Stojićević Dušan. Spisak ptica u Muzeju Srpske Zemlje. (Oštampano iz Prosvetnog Glasnika i čini 2. svesku izdanja Muz. Srp. Zemlje). Beograd 1904.

- Dodatak Spisku ptica u Muzeju Srp. Zemlje. (Prvo štampano u Prosvetnom Glasniku, pa oštampano kao 4. sv. Muzejskih izdanja). Beograd 1905.
- Spisak ptica iz Stare Srbije i Makedonije. (Sastavlja I. prilog Gradje za faunu Stare Srbije i Mačedonije. Oštampano iz Prosvetnog Glasnika kao 6. sv. Muz. izdanja). Beograd 1907.
- Gradja za faunu Stare Srbije i Mačedonije. IV. Pauci (araneae). (Oštampano iz Prosvetnog Glasnika kao 6. sv. Muz. izdanja). Beograd 1907.

3.

- Antula J. Dim. dr.* Olovne rude i olovna rudišta u Srbiji. (Zapisnici srp. geol. društva God. IX.). Beograd 1899.
- Prikaz rudarske karte Kraljevine Srbije. (Zapisnici IX). Beograd 1899.
- Pregled rudišta u Kraljevini Srbiji. (Izdanje Min. Narodne Privrede). Beograd 1900.
- O potresima u Srbiji u toku 1901. godine prema podacima opservatorije Velike Škole. (Zapisnici XI.). Beograd 1901.
- Resultati geoloških promatranja na nekim termalnim izvorima u Srbiji: vrnjački, mataruški i brestovački termalni izvori. (Zapisnici XII.). Beograd 1902.
- Geološka promatranja od Donjeg Milanovca duž Dunava do Grebena. (Zapisnici XIII). Beograd 1903.
- Baremska fauna iz okoline D. Milanovca. (Zapisnici XIII). Beograd 1903.
- Srednji neokom kod Crnojkevice. (Geološki Anali Balkan. Poluostrva knj. V.). Beograd 1903.
- O bakarnim rudištima atarima opštine borske i kriveljske. (Rudarski Glasnik II.). Beograd 1904.
- Gasne emanacije na jednom bunaru u selu Pridvorici kod Palanke. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.
- O kučajnskim rudnicima. Beleške s jedne ekskurzije 1899. (Rudarski Glasnik III.). Beograd 1905.
- Geološka promatranja na terenu zlatonosnih nanosa u okolini Brusnika duž Timoka. (Zapisnici XVI.). Beograd 1906.
- Promatranja na zlatonosnom terenu u Timočkoj krajini. (Zapisnici XVI.). Beograd 1906.
- Zlatonosni nanosi u Timočkoj Krajini. (Rudarski Glasnik IV.). Beograd 1906.
- Geološka istraživanja u timočkom andezitskom masivu. (Godišnjak Rudarskog Odelenja Knj. II.). Beograd 1909.
- Bajić J. Milan.* Hemiske analize. (Geološki Anali VI.). Beograd 1903.
- Analize nekih voda. (Geol. Anali VI.). Beograd 1903.
- Analize fosilnog uglja u Srbiji. (Rudarski Glasnik God. I.). Beograd 1903.
- Blagojević Mih.* Pojava zlata u Srbiji. (Geol. Anali knj. VI.). Beograd 1903.
- Rudarsko-geološka promatranja po zaglavskom srezu. (Zapisnici XIII.). Beograd 1903.
- (Ilić A. P., Mišković K. V. i Stepanović R. D.). Rudarska terminologija. (Rudarski Glasnik I.). Beograd 1903.
- Prilog ka poznavanju majdanpečkih rudišta. (Rudar. Glas II.). Beograd 1904.

- Resultati proučavanja majdanpečkih rudišta. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.
- Promatranja vodenih žica u Beogradu. (Zapisnici XV.). Beograd 1905.
- Bušetić Tod.* učitelj. Izveštaji o potresima u Poljni 1901., 1902. i 1905. god. (Zapisnici XI., XII. i XV.). Beograd 1901., 1902. i 1905.
- Cvijić Jov.* Ka poznavanju krša u Istočnoj Srbiji. (Prosvetni Glasnik.). Beograd 1889.
- Prekonoška Pećina. (Geol. Anali knj. III.). Beograd 1891.
- Geografska ispitivanja u oblasti Kučaja u Istočnoj Srbiji. (Geol. Anali V.). Beograd 1893.
- Karst. Geografska monografija. Prevod dopunjen novim promatranjima. (Najveću partiju preveo pok. prof. *Kosta F. Kovačević*). Beograd 1895.
- Pećine i podzemna hidrografija Istočne Srbije. (Glas XLVI.). Beograd 1895.
- Izvori, tresave i vodopadi u Istočnoj Srbiji. (Glas L.). Beograd 1896.
- Struktura i podela planina Balkanskog Poluostrva. (Glas LXIII.). Beograd 1932.
- Novi rezultati o glacijonalnoj eposi Balkanskog Poluostrva. (Glas LXV.). Beograd 1903.
- Jezera Makedonije, Stare Srbije i Epira. (Posebno izdanje Kr. Šrp. Akad.). Beograd 1903.
- Geološki atlas Makedonije i Stare Srbije. (Posebno izdanje Kr. Šrp. Akad.). Beograd 1903.
- Osnove za geografiju i geologiju Stare Srbije i Makedonije. (Posebno izdanje Akad. Nauka). Knj. I. i II., knj. III. Beograd 1906., 1911.
- Jezerska plastika Šumadije. (Glas LXXIX.). Beograd 1909.
- Ledeno doba u Prokletijama i okolnim planinama. (Glas XCI.). Beograd 1913.
- Hofman Feliks.* Izveštaj g. ministru finansije o pojavljivanju kamen. uglja i o ograničenju rudnog prostora za državu u Senju. Beograd 1875.
- O Majdanpeku: Istoriski razvitak njegov, geološke i rudarske prilike i današnje stanje radova u njemu. (Godišnjak Rudar. Odelenja knj. I.). Beograd 1892.
- Izveštaj o rudarskim istraživanjima po požarevačkom i od česti krajinskom okrugu. (Godišnjak Rudar. Odelenja I.). Beograd 1892.
- Gikić Svetozar.* rud. inženjer. Izveštaj o putovanju po okruzima rudničkom i čačanskom. (Godišnjak Rudarskog Odelenja I.). Beograd 1892.
- Gudović P. Jefrem.* Izveštaj o starim rudnicima izpod Avale i njene okoline Beograd 1875.
- Ilić A. Petar.* Crveni pešćar iz povlate uglja u Sisevcu i mišljenje o njegovoj starosti. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.
- Gradja za rudna ležišta u Srbiji. (Rudarski Glasnik II.). Beograd 1904.
- Gradja za pojavu fosilnog uglja u Srbiji. (Rudarski Glasnik II. i III.). Beograd 1904. i 1905.
- Rudarsko-geološka promatranja. (Rudarski Glasnik III.). Beograd 1905.
- O starim zlatonosnim nanosima u knjaževačkoj okolini. (Zapisnici XV.). Beograd 1905.
- Geološko-rudarska promatranja na terenu Krive-Feje. (Zapisnici XV.). Beograd 1905.

— Crveni pešćar u okolini Senjskog rudnika. (Rudarski Glasnik VI). Beograd 1905.

Ilić M. Velimir. Resultati proučavanja zbirke ljjaskih fosila iz Geol. Zavoda Vel. Škole i jedne manje od. G. I. Cvijića. (Zapisnici VIII.). Beograd 1898.

— O fauni i stratigrafskom položaju nekih ljjaskih terena u Istočnoj Srbiji. (God. Anali. Knj. VI.). Beograd 1903.

Janković T. Petar. Istorija razvitka Nišavske doline. (Nagradjeno iz fonda pok. Pere K. Jankovića biv. kragujev. apotekara). Beograd 1909.

Jovanović P. Djaka dr. Fauna prekonoške pećine. (Geološki Anali III.). Beograd 1891.

Jovičić Z. M. Mikrogranuliti iz Srebrnice i Ljubovije. (Geološki Anali III.) Beograd 1891.

— Nekoliko serpentina iz Srbije. (Geol. Anali III.). Beograd 1891.

— Analiza Bele Vode i Smrdan Bare. (Geološki Anali III.). Beograd 1891.

Joksimović Živko. Resultati sa ekskurzija po jagodinskom Crnom Vrh. (Zapisnici XI.). Beograd 1901.

— Izveštaj sa ekskurzija vršenih izmedju Požege i Arilja i po Dobrinju u avgustu i septembru 1904. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.

Leko T. Marko dr. Arteske vode iz Mladenovca. (Zapisnici VIII.). Beograd 1898.

— Analiza arteske vode iz Obrenovca. (Zapisnici IX.). Beograd 1899.

— Analize katlanovske mineralne vode. (Zapisnici X.). Beograd 1900.

— Hemisko ispitivanje mineralnih voda u Kraljevini Srbiji. (Spomenik XXXV.). Beograd 1901.

— Resultat hemiskog ispitivanja lekovitih voda i vode za piće iz okoline Rudnika. (Zapisnici XV.). Beograd 1905.

— Analiza Šugave Vode iz Plešenca u Kratovskoj Kazi. (Zapisnici XV.). Beograd 1905.

Lozanić Sima prof. V. Škole. Analize Srpskih Mineralnih Voda. (Glasnik Srp. Uč. Društva knj. 43., 45., 48., 54., i 58.). Beograd 1876., 1877., 1880., 1883. i 1889.

— Analiza srpskog fosilnog uglja. (Glasnik Srpskog učen. društva knj. 50.). Beograd 1881.

— Analiza voda. (Geol. Anali II.). Beograd 1890.

— Analiza meteorita Jelica. (Geološki Anali IV.). Beograd 1893.

— Analize srpskog fosilnog uglja. (Geološki Anali IV.). Beograd 1893.

Majstorović Rad. Analiza radaljske sumpornjače. (Zapisnik IX.). Beograd 1899

Melentijević Dj. predj. suplent. Ka poznavanju Geologije pirotskog okruga. (Srpska Zastava). Beograd 1897.

— Urgon i Apt u Grljištu i Golt u Lenovcu. Geološko stratigrafska crta. Beograd 1902.

— Urgon in Apt u Grljištu i Golt u Lenovcu. (Predavanje na I. kongresu srpskih lekara i prirodnjaka u Beogradu 1901. god.). Beograd 1905.

— Novine za geologiju Vrške Čuke. (Predavanje na I. kongresu srpskih lekara i prirodnjaka). Beograd 1905.

Mihailović Jelenko prof. Zemljotresi u Srbiji u 1904. god., sa 8 sl., 3 karte i 14 tablica. (Spomenik XLIII.). Beograd 1906.

— Nova organizacija u Geološkom Zavodu za prikupljanje podatka radi proučavanja trusova u Srbiji. (Zapisnici XVI.). Beograd 1906.

- O trusovima u 1906. godini. (Zapisnici XVI.). Beograd 1906.
- Pregled seizmičnosti Srbije u toku 1907. god. (Zapisnici XVIII.). Beograd 1908.
- Seizmične periode u Srbiji in njihov aktivitet. (Glas LXXVII.). Beograd 1909.
- Trusovi u Novoj Srbiji. (Glasnik Srp. Geograf. Društva. God. III.). Beograd 1914.
- *Mišković K. V.* Ispitivanje zlatonosnih rečnih nanosa u dolini reke Peka. (Godišnjak Rudar. Odeljenja). Beograd 1909.
- *Nikolić Marko dr. i Zega A. dr.* Analize mineralnih voda u Srbiji. (Spomenik XL.). Beograd 1902.
- *Nikolić T. Rista.* Glacijacija Šar-planine i Koraba. (Glas LXXXVII.). Beograd 1912
- *Pavlović S. P.* Od Kladova do Kostoca, putne geološke beleške. (Nastavnik). Beograd 1890.
- Mediteranska fauna u Rakovici. (Geološki Anali II.). Beograd 1890.
- Prinove Geološkog Zavoda. (Geol. Anali IV.). Beograd 1893.
- Zemljotres u Srbiji 1893. god., sa dodatkom zemljatresa u okonim zemljama. Sredjeno na osnovu službenih i privatnih izveštaja. (Spomenik XXXII.). Beograd 1896.
- Prilog poznavanju phoraminifera iz drugomediteranskih slojeva u Srbiji. (Glas LXI.). Beograd 1898.
- O fauni i stratigrafskom položaju tercijarnih slojeva kod Grgetega u Sremu. (Zapisnici god. VII. 1898. u izvodu, (docnije 1903. u celini u VI. knj. Geol. Anala). Beograd 1898.
- O geološkoj starosti foraminifera *Semseya lamellata* Franzenau. (Zapisnici IX.). Beograd 1899.
- Preihodni rezultati proučavanja drugomediteranskih morskih ježeva iz Srbije. (Zapisnici IX.). Beograd 1899.
- Geološki sastav severne padine planine Vujna u okr. rudničkom. (Zapisnici X.) Beograd 1900.
- Ruski faunistički elementi u neogenu Severoistočne Srbije. (Zapisnici X.). Beograd 1900.
- Podaci za profil Beograda. (Zapisnici X.). Beograd 1900.
- Tercijarna fauna iz Babinog Dola kod Skoplja. (Zapisnici X.). Beograd 1900.
- Prinove Geološkog Zavoda. (Geol. Anali IV.). Beograd 1900.
- O melanopeidnim laporima i rodnim tvorevinama na Balkanskom Poluostrvu. Predavanje na 85. Geol. Zboru 10. marta 1901. (Prosvetni Glasnik). Beograd 1901.
- Foraminiferi iz drugomediteranskih slojeva u Srbiji. Paleontološka studija. (Spomenik XXXV.). Beograd 1901.
- Paleogeni fosili iz sela Bele u okolini kočanskoj. (Zapisnici XI.). Beograd 1901.
- Goltska fauna iz okoline Lenovca u zbirci prof. Mih. R. Živkovića. (Zapisnici XII.). Beograd 1902.
- Srednji oligozen u kočanskoj okolini prema fauni iz Orizara. (Zapisnici XII.). Beograd 1902.
- Dopune i ispravke o zaključcima o starosti melanopeidnih lapora, prema ekvivalentnim tvorevinama u skopljanskoj okolini i slatkorodnim slojevima u okolini Carijgrada. (Zapisnici XII.). Beograd 1902.

- Nekoliko geoloških podataka iz okoline sela Višnjice kod Beograda. (Zapisnici XIII.). Beograd 1903.
- Gradja za poznavanje tercijara u Staroj Srbiji sa 6 litograf. tablica. (Geol. Anali VI.). Beograd 1903.
- Mediteranski fosili iz atara sela Sikola u okr. krajinskom. (Zapisnici XIII.). Beograd 1903.
- Prinove Geološkog Zavoda. (Geološki Anali VI.). Beograd 1903.
- Prethodni rezultati proučavanja fosilnih goveda iz Srbije. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.
- Hronika potresa izradjena uz saradnju nekoliko članova Srp. Geol. Društva. (Zapisnici XV.). Beograd 1905.
- Donje pontiski slojevi na 6 met. dubine u Nemanjinoj ulici između kafana „Orijenta“ i „Dobrog Jutra“. (Zapisnici XVI.). Beograd 1906.
- Prikaz rasprave korali iz drugomediteranskih slojeva u Srbiji, koja je štampana u Zagrebu u 175 knj. Rada jugoslav. akademije. (Zapisnici XVII.). Beograd 1907.
- Sarmatski fosili na uglu Nebojšine i Rudničke ulice u Beogradu. (Zapisnici XVII.). Beograd 1907.
- Fauna lesa u okolini Golupca. (Zapisnici XVIII.). Beograd 1908.
- Diluvijalni mekušci iz okoline Beograda. (Oštampano iz Nastavnika kao 9. sv. Muzejskih izdanja). Beograd 1910.
- Petković K. Vladimir.* Podaci o potresima 1894. — Potresi u Srbiji 1895. god. (Spomenik XXXII.). Beograd 1896.
- O katlanovskoj banji kod Skoplja. (Zapisnici X.). Beograd 1900.
- O geološkim ekskurzijama po Šar-planini. (Zapisnici X.). Beograd 1900.
- O tercijaru u B. binom dolu na južnoj strani skopljanske ravnice. (Zapisnici X.). Beograd 1900.
- Geološki odnosi Ljubotena i njegova podnožja. (Geol. Anali. Knj. VI.). Beograd 1903.
- Sarmatski fosili iz Ripnja. (Geol. Anali knj. VI.). Beograd 1903.
- Tercijar u skopskoj ravnici. Beograd 1904.
- Tupižnica i njeno podnožje. (Spomenik XLVI.). Beograd 1908.
- O senonskim slojevima na Gučevu. (Zapisnici XVIII.). Beograd 1908.
- Geološka istraživanja u oblasti Tupižnice. (Godišnjak Rudar. Odeljenja II.). Beograd 1909.
- Vaccinities (Pironea) polystylius Pironea spec. iz Negrišora (u okr. čačanskom). (Oštampano iz Nastavnika). Beograd 1909.
- O urgonskoj fauni iz okoline Skrobnice (sr. zaglavski). (Oštampano iz Nastavnika). Beograd 1911.
- Nalaz krinoida Actinometra vagnasensis P. de Lorient u aptijenskim slojevima Istočne Srbije. (Oštampano iz Nastavnika). Beograd 1912.
- Golt u Srbiji sa 8 tablica i 18 slika u tekstu. (Glas LXXXIX). Beograd 1913.
- Petković K. Milan.* Metamorfni škriljac sa glaukofanom na Šar-planini. (Zapisnici X.). Beograd 1900:
- Izveštaj o potresu, koji se u Kučevu osetio 20. marta 1901. god. (Zapisnici XI.). Beograd 1901.
- Mikroskopski opis stena sa Ljubotena na Šaru. (Geol. Anal knj. VI.). Beograd 1904.

— O potresu 22. marta 1904. god., koji se osetio v Požarevcu. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.

— O severoistočnom delu kruševačkog tercijara. (Zapisnici XV.). Beograd 1905.

Petković Cvetko, prof. O geološkom sastavu pirotske okoline povodom rada Djordja Melentijevića: Ka poznavanju Geologije pirotske okoline. (Zapisnici XI.). Beograd 1910.

Radovanović A. Sv. dr. Gradja za geologiju i paleontologiju Istočne Srbije. I. Uvod u geologiju Istočne Srbije. — Lijas kod Rgotine. (Glas VIII.). Beograd 1888.

— i *Pavlović S. P.* O tercijaru Timočke krajine. (Glas XXIX.). Beograd 1891.

— Gradja za geologiju i Paleontologiju Istočne Srbije. II. Lijas kod Dobre.

III. Crnjaka s naročitim obzirom na doger njen. (Geol. Anali knj. III.). Beograd 1891.

— Izveštaj o geološkorudarskom odeljku Kruševačke izložbe. Geološki pregled krušev. okoline. Rudno blago Kopaonika, fosilni ugalj i parafinski škriljac, mineralne vode. (Godišnjak Rudar. Odeljenja knj. I.). Beograd 1892.

— O Vrnjačkoj Banji u geološkom pogledu. (Godišnjak Rudar. Odeljenja knj. I.). Beograd 1892.

— Gradja za geologiju i paleontologiju Istočne Srbije. IV. Kelovej kod Vrške Čuke. V. *Belemnites ferrugineus* nov. spec., nova fela belemnita iz „Klauskih naslaga“ u Severoistočnoj Srbiji. (Geološki Anali knj. IV.). Beograd 1893.

— Fosili iz paleozojskih škriljaca kod Ivovika izmedju Krupnja i Jagodinje (Zapisnici VII.). Beograd 1897.

— O geotermskom stopnju tercijarnog terena kod Mladenovca. (Glas LIV.). Beograd 1897.

— O geološkom sastavu leskovačke okoline. (Zapisnici VIII.) Beograd 1898.

— Beleška o interesantnoj pojavi kontaktnog metamorfizma na Ridanu niže Golupca. (Zapisnici VIII.). Beograd 1898.

— Kratki prikaz šabačkog terena, na osnovi podataka dobivenih bušenjem dva arteska bunara u Šapcu. (Zapisnici VIII.). Beograd 1898.

— Geološke prilike Smrdan-Bare. (Zapisnici IX.). Beograd 1899.

— Gradja za geologiju i paleontologiju Istočne Srbije. VI. Prethodna beleška o donjolijaskoj fauni s Vrške Čuke. (Geol. Anali V.). Beograd 1900.

— O geološkom sklopu i tektonici Aleksinačkog tercijarnog terena (Zapisnici XI.). Beograd 1901.

— Profil jurskog terena na Vrškoj Čuki. (Zapisnici XI.). Beograd 1901.

— Profil terena sniže Vratarnice i podaci o tamošnjem lijasu. (Zapisnici XI.). Beograd 1901.

— O pećini Topliku iznad Vratarnice. (Zapisnici XI.). Beograd 1902.

— Profil Zaječara. (Zapisnici XII.). Beograd 1902.

— Nekoliko podataka za geološku orijentaciju u zipsanskom terenu. (Zapisnici XII.). Beograd 1902.

— Novi podaci za tektoniku lijaskog terena u Rgotini (Zapisnici XII.). Beograd 1902.

— Pojava kontaktnog metamorfizma u neogenskim ugljenitim terenima kod Jarandola blizu Raške. (Zapisnici XVII.). Beograd 1907.

— O rasprostranjenosti melanopejdnih lapora u Srbiji i o značaju njihovom kao naročite facije tercijara na Balkanskom Poluostrvu. (Zapisnici XVII.). Beograd 1907.

— Zasebne trusne oblasti Srbije. (Zapisnici XVII.). Beograd 1907.

- O šarijažu u severoistočnoj Srbiji. Prethodni rezultati saopšteni Srp. Geol. Društvu 10. oktobra 1907. go J. (Zapisnici XVII. i ponaosob štampano.) Beograd 1907.
- Rakić Nikola* prof. O potresu 16. januara 1902. god. (Zapisnici XII.) Beograd 1902.
- O tercijaru u okolini Kruševca. (Zapisnici XIV.) Beograd 1904.
- Stanojević A.* Eruptivne stene u Slatini i Rajcu. (Geol. anali II.) Beograd 1890.
- Resultati promatranja na bigru reke Gradašnice. (Zapisnici XV.) Beograd 1905.
- Stepanović Dragutin* rud. inž. O rudarskim i geološkim nazivima u Radjevini. (Zapisnici X.) Beograd 1900.
- Još neki podaci o sumpornači iz Radanja. (Zapisnici XIII.) Beograd 1903.
- Gradja za poznavanje Podrinskih rudišta (Godišnjak Rud. Odelj. II.) Beograd 1909.
- Urošević Sava.* Studija iskonskog terena u Srbiji. I. Cer (Glas LVII.) Beograd 1899.
- Studija iskonskog terena u Srbiji: II Venčac, Bukulja, Vagan. (Glas LXI.) Beograd 1900.
- Boranja, studija kontaktno-metamorfnihi pojava granita. (Glas LXV.) Beograd 1902.
- Peridotiti i serpentini. (U II. delu Žujovića Geologije Srbije, str. 54-73. Posebno izdanje kralj. Srp. Akademije.) Beograd 1903.
- Centralni Kopaonik. Studija kontaktno-metamorfnihi pojava granita. (Glas LXXV.) Beograd 1908.
- Kristalasti škriljci u Severoistočnoj Srbiji. (Spomenik XLIII.) Beograd 1908.
- Crni Vrh. Studija terena kristalastih škriljaca i granita. (Glas LXXXIII.) Beograd 1912.
- Vasović Radosav.* O Stopića Pećini između Trnave i Rožanstva u užič. okrugu. (Zapisnici XI.) Beograd 1901.
- Tragovi ledenog doba u Srbiji. (Predavanje na I. kongresu lekara i prirodnjaka u Srbiji 1904 god.) Beograd 1905.
- Živković R. Mih.* Geologija Crnorečkog okruga. (u Mačajevoj monografiji Crnorečkog okruga. (Glasnik Srp. Učen. Društva 73. knj.) Beograd 1891.
- Tercijar srednjeg dela Timočkog Basena. (Geol. Anali IV.) Beograd 1893.
- O rodu Pyrgulifera Meek. u Srbiji. (Zapisnici XIV.) Beograd 1904.
- Geologija užičke okoline. (Izveštaj gimnazije u Užici za 1906 — 1907 god.) Užice 1907.
- Kroz Rujno. Geološka ekskurzija. (Izv. gimn. užičke za 1907 — 8 god.) Užice 1908.
- Žujović M. J.* Gradja za geologiju Kraljevine Srbije. I Prilog za geologiju jugoistočne Srbije, sa jednom geološkom kartom i nekoliko slika. II. O staklastim stenama. III. Korsit sa Rudnika. (Glasnik Srp. Učenog Društva knj. 55. Beograd 1884.
- Gradja za geologiju Kraljevine Srbije. IV. Doleriti u Srbiji. (Glasnik Srp. Uč. Društva knj. 67.) Beograd 1885.
- Lamprofiri u Srbiji (Glas III.) Beograd 1888.
- Osnovi za Geologiju kraljevine Srbije, sa skicom geološke karte. (Geol. Anali knj. I.) Beograd 1889.
- Selički meteorit. (Geol. Anali II.) Beograd 1890.
- Izlaz na Povlen. (Geol. Anali II.) Beograd 1890.
- Eufotiti u Srbiji. (Geol. Anali III.) Beograd 1891.

- Note sur la crête Greben. (Annales géol. de la Péninsule Balkanique. Tome III.). Beograd 1891.
- Gradja za geologiju Stare Srbije. (Geol. Anali III.). Beograd 1891.
- Geologija Srbije. Deo prvi: Topografska Geologija. (Posebno izdanje Srp. Kr. Akad.). Beograd 1893.
- Resultati studija porfirita u Srbiji, s naročitim obzirom na njihovu klasifikaciju. (Zapisnici VIII.). Beograd 1899.
- Geologija Srbije. Deo drugi: Eruptivne stene (uz saradnju *Save Uroševića* prof. Vel. Škole). Beograd 1900.
- Sur les roches éruptives de la Serbie. (Strani tekst Geol. Anala V.). Beograd 1900.
- Sur les terrains sédimentaires de la Serbie. (Strani tekst Geol. Anala V.). Beograd 1900.
- Leucitit s podnožja brda Treske blizu Gornjeg Milanovca. (Zapisnici X.). Beograd 1900.
- Promatranja na Zapadnom Vračaru prilikom raskopavanja i nivelisanja zemljišta za bolnicu kraljice Drage. (Zapisnici XI.). Beograd 1891.
- Resultati proučavanja eruptivnih stena iz Stare Srbije i Makedonije, koje je sa svojih ekskurzija doneo G. J. Cvijić. (Zapisnici XI.). Beograd 1901.
- O pešteru u Boljetinu. (Zapisnici XI.). Beograd 1901.
- O starosti škrljaca na Sagodnji i granita na Boranji. (Zapisnici XII.). Beograd 1902.
- O geološkim prilikama duž Dunava u Boljetinu. (Zapisnici XII.). Beograd 1902.
- O kongeriskom pesku u Vlaškoj na istočnim okosinama Kosmaja. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.
- Novi nalasci mamutovih zuba u Beogradu. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.
- Zega Aleksander dr.* Analiza kisele vode na putu između Starog Sela i Kučkova b.izu Skoplja. (Zapisnici XV.). Beograd 1905.

4.

- Anović Branko* prof. Hemiski sastav milanita. (Geol. Anali III.). Beograd 1891.
- Bajić J. M.* Hemiske analize. II. Analize ruda. (Geol. Anali VI.). Beograd 1903.
- Dodatak analizama nekih minerala. (Geol. Anali VI.). Beograd 1903.
- Blagojević M.* predavač. Analize nekih minerala iz Srbije. (Geol. Anali II.). Beograd 1890.
- Analize na zlato: cinabarita u potoku Kortaru, galenita iz reke Čestobrodice u Zviždu i pirita iz Glogovice u Krajini. (Zapisnici VIII.). Beograd 1898.
- Ilić P.* predavač. Nekoliko srpskih minerala. (Geol. Anali I.). Beograd 1889.
- Jovanović K. dr.* Nekoliko analiza bakarnih ruda u Srbiji. (Rud. Glasnik III.). Beograd 1905.
- Jovičić Z. Mil. dr.* Izveštaj o radu u rudarskoj-hemiskoj laboratoriji. (Godišnjak Rud. Odel. II.). Beograd 1909.
- Hromitit. (Glas LXXIX.). Beograd 1909.
- Lozanić M. Sima.* Analize novog hromnog minerala avalita. (Glasnik Srp. Učen. Društva knj. 57). Beograd 1884.
- Milošin, aleksandrolit, i avalit. (Glas XLI.). Beograd 1894.
- Prejević V.* Analize stauroлита iz manastira Miljkova. (Geol. Anali VI.). Beograd 1903.

Stanojević Al. Hemiske analize nekoliko minerala iz Srbije. (Geol. Anali IV.). Beograd 1893.

Stefanović P. Sv. dr. Analize nekih srpskih minerala-mimetesita, pikrosmina, amphibola, ortoklasa —. (Zapisnici VIII.). Beograd 1898.

— O tarnovicitu iz Postenja. (Zapisnici XIII.). Beograd 1903.

— Prikaz rasprave svoje o auripigmentu iz Alšara u Mačedoniji. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.

— Resultati ispitivanja bornita i enargita sa bakarnog rudišta u Boru. (Zapisnici XIV.). Beograd 1904.

Urošević Sava. Nov način bližjenja biotita. (Glas LIV.). Beograd 1897.

— Optičke osobine i klasifikacija avalita, milošina i aleksandrolita. (Glas LIV.). Beograd 1897.

— Pseudomorfoze azbesta po biotitu u potkopu „ispred Krša“ na Rudniku. (Zapisnici IX.). Beograd 1899.

— Volastonit i idokras, dva nova minerala za Mineralogiju Srbije. (Zapisnici IX.). Beograd 1899.

5.

Putovanje slušatelja jestestvoslovnog odeljenja K. S. liceja po jednom kraju Srbije godine 1859. (Srbske Novine). Beograd 1860.

Popović Kosta. Put licejskih pitomaca (jestastveničkog odeljenja) po Srbiji 1863. Iz putničkih beležaka ekspedicije sastavio. Na svet izdala Ujedinjena Omladina Srpska. Beograd 1867.

Petrović I. Nik. dr., Miljković Ljub., Tipa A. P., Pavlović S. P. i Jurišić I. Ž. Drugo putovanje naslavnika i učenika druge beogradske gimnazije po Srbiji i po Bosni 1890. Beograd 1891.

Prvo *Pančičevo* putovanje sa licejclma po Srbiji. Izdao Muzej Srbske Zemlje (kao 12. sv. svojih izdanja. Oštampano iz Nastavnika). Beograd 1914.

Melov plaz pri Zagorju 16. januarja leta 1917.

Ferd. Seidl.

Uvod. V noči od 15. na 16. dan januarja l. 1917. ob 1. uri 43 min. se je ob progi Južne železnice med postajama Zagorje in Trbovlje ob Savi pripetila težka železniška nesreča.

Noč je bila temna, iz gostih, nizkih oblakov je lilo in snežilo izdatno in neprestano. Narasla Sava je valila svoje vodovje in prodovje bobneč po ozki dolini. Vihar je šumel preko gozdov, ki pokrivajo strme rebri ob obeh straneh struge. Z napeto pozornostjo osebja so vozili železniški vlaki. Ponočni osebni vlak se je redno odpeljal od Zagorja proti Trbovljem in je že vozil s polno hitrostjo 50 km na uro. Kar zadene na oviro. Bila je večja skala, ki je ležala na tiru. Zastavila je pot s toliko upor-

nostjo, da sta obe lokomotivi skočili iz tira. Koj na to je s strašnim treskom udarilo na vozove od zgoraj, in usula se je na vlak silna truma kamenja in skalovja in ploha vode. Po presledku nekaj sekund je zagrmelo drugič in potem še tretjič. Kamenje je zasulo vozove in progo, obilno vodovje jo je preplavilo. Službeni voz in oba vozova s prtljago sta se pod nenadnim bremenom popolnoma zrušila; poštni voz je narinilo na tender, sledeči voz je zasuknilo počez, da je legel preko obeh tirov; za njim priklopljeni voz se je vrnil vanj; še nadaljnja dva vozova, ki sta bila zasedena s potniki, je plaz zasul. Drugi vozovi so bili samo nekoliko poškodovani ali sploh nič.

Ob toli silovitem razdevanju, žal, ni ostalo brez človeških žrtev. Umrtilo je 11 oseb iz vojaštva in enega sprevodnika, močno ranilo 26 oseb (med njimi 19 vojakov), manje ranjenih je bilo 8 oseb (3 vojaki). Škoda na vozilih je znesla v denarju 160.000 K, na progi 10.000 K.

Uradništvo sosednjih postaj je brez odloga uvedlo reševalno delo. Posebni vlaki so pripeljali zdravnikov, sanitetnih vojakov in vojnih ujetnikov kot delavcev. Odigrala se je grozna tragedija človeške usode.

Železniška proga je bila na gorski strani nič manj kot 5 m na debelo zasuta s kameni in balvani, gruščem in peskom; in še na drugi, savski strani je ležal razval 1 m na debelo nasut.

Ker je pospravljanje trajalo več dni in sta bila oba tira zastavljena, je promet od Maribora proti Gorici in Trstu šel deloma preko Celovca in Jesenic, deloma preko Zagreba in Karlovca. Prekinba na glavni progi Južne železnice je bila zaradi vojnega stanja ob Soči tudi z vojaškega stališča usodna. Zatorej je bilo časnikom zabranjeno, da bi o dogodku poročali.

Imel sem kesneje priliko, da sem posetil kraj nesreče in proučil prirodni dogodek, ki jo je povzročil. Očitno je bilo, da je bil povod nesreči plaz drobnejšega in debelejšega kamenja, ki je ležal na strmem pobočju nad železniško progo; izprožila pa je nagomiljeni plaz izredna množina dežja, ki je padel tisto noč.

Manjši kameni plazovi so v gorskem svetu ob nalivih vobče neredki pojavi; ob neugodnih okoliščinah pa narastejo plazovi do tolikega obsega, da prekrijejo s kamenjem plodno zemljo na večjem prostoru in zasujejo prometna pota ter porušijo cele človeške naselbine, tako da so prizadetim prebivalcem pogubonosni, strašni pojavi gorske prirode.

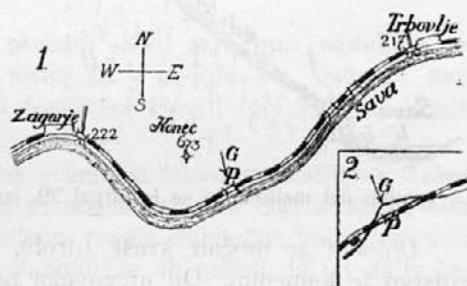
Plaz, ki je povzročil omenjeno železniško nesrečo, je nastal ob posebnih okoliščinah, da vzbuja kot prirodni dogodek izredno pozornost, in je kot opomin in kažipot za pravočasno zabrambo pretečih sličnih dogodkov vreden, da ga podrobno proučimo.

Kraj nesreče. Reka Sava dospeva na svojem potu od Ljubljanskega polja proti vzhodu pri vasi Savi do mogočne ploče iz dolomita in apnenca, ki leži med to vasjo in Zidanim mostom. Vanjo je zarezala reka 400–500 m globoko, ozko dolino s strmima, vendar vobče z drev-

jem in grmovjem porastlima pobočjema. Tako dolino imenujemo *deber*. Dno te divje Savske debri zavzema šumeča reka; poleg nje ni bilo prostora za državno cesto, ki bi vodila od Ljubljane ob Savi proti Zagrebu in Celju. Šele novodobna velikopotezna železniška gradbena tehnika je bila dovolj smela, da je izdelala v strmem pobočju tik nad reko dvotirno glavno železniško progo s postajami: Sava, Zagorje, Trbovlje, Hrastnik in Zidani most.

Kraj, kjer se je nesreča zgodila, leži med Zagorjem in Trbovljami. Omenjena skalnata ploča tvori ondi nad levim bregom Save goro *Konec*, ki ima vrh v nadmorski višini 673 m blizu Zagorja, dočim nje hrbet spremlja Savo še do Trbovelj. Sava teče ondi v približni višini 215 m (glej podobo 1.).

Podoba 1. Zemljepisni položaj na kraju nesreče v merilu 1:75.000. Puščica znači grapo *G* in njeno smer, *P* = ↓ propust v železniškem nasipu. — Podoba 2. kaže kraj nesreče v nekoliko večjem merilu. Označena je železniška proga, ki prihaja od Zagorja na desno pobočje grape *G* mimo označene čuvajnice, se nadaljuje na nasipu, ki ima pred strugo grape propust *P*, in stopa odhajajoč proti Trbovljam na levo pobočje grape. Strma, plitva dolina grape je vdolbena v gorsko pobočje, ki je zgrajeno iz prepočenega dolomita.

Hudournikova grapa. V jugoizhodno pobočje Konca je izdolbena v pobočje plitva žlebasta grapa (drča, drasta), ki začneja $\frac{1}{2}$ km vzhodno od vrha visoko gori ter teče strmo viseč (za 40°) naravnost proti Savi.

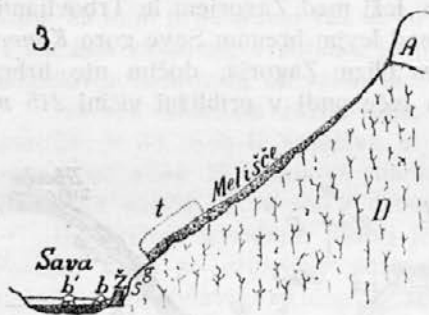
Prvi povod, da se je zasnovala grapa, je bila razpoka, ki je ondi nekdanj razklala kameno gorsko gmoto. Razpoka sega od Save v smeri grape proti gorskemu grebenu. V spodnjem, golem skalnatem oddelku je razpoka (slična razpokam v prepočeni šipi) očitna večšemu opazovalcu. Prelomina je čudno gladka. To svedoči, da sta se razcepljena oddelka gorske gmote tikoma premikala in pri tem ob silnem trenju prelomino ugradila.

Grapa je skoro vzporedna zarezi v gorovje, skozi katero prihaja potok Medija od vasi Zagorje proti jugu, da doseže Savo pri železniški postaji istega imena (glej podobo 1.). S to razpoko je gora Konec odrezana na zapadni strani. Na vzhodni je odrezana po enako usmerjeni zarezi, ki vodi potok Kotnico mimo Trbovelj proti jugu do Save. Vse troje razpoke je bržkone ustvarila ista geološka sila.

Razpoka v Koncu je bila dežnici dobro došla pot, in odtekajoča voda je polagoma poglobila in razširila ob razpokah svojo strugo ter tako izdolbla sedanjo strmo dolinico in ob nje dnu žlebu podobno grapo. Trajnega mirnega odtoka si seveda ob strmem in samo kakih 450 m

dolgem bregu ne moremo misliti. Le ob močnejših nalivih se je vodotok mogel pojaviti; torej kot *hudournik*.

Gora Konec je zgrajena do precejšnje višine iz jasno sivega ne-skladovitega dolomita, ki je močno prepočen. Vrhnji del gore pa je iz apnenca. Iz njega je skalnata stena pod vrhom in grebenom, ki jo vidimo že iz doline (glej podobo 3.).

3. — spodnji del melišča, ki se je utrgal 29. jan 1917. in povzročil nesrečo.

Podoba 3. Navpični in podolžni prerez čez melišče ležeče na gorskem pobočju v hudournikovi strugi. *D* = dolomit, *A* = apnenec. *g* = grlo, *s* = spodnji del hudournikove struge. *Ž* = železniški nasip, poleg njega struga reke Save, oboje v prečnem prerezu. Na dnu Save prod, *b* kamenje, ki je bržkone ostanek nekdanjega melovega stožca ob izlivu hudournika v Savo, *b'* = skoro sredi Save ležeči kameni balvani, ki so prileteli z grebena *A*. —

Dolomit se močno kruši (drobi, meli ali melini) — to je znano svojstvo te kamenine. Od njegovega pobočja se ob menjajoči toplini in vlagi in zlasti ob zmrzali trgajo kosovi razne velikosti: drobna peščena zrna, večji kameni in celo obsežni balvani, ter se kotalijo po pobočju navzdol. Dežnica jih odplakuje in napeljuje v hudournikovo grapo in po njej dalje. Iz ostajajočega pobočja se pri tem oblikujejo iz slučajno trdnejših oddelkov dolomita čudni roglji in piramidasti nastavki. Tudi grapa pod Koncem je ozaljšana nad svojim levim pobočjem z dvema smelo nastavljenima, in čudno oblikovanima skalnatima rogljema, ki obračata na-se poglede potnikov, ko se mimo vozijo v železniškem vlakcu.

Železniška proga prihaja iz Zagorja do območja hudournikove grape prav tam, kjer stoji na desni strani grape na skalnatem pomolu hišica za železniškega čuvaja (podoba 2.), prekorača območje grape, ki se kaže v gorskem pobočju kot plitev žleb (in v naši podobi 2. kot usločena črta), na obzidanem nasipu in na levi strani grape zopet prehaja na skalnata tla.

Pred grapo je v nasipu izdelan propust (*P* v podobi 1 in 2), da skozenj odteka dežnica in snežnica, ki prihaja iz grape in hiti v Savo.

Trije oddelki hudournikove struge. V njej ležeče melišče. Grapa začenja visoko pod obvrhnjimi stenami Konca in je v višini 70 m nad železniškim tirom že toliko široka, da je ondi preko nje postavljena palisadna stena 25 m dolga. Stena naj zaustavlja kamenje in skalovje, ki bi se prikotalilo z višave. Dolžina stene izpričuje, da je hudournik ondi skalnato podlago že precej na široko izgrebel. Splavljeni dolomitov mel (grušč) pa je ondi na dnu struge naložil tako, da leži v njej *hudournikovo melišče*, ki visi kakor struga strmo nagnjeno (za 40°). Niže

doli je grapa nekoliko ožja in seveda tudi v njej ležeče melišče. Obrat pa melišče pridobiva na debelosti, ker se grapa navdol širi in mu tudi iz okolice omenjenih čudnih skalnatih rogljev dohaja mel. Tako naraste melišču debelost do zneska 5 m. Prav ta *spodnji oddelek melišča (t v podobi 3.), sestavljen iz rjasto preperlega peščenega mela z obilnimi vloženi kameni in balvani, se je v noči 15./16. januarja 1917 utrgal in je navalil na železniško progo ter povzročil nesrečo*. Pobočje ob straneh melišča z melovo strugo vred je *nabirališče* hudournikovo ali njegov *lijak*, ako ta čler njegovega območja označimo s posebnim nazivom. Tik ob tzhodu nabirališča je vklesan nadaljnji del struge kot kratek, zelo strm, samo 2 m širok žleb; to je *drugi* oddelek hudournikov, njegova *odtočnica* ali njegovo *grlo (g v podobi 3.)*.

Ko hudournikovo vodovje prišumi skozi grlo, mu nadaljnjo pot odreže skoro navpična skalnata stena (s v podobi 3.). Vodovje mora čez njo skočiti v malem slapu, da doseže ob Savi ležeči *tretji* ali spodnji oddelek hudournikove struge.

Kako je nastala strmina pod grlom, si lahko predočimo. Tekoče vode dolbejo strugo pod seboj in jo poglobljajo, pa tudi stranske stene ji razširjajo. Sava je s svojim obilnim, trajno delujočim vodovjem svojo doljno izdatneje poglobila kakor slatbni, le ob nalivih in po dalje časa trajajočem deževju nastopajoči hudournik. Le-ta je zaostal v višini svojega sedanjega grla, Sava pa je izdolbla strugo še niže in ji pri tem urezala strmino pod grlom, kj jo mora hudournik, da Savo doseže, preskočiti s slapom.

V spodnjem oddelku hudournikove poti pričakujemo hudournikov mel nakopičen ob izlivu v Savo v obliki stožca, ki se bolj in bolj pomika v Savo. Ta za hudournike značilni *melov stožec* v našem slučaju pogrešamo. Na njegovem mestu je železniški nasip (Ž v podobi 3.).

Bivši melov stožec ob izlivu hudournikovem je segal v območje poplav ob povodnjih; zatorej ga je Sava ob takih prilikah večidel odnesla. Pač pa so se ohranili debelejši skalni kosovi in vidimo jih ob nizki vodi; to so tiste kleči blizo obali, ki so v smeri reke izleknjene (b v podobi 3.); Sava se vanje zaletava šumeč in peneč. Med njimi tičijo pač tudi kosovi, ki so v vodo padli ob nesreči 16. januarja 1917 ali bili vanjo vrženi pri pospravljanju tirov. Večji del groblje pa je starejši; to svedočijo grmi in drevesca, ki rastejo na njej. Skale, ki so se trgale še pred gradbo železnice z apnenčevih sten pod vrhom Konca v območju grape, so priletele še pred znožje melovega stožca tja do rečnega stržena; v istini vidimo ondi balvane, ki so bržkone takega izvora (b' v podobi 3.). V tem naziranju nas potrjuje dejstvo, da se nahaja kamena groblja v Savski strugi edino le pred Končevo grapo in nikjer drugje v soseščini.

Ko je bil melišču v grapi odnešen znožni stožec, mu je bila odvzeta prirodna poglavitna opora; njegov spodnji konec je obtičal nad grlom

hudournikove struge prost, zgolj zadržan po notranji zveznosti drobcev in po sprijemnosti s skalno podlago in morda kolikor toliko zaklinjen nad grlovo ožino.

Oni dogodek je odločno vplival na nadaljnjo usodo melišča.

Kajti ako imenovani trije činitelji (zveznost, sprijemnost in morebitna zaklinjenost) popustijo, se lahko dogodi, da stopi v veljavo težnost, kj je na strmo naklonjeni podlagi dokaj močnejša nego na položni, in melišče zdrkne navzdol proti Savi. To tem laže, ker je skoro tik pod spodnjim koncem melišča gorsko pobočje skoro navpično odrezano in torej ondi sploh neha vsaka podlaga, ki bi melišče na potu navzdol zadrževala.

Ta dogodek je v istini nastopil.

Ker visi plaz v gorenjem oddelku grape za približno 40°, strmina v spodnjem oddelku za železniškim propustom pa skoro navpično pada proti Savi, tedaj se vidi hudournikova struga v grlu (*g* v podobi 3.) kakor nalomljena, in profilna črta struge je ondi izbočena (konveksna). Zaradi tega se vidi melišče s tira v zelo poševni projekciji, skoro v smeri pogleda. Melišče je zatorej, ko se je utrgalo, zdrknilo naravnost na tir.

Mirujoči hudournik. Melišče požira kolikor toliko vode, ki teče preko njega. Ker hudournik na primeroma kratkem srednjegorskem pobočju med Zagorjem in Trbovljem ne more biti obilen, se je njegovo vodovje sčasoma bolj in bolj premestilo s površja v notranjščino melišča. Ko je melišče bilo manj izročeno navalu hudournika, je postalo njegovo površje mirnejše in se je ob manj deževni dobi odelo z rastlinstvom: s travami, grmovjem in drevjem, zlasti ker je melišče od dolomitovega drobirja močno peščeno, in ne prevladujejo v njem samo debeli kameni. Hudournik se je torej *umiril* ali je — človek bi rekel — zaspal. Prav na spodnjem oddelku melišča, ki se je 16. januarja 1917 utrgal, je vzrastel šop mladega borovja — ki je bilo menda namenoma zasajeno, da zadrži odkotaljeno kamenje.

Kdor je hodil po Alpah, je imel priliko, spoznavati vjsokogorske hudourniške struge. V taki, navadno suhi strugi leži brez reda nagromadeno kamenje vseh velikosti, ki ga je privabil z neverjetno močjo nebrzdani hudournik, ko je ob nalivu mahoma oživel. Vmes ležijo s korenino izruvana drevesa in grmi in izpopolnjujejo podobo divjega razdevanja. Ob izlivu v dolino izgubi hudournik nosilno moč, in ves s seboj prinešeni razval naloži v stožec, ki se razprostre kakor razprto pahalo. Ob daljši mirni dobi se stožčevo pusto kamenato površje preperevši pokrije s prsteno odejo in ozeleni, ker mu z vetrom naletavajo semena raznih rastlin. Gladko, le malo nagnjeno površje nekaterih takih stožcev je v gorskem svetu dostikrat privabilo človeka, in v mnogih dolinah ležijo vasi in polja na takih gruščevih stožcih (na primer v gorenji Ziljski in Dravski dolini na Koroškem).

V Alpah je tudi dovolj melišč, ki se nabirajo ob znožju strmih pobočij brez sodelovanja vode, zgolj ker težnost proži kamene odkruške s

sten. Tudi taka melišča se polagoma ustalijo in ozelene. Njih mirno površje se nato tem ostreje razlikuje od hrapave, gole skalne okolice. Dobro došla so dostikrat turistu, ker so preko takega melišča po zložni stezi pristopne višje ležeče strmine (n. pr. Turski žleb v Kamniških Alpah). Taka melišča torej olajšujejo prohodnost v gorskem svetu.

Nasprotni vpliv se pojavi, če naj se preko melišča napravi namesto skromne steze za večji promet pripravna cesta ali celo železnica. Kdor se je vozil z Bohinjsko železnico od Podbrda proti naši nesrečni Gorici, je iznenadjen opazil, da železniška proga med Podmelcem in Sv. Lucijo brez očitnega povoda zapusti levo pobočje doline ob gorskem potoku Bači, krene preko mosta na desno pobočje, a se takoj vrne na levo pobočje zopet preko mosta. Med obema mostoma je le pol kilometra razdalje. Vmes je na levem pobočju gladko, z bujno trato porastlo melišče — in prav temu, dasi po vnanjosti vabljivemu oddelku pobočja so se graditelji proge izognili in so raje izvršili dvakratno premostitev potoka. Zavedali so se, da ni varno zarezati progo v melišče; kajti le-to bi se pod njo in ob njej prepogostoma rušilo ter s tem promet oviralo in ogrožalo.

Žal, da se je pa uglajeno in zeleno preraslo melišče pri Zagorju neopaženo prikrilo pozornosti i graditeljev i poznejših nadzorovateljev železniške proge. Njegovo enakomerno viseče, skoro gladko površje se značilno razlikuje od hrapavega skalnatega površja v bližnji sosesčini. Prav to mirno površje melišča je veščaku znak in opomin, vara pa neveščaka, ki se mu dozdevajo taka tla mirna in trdna.

Melišče v strmi grapi miruje le navidezno. Ozelenelo melišče prsto ležeče v strmi hudournikovi grapi miruje samo na videz. Poleg činiteljev, ki ga vzdržujejo in hranijo, delujejo tudi taki, ki ga izkušajo pokončati, to je pahiti z ležišča navzdol v dolino in sicer ali celotno melišče ali pa vsaj njega spodnji oddelek. Ozelenelo melišče še nadalje preskrbljujeta težnost in voda. Težnost proži odkrušene kamene, da se valijo in odletavajo po pobočjih, živa sila odtekajoče izpodnebne vode pa jih jemlje s seboj in razprostira po površju melišča, kjer obležijo v ploskvi, ki jo določa poševnost grape, ako jih vodovje ne odnese proti Savi. V notranjščini melišča drži odkruške medsebojno trenje skupaj. Na površju pa jih vežejo korenine trav, grmovja in dreves ter množijo upor zoper deročo moč vodovja, kadar ob nalivu naraste hudournik. Odkruške, ki padajo melišču na drn, preraščajo rastline v svoji neumorni življenski sili in melišče tako bolj in bolj debeli.

Na drugi strani pa delujejo izpodnebna voda, premembe v zračni toplini in zmrzal soglasno na to, da melišče naposled pokončajo. Kadar je melišče premočeno, opolzi voda drobce v njem likj mazilo; slabi torej njegovo zveznost (kohezijo), to se pravi trenje, ki veže kose med seboj. Voda pa slabi tudi trenje ali sprijemnost (adhezijo) med meliščem in njegovo podlago na gorskem pobočju. Kadar voda odteka iz melišča, tedaj pere iz njega prstene in peščene drobce, jih odnaša s seboj in ga

s tem rahlja. Če se je na te načine povečala polzkost in rahlost, je melišče bolj gibko in laže sledi težnosti, ki ga vleče navzdol. Kadar je melišče prepojeno, je obremenjeno še z vodo, da tem bolj rine in sili navzdol. Toplinske premembe delujejo v istem smislu. Kadar toplina raste, se kameni drobci raztezajo in razmikajo, toda, ker težnost vleče navzdol, se razmaknejo vsakokrat *bolj navzdol nego navzgor*; ob padajoči toplini se istotako krčijo *bolj navdol nego navbreg*. Rastline sicer vežejo melišče s svojimi koreninami, pa tudi rahljajo ga, ko rastejo korenine med drobci, in le-te razganjajo kakor klin. Korenine tudi še kemijsko razkrajajo rudninske odkruške in rahljajo tla. Ako raste drevje na melišču, tedaj ob vetru zamajane krošnje stresajo in miketajo tudi korenine in s tem trgajo melišče, delajo v njem razpoke in ga rahljajo.

Melišče se naposled ob priliki utrga in potegne navdol. Omenjeni neznatni premak v melišču se, ako govorimo splošno, lahko vršijo desetletja in desetletja tiho in neopaženo, se zlagajo in seštevajo in naraščajo na znatne zneske. Ako se je naposled melišče po večdnevem obilnem dežju dovolj napojilo z vodo, in se z njo obtežilo, obratno pa se je dovolj zmanjšala notranja zveznost (kohezija) in tudi sprijemnost (adhezija) na podlagi — tedaj se melišče utrga bodisi visoko gori ob začetku, bodisi niže dol nad spodnjim koncem, se zagiblje potegnjeno od težnosti in ali zdrči ali pa se zažene v prostem metu navzdol ter povzroči človeku zlo in nesrečo.

Ako nam stopi v zavest, da navedeni činitelji delujejo splošno vserod: tisti, ki melišče vzdržujejo in hranijo, in tisti, ki mu strežejo po življenju — tedaj priznamo, da poteka prosto ležečim meliščem bitek vobče na enak način. Melišče na nagnjeni podlagi raste desetletja in desetletja, težnost pa ga kanj spraviti navdol in ga razrušiti. Premembe v toplini ga polagoma odrivajo navdol, korenine rastlin ga rahljajo mehansko in kemijsko, vsak dež ga izpira, narahlja in opolzi. Vsji ti činitelji podpirajo nakano težnosti. Prav kakor neizogibne poškodbe na ustroju naposled končajo življenje človeku, prav tako težnost ukonča na gorskem pobčju prosto ležeče melišče, ker z imenovanimi činitelji vred nepretrgoma deluje na to, da ga strmoglavi.

Takisto se je utrgal spodnji konec melišča v hudournikovi grapi pri Zagorju po zelo deževnih dnevih in je povzročil težko železniško nesrečo. Morebiti je tudi v viharju zamajano borovje, ki je rastlo na utrganem koncu, pospešilo usodni trenotek.

Po dogodku odtekajoča voda. Dežnica, ki je bila melišče v tistih dneh prepojila, narahljala in opolzila, kolikor je tega še treba bilo, in izredno obtežila, da se je naposled ob celotnem vplivu vseh teh činiteljev sprožilo in utrgalo, je odtekala po tem nesrečnem dogodku še več dni. Pridružila se je seveda tudi še dežnica sledečih dni, ker je deževalo še do 21. januarja. Ko je potem nastopilo lepo vreme, je odtok usahnil — prav po običaju hudournikov. Voda je odtekala izpred spodnjega roba

melišča, kolikor ga je še ostalo v grapi. To je bil na novo oživeli hudournik.

Odtok je kake štiri ure po nesreči bil približno 1 m širok in 20 cm visok. V prejšnji dobi, ko je bilo melišče še celo, je odtekala voda izpred njegovega prejšnjega spodnjega roba, potem pa ko se je bil spodnji oddelek utrgal in je kot plaz (hudournikov plaz) strmoglavil, je bilo utrgališče novi spodnji rob melišča, in voda je odtekala od ondod. Delovna sila hudournikova je bila tolika, da je njegovo vodovje odnašalo grušč in kamenje, ki je padši obtičalo pod grlom. Pri pospravljanju razvala se odtok celo namenoma tako napeljavali, da je sodelovalo. Velikost odtoka in njegovo kratko življenje sta, kolikor moremo vobče presoditi, v skladu s primeroma skromno velikostjo grape in obilico tedanje izpodnebne padavine.

Odkod je prišla voda. Ako umemo nesrečni dogodek tako, kakor smo ga pravkar pojasnili, tedaj je odtok vode pojav, ki je nastopil v prirodnem razvoju dogodkov. To pojasnilo zadostuje, ker ne pušča nepojasnjenege ostanka.

Med onimi pa, ki so nenavadni odtok prvi opazovali, je ta »nenavadni, zagonetni, na tem kraju nepričakovani izbruh vode« pobudil strmenje. Nastalo je mnenje, da je na kraju, kjer se je plaz utrgal, mahoma izstopil močen izvirek iz trdnega kamenega gorskega pobočja. Izvirek bi bil potemtakem ali izvirek talne vode ali pa kraški izvirek. Prvi se izključuje, ker v trdnem, četudi prepočenem dolomitu ni talne vode. Drugi bi bil mogoč. Tedaj bi bila voda privrela iz rova v dolomitovem pobočju in sicer iz 1 m širokega in 20 cm visokega rova. V rovu bi se zbirala voda podzemeljsko, pritekajoča po razpokah, ki jih je v dolomitu dovolj. Rov bi bil do nesrečne noči 16. januarja zamašen z zemljo in kameni. V nenavadnem obilju pritiskajoča voda tedanje deževne dobe pa bi bila zamaš pahnila vun in si s tem odprla iztok. Ako bi se bilo tako dogodilo, bi bila odprtina v dolomitovem pobočju očitna že tačas, ko je izvirala voda iz nje. Toda nikdo je ni videl. In ko je izvirek usahnil, bi je ne bil mogel brez sledu za seboj zapreti. Sicer pa — ako bi kdo sodil, da je mahoma iz gorskega pobočja izbruhli izvirek sprožil melov plaz, tisti bi zanikal obilno izpodnebno vodovje, ki je v odločilni noči nedvojbeno prepajalo in oblivalo v grapi ležeče melišče.

Vprašanje o prihodu vode važno s pravnega stališča. Pobavili smo se obširneje z vprašanjem, odkod je prišla voda, ki je melov plaz sprožila, ker je to vprašanje važno in celo odločevalno s pravnega stališča, ko gre za to, ali spadajo nesrečne posledice dogodka v obseg človeške odgovornosti. Ako se je pojavila voda kot *dogodek v prirodnem poteku dogajanja*, ki določa melišču ali nadaljnje bivanje ali konec, tedaj je človeški razum mogel ta dogodek zaznati naprej in poizkusiti, da se mu stavi v bran. Ako pa je bil povod nesrečnemu dogodku iznenaden izbruh vode, ki ga ni bilo mogoče zaznati ali »videti« naprej, nego je bil zgolj zlokoben »slučaj« in človeški previdnosti nepristopen čin »višje sile«

(vis major) — tedaj ne zadeva odgovornost za nesrečne posledice nikoga.

Izredna množina padavine pred sprožitvijo. Po naziranju, ki smo ga prej razložili, izpodnebna padavina odločevalno vpliva na sprožitev melišča. Treba je torej, da pozorno premotrimo padavino ob dnehi sprožitve.

Spomnimo se, da leži Srednja Evropa med še pozimi toplim Atlantskim oceanom, ki ji je poglavitni vir padavine in pa jedrom velikega Evrazijskega kontinenta, ki pozimi silno omrzne in odbija vlagonosne oceanske vetrove. Zatorej je Srednja Evropa ali v območju oceana ali v območju kontinentovega jedra in ima ali milo in deževno *oceansko* zimo, ali pa mrzlo in suho *kontinentalno*, ali pa *zmes obeh* dveh značilnih oblik, ako se obe v isti zimi menjavata. Na več ali manj te ali one vladavine moramo biti vsako zimo pripravljeni. Zima ob koncu l. 1916. in začetku l. 1917. je bila pretežno oceanskega značaja. Že november l. 1916 je imel na južni strani Vzhodnih Alp (Kranjska i. dr.) obilno padavine, december še več. December je prinesel v Ljubljani 204 mm padavine nasproti normalnemu znesku 101 mm.¹ Še obilnejša je bila padavina januarja: 229 mm nasproti povprečku 78 mm. Vendar je bilo na Kranjskem nekaj zimskih mesecev še bogatejših na padavini: v Ljubljani december l. 1869. 300 mm, januar l. 1867. 249 mm. Meseca december in januar v zimi 1916/17 torej nista prinesla padavine, ki bi presegala svoto, ki se sme pričakovati. V bližini Zagorja je meteorološki opazovalec v Trbovljah izkazal za mesec december 1916 202 mm padavine, in v sledečem januarju celo 282 mm (podatki hidrografskega zavoda). To sta zelo obilna, nadnormalna zneska. Dne 14. januarja 1917 je padlo v Trbovljah 28.5 mm dežja, in sledečega kritičnega dne celo 94 mm (to je 94 litrov na vsak 1 m² zemeljskega površja), in v nadaljnjih 4 dneh še skupaj 96 mm. To so v istini prav nenavadno veliki zneski za zimski mesec; kajti v Ljubljani je bila doslej najvišja dnevna padavina v decembru 73 mm in v januarju 53 mm. Vendar ne smemo prezreti, da dosedaj znani maksimalni zneski, čeprav so posneti iz 37 let obsegajoče dobe opazovanja, nikakor niso *skrajni* zneski, ki jih priroda ne prekorači, nego nadaljnje opazovanje utegne izkazati še višje zneske. Ta sodba o začasnih maksimalnih zneskih je med meteorologi dobro znana in priznana.

Navedeni zneski za Trbovlje svedočijo, da je v noči od 15. na 16. januarja 1917 teklo preko melišča v hudournikovi grapi pri Zagorju obilno dežnice, ki ga je tudi prepajala. Ni bilo torej treba nobenega drugega nepričakovanega povoda (n. pr. izbruha vode iz gorskega pobočja pod meliščem), ki bi bil melišče sprožil, ako so drugi pogoji za to v njem že bili dozoreli.

¹) Podatki za l. 1916. in 1917. so posneti iz „Monatsübersichten der Witterung in Österreich, ki jih je izdajal Osrednji zavod za meteorologijo in geodinamiko na Dunaju, normalni zneski pa so posneti iz monografije Ferd. Seidl Klima von Krain Mitteil. d. Musealv. Laibach 1891–1902.

Koliko kamenja se je v plazu zrušilo. Omenili še nismo, kolika množina kamenja je v plazju padla na železniško progo. Cenili so jo na 1800 m³. Dosti večja sta bila plazova, ki sta se bila izprožila v bližini Zidanega mosta meseca januarja l. 1877. Takrat je 15. dne v mesecu ob 3½ uri zjutraj zdrknilo trdno gorsko pobočje ob železniški progji in navalilo je 118.000 m³ kamenega razvala skoro tik do železniškega nasipa. Tri dni potem se je zganila 500.000 m³ obsegajoča kamena gmota in je prigrmela za že mirujočo. Pri tem je železniški nasip popolnoma odrinilo in strugo Savinje zajezilo. Malo časa poprej je še vlak ondi drdral preko proge.¹⁾ Najboljši poznavalec kamenih plazov v Švici, A. Heim, šteje med največje melove (gruščeve) plazove onega, ki se je bil izprožil 29. aprila l. 1868. pri kraju Bilten (kanton Glarus); ondi je strmoglavilo 180.000 m³ kamenega razvala.

Kako se zabranjujejo kameni plazovi? Ako smemo poudariti, da nam je nesrečni kameni plaz pri Zagorju v fizikalnem bistvu povsem jasen, tedaj se nam nadovezuje vprašanje, je li znanstveni vpogled tudi sposoben, da nam nudi pota in sredstva, kako bi se bil gonobni dogodek zabranil.

Pomoč najti, ni težko. Ako prepojitve z vodo odpravi melišče na pot navdol, tedaj je umno odvajanje vode iz melišča najgotovejše sredstvo, da se zadrži nevarni pokret. To sredstvo deluje kar na tri strani: prvič večja notranje trenje v melišču, drugič večja trenje ob njegovi podlagi in tretjič osihanje manjša teža premakljive kamene gmote. A. Heim²⁾ (l. cit.) je z osihamjem dosegel v Švici več zelo zadovoljivih uspehov. Poleg tega uporabljajo tehniko še druge ukrepiteve: ali kameni drobir vežejo, ali mu zabranjujejo nastajanje in nabiranje, ali pa s krepkimi zidanimi jezovi, ki se v malih razdaljah ponavljajo, lomijo hudourniku strmec in tako krotijo njegovo silo. Važno sredstvo je tudi pogozdovanje v nabirališču hudournikovem. Melišče tudi ozelenjujejo s travo in nizkim grmovjem, izključujejo pa drevje na njem.

Še drugo sredstvo je uporabila uprava Južne železnice. Dostikrat namreč opozarjajo *predhodna znamenja*, da se kameni plaz (bodj melov plaz, bodj gorski plaz ali usad) pripravlja na gonobno pot. Ali regnejo (včasih ob glasnih pokih) razpoke v utrgališču, ali pa odletavajo poedini kameni. Drevesa, ki rastejo na plazovini, se nagnejo proti nižavi. Uprava Južne železnice je zatorej na takih oddelkih proge, ki vzbujajo nezaupanje, zasnovala skrbno straženje in pregledovanje. Taka služba je bila uvedena tudi ob progji med Zagorjem in Trbovljem in se je v deževnem mesecu januarju l. 1917. v hvalevrednem namenu vestno izpolnjevala. Žal, da to obrambeno sredstvo odpove, ako predhodni znaki izostanejo, ali ako jih ljudje ne opazijo ali pa ne uvažijo, ali pa ako se

¹⁾ Ržiha, D. Bergsturz bei Steinbrück. Mitteil. d. Geogr. Ges. Wien 1877 sl. 172—178. — Rumpf Gebirgsniedergänge m. Rücksicht auf d. Ereign. b. Steinbrück am 15 u. 18. Jän. 1877. Mitteil. d. Natw. Ver. f. Steierm. Graz, 1877, stran XXXVIII. —
²⁾ A. Heim. Über Bergstürze, Zürich 1882, stran 10.

pojavijo prepozno, ali celo vplivajo škodljivo. V našem slučaju takih znakov stražarji niso lahko opazili, ako so se pojavili šele ponoči, in pa ker je bilo melišče porastlo z drevjem, in ker niti podnevi ni moč pregledati strmo melišče s proge. Stražarji so menda le bolj pazili na skale, ki bi z bregov priletele na progo.

Hudournikov plaz pri Zagorju 16. januarja se je naznanjal z na tir padlo skalo, obsegajočo 1 m³, ki je menda bil zadnji, a ne prvi predhodnik. Ta skala je vlak vrgla s tira, da se je poškodoval in ustavil in se nastavil prav plazu v lučaj, ki je nekaj sekund potem prigrmel s tremi zaporednimi gonobnimi meti. Ako bi ne bilo predhodnega skalnega balvana, ki ga skrbni stražar na svojem malo časa poprej izvršenem zadnjem pregledovanju še ni našel, bi bil menda vlak ušel bridki nezgodi.

Straženje ob progi z namenom, da se zapazijo svarilni predhodniki grozečega plaza torej ne zagotavlja zaželenega uspeha. Tudi v našem slučaju se ni obneslo.

Sklep. Uspešno obrambo nudi vobče samo novodobno zagrajevanje hudournikov, ki se izvaja zlasti po hudourniški katastrofi, ki je zadela jugovzhodne alpske dežele v jeseni leta 1882. Za graditev z zidanimi jezovi, umna odpeljava vode in druga pomožna sredstva bi bila plaz v mali hudournikovi grapi pri Zagorju ustalila in veliki osebni in blagovni promet, ki se vrši neprenehoma v njeni bližini, umaknila nevarnosti. Žal, da je priroda nevarnost zakrivala, ker je hudournik bil malo znaten, plaz v njegovi strugi pa goljufivo prekrit s trato, grmovjem in drevjem in na videz ustaljen, ker je miroval vso dolgo vrsto let, odkar železnica vozi. Veščemu očesu pa je bilo očito, da se pripravlja nevaren prirodni dogodek. Edino le čas napovedati, kdaj strmoglavil nabrano melišče, ni bilo v človeški moči.

Po nesrečnem dogodku so inženjerji brez odloga izvršili začasno obrambo zoper oni del melišča, ki je še ostal nad utrgališčem.

Prispevek o ilirsko-pontiški flori v ljubljanski okolici.

Dr. Fr. Dolšak.

Pred tremi leti je objavil Paulin¹⁾ dvojce novih nahajališč za *Ceterach officinarum* Lam. et D. C. v ljubljanski okolici; eno izmed njih je v obližju postajališča južne železnice Preserje, drugo pa je hrib Rašica na levem bregu Save. Po tej objavi opozorjen, sem obiskal v lanski pomladi obojno nahajališče. Ker je bil pri Preserju rastlino svoj čas

¹⁾ Paulin A., Ueber einige für Krain neue oder seltene Pflanzen und Formationen ihrer Standorte; v „Carnioli“ zvezek, 3. in 4. (V separ. ponatisu p. 13.).

nabiral botanični vrtar Juvan, sem se dal od njega spremljati na pristojni kraj in našel v neposredni bližini vijadukta južne železnice ob cesti, ki pelje na Žalostno goro, in sicer na obzidanem cestnem nasipu dva kosa omenjene rastline. Povsod naokoli po pečinah ob vznožju Žalostne gore pa sva jo opetovano zaman iskala. Zatorej lahko trdim, da je na tukajšnjem nahajališču rastlina skrajno redka in dvom, če je *Ceterach officinarum* na tem kraju samorasel zastopnik naše flore, se mi ne zdi neutemeljen. Neposredna bližina važne prometne poti, ki veže južne kraje s severom, naselitev na umetno zgrajenem cestnem nasipu, dočim jo na naravnih tleh v celi okolici zaman iščeš, vse to bi govorilo preje za to, da je bila rastlina slučajno sem zanesena. Opombe vredna je tudi okolnost, da raste tukaj *Ceterach officinarum* skupno s *Sedum acre* L. in *Sedum boloniense* Lois., izmed katerih prvoimenovane rastline v okrožju Žalostne gore drugače skoraj gotovo sploh ni. Vsaj v bližini našega nahajališča in na skalah okoli preserskega postajališča je nisem nikdar opazil, in tudi ni to nahajališče v literaturi nikjer zabeleženo.

Pri tej priložnosti bodi omenjeno, da se nahaja pri vasi Podpeč, zlasti po gričevju mej enako imenovanim kamenolomom, odnosno hribom Sv. Ane in Žalostno goro, precej pogosto *Potentilla micrantha* Ram. (majhnocvetni prstnik); raztresena je povsod ob potih, po zidovih in skalah ter po ne preveč senčnatem grmovju. Paulin²⁾ navaja, da je to rastlino svojedobno našel Justin v dolini Reke kot za Kranjsko novo vrsto. »Tukaj raste precej pogosto na travnatih mestih in mej grmičevjem v okolici vasi Gorenje Ležeče, Spodnje Vreme, Buje itd., in sicer le na peščencu kredne formacije, takozvanem Flysch-u.«³⁾ Glede geognostične kakovosti tal, na katerih *Potentilla micrantha* pri vasi Podpeč vspeva, je treba pripomniti, da sem jo opazil skoraj izključno le na lijadnem apniku, ki je jurske tvorbe, mestoma, toda le ob robovih tega pasa, tudi na glavnem dolomitu. Nahajališče pri Podpeči ni bilo dosedaj objavljeno, in se torej lahko smatra kot novo, dasi je gotovo, da to niista edini nahajališči na Kranjskem, in po ustmenem sporočilu Paulinovem vem, da so to vrsto prstnika našli tudi na Dolenjskem in sicer v krajini, ki leži mej Krko in Gorjanci, tako n. pr. ne daleč od Hrušice pri Žabji vasi blizu Novega mesta (leg. Zupančič). Ker je *Potentilla micrantha* na južnem Notranjskem izključno le na plasti kredne dobe, in pri Podpeči le na jursko tvorbo omejena, ter se trijadnim in starejšim skladom skrbno izogiblje, je vsekako zanimivo, in bi se utegnila ta okolnost morda vpoštevati pri spoznavanju nje sorodstvenega razmerja s *Potentilla carniolica* Kern. (kranjski prstnik), ki raste skoraj vedno le na trijadnem apniku in dolomitu, in je le na nekaterih dele slovenskega ozemlja omejena, endemična vrsta.

²⁾ Paulin A., Beiträge zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krain's 1902, 2. Heft, p. 158. — ³⁾ Paulin l. c.

Bistveno drugačne pa so razmere, ki sem jih našel na drugoimeno-
vanem nahajališču, namreč na Rašici (641 m), ki leži na severnem
bregu Save, in je eden izmed takozvanih otočnih hribov ljubljanske
kotline, ne daleč od vasi, ki nosi enako ime. Ko prispeš na konec vasi,
se obrni v zahodno smer in prideš z nekaterimi koraki do južnega po-
bočja, ki je samo spodaj nekoliko bolj položno, navzgor pa v strme
pečine prehaja. Ob vznožju greš preko male skupine nagromadenega
skalovja; v ostalem je celo južno pobočje izvzemši nekaj golih pečin,
katere je mogoče iz ljubljanskega polja razločno opaziti, porastlo z nizko
hosto, bolj proti zapadu pa z mešanim, listnatim in iglatim gozdom.
Tukaj obstoji gorska gmota iz školjkovitega apnika, dočim imamo v
nižjih legah formacijo karbonskega skrivalca.⁴⁾ Na onih golih, skalnatih
mestih, zlasti na skupini, ki je najbolj proti zapadu, se nahaja *Ceterach*
officinatum še v nepričakovano veliki množini in v krepkih, bujno vspe-
vajočih oblikah. V neposredni bližini pa rastejo *Iris germanica* L., *Sem-
pervivum tectorum* L. in *Saxifraga petraea* L.

Poleg tega nudi južna stran Rašice na tem mestu podobo še sle-
dečega rastja.

A. Lesovje:

Juniperus communis L., *Picea excelsa* (Lam.) Lk., *Salix caprea* L.,
Carpinus betulus L., *Ostrya carpinifolia* Scop., *Corylus avellana* L.,
Alnus rotundifolia Mill., *Fagus sylvatica* L., *Castanea sativa* Mill., *Quer-
cus lanuginosa* (Lam.) Thuill., *Quercus sessiliflora* Salisb., *Ulmus scabra*
Mill., *Berberis vulgaris* L., *Pirus piraster* (L.) Borkh., *Sorbus torminalis*
(L.) Cr., *Sorbus aria* (L.) Cr., *Crataegus monogyna* Jacq., *Mespilus ger-
manica* L., *Rubus bifrons* Vest., *Rubus caesius* L., *Rubus corylifolius*
Sm., *Rosa arvensis* Huds., *Rosa gallica* L., *Rosa canina* L., *Rosa dume-
torum* Thuill., *Prunus spinosa* L., *Cytisus supinus* L., *Evonymus verru-
cosa* Scop., *Evonymus vulgaris* Mill., *Acer pseudoplatanus* L., *Acer pla-
tanoides* L., *Acer campestre* L., *Rhamnus cathartica* L., *Rhamnus saxa-
tilis* L., *Tilia platyphylloides* Scop., *Corpus sanguinea* L., *Fraxinus ornus* L.,
Ligustrum vulgare L., *Viburnum lantana* L., *Viburnum opulus* L., *Loni-
cera caprifolium* L., *Lonicera xylosteum* L.

B. Ovijalke:

Clematis vitalba L., *Humulus lupulus* L., *Vitis vinifera* L., *Hedera
helix*.

C. Pritalno rastje:

Nephrodium filix mas (L.) Rich, var. *crenatum* Milde., *Asplenium
trichomanes* L., *Asplenium ruta muraria* L., *Agrostis vulgaris* With.,
Melica uniflora Retz., *Dactylis glomerata* L., *Festuca heterophylla* Lam.,

⁴⁾ Kossmat F., Ueber tektonische Stellung der Laibacher Ebene. Vrhdl. der geol.
Reisanstalt 1905 p. 77.

Bromus asper Murr., Bromus sterilis L., Majanthemum bifolium (L.) Schm. Paris quadrifolia L., Orchis pallens L., Anacamptis pyramidalis (L.) Rich., Platanthera chlorantha (Cust.) Rehb., Cephalanthera alba (Cr.) Simk., Epipactis latifolia (L.) All., Neottia nidus avis (L.) Rich., Asarum europaeum L., Aristolochia pallida Wild., Polygonum convolvulus L., Silene nutans L., Dianthus monspessulanus L., Helleborus viridis L., Anemone hepatica L., Arabis turrita L., Arabis hirsuta Scop., Sedum maximum (L.) Hoffm., Sedum hispanicum L., Sedum album L., Sedum boloniense Lois., Genista tinctoria L., Hippocrepis comosa L., Ononis spinosa L., Medicago carstiensis Wulf., Astragalus glycyphyllos L., Coronilla varia L., Vicia oroboides L., Lathyrus vernus (L.) Bernh., Lathyrus niger (L.) Bernh., Geranium sanguineum L., Geranium columbinum L., Euphorbia carniolica Jacq., Euphorbia amygdaloides L., Viola alba Bes., Viola hirta L., Viola mirabilis L., Haquetia epipactis (Scop.) DC., Peucedanum cervaria (L.) Cuss., Peucedanum austriacum (Jacq.) Koch., Primula vulgaris Huds., Cyclamen europaeum L., Lithospermum purpureo-coeruleum L., Ajuga genevensis L., Veronica pseudochamaedrys Jacq., Teucrium chamaedrys L., Scrophularia vernalis, Lamium orvala L., Lamium luteum (Huds) Krock., Salvia glutinosa L., Origanum vulgare L., Verbascum nigrum L., Digitalis ambigua Murr., Orobanche teucrii Holandre, Gallium molugo L., Asperula odorata L., Campanula persicifolia L., Campanula trachelium L., Inula hirta L., Achillea distans W. K., Achillea collina Becker., Carlina vulgaris L., Carduus nutans L., Aposeris foetida (L.) Less., Lactuca muralis (L.) Fres., Lapsana communis L., Hieracium murorum L.

Za razmeroma ozko omejeni prostor res velika izbira rastlinskih vrst; celotna slika tamošnjega rastlinja, ki je označeno s krepko poudarjenim zastopstvom mnogih ilirskih tipov, nudi spremembe v obilni meri. Pred vsem prevladuje črni gaber, mali jesen in puhasti hrast, torej nizko drevje, ki je značilno za *kraško hosto*. *Nešpljo*, katero vaški prebivalci radi goje, je smatrati za podivjano. Isto velja tudi o *vinski trti*, ki raste le ob vznožju hriba in ki ne odgovarja pravi gozdni trti, *Vitis silvestris* Gmel.; ta je namreč dvodomna, dočim imajo trte na Rašici povsod dvospolne cvete. Sicer se pa po Fleischmannovi⁵⁾ trditvi gozdna trta (*Vitis labrusca* Scop., syn. *Vitis silvestris* Gmel.) resnično na Kranjskem dobi, namreč na Krimu pri Ljubljani, na Friedrichsteinu ter na Babni gori, ki se dviguje iznad ljubljanskega barja. V koliko da je potrjeno, ne vem, vsaj na Babni gori je še nisem videl. Da je vinska trta na Rašici podivjala, izvira bržkone odtod, ker je bil pred leti v obližju vasi majhen vinograd; tako vsaj mi je pravil prileten mož.

Razun naštetih vrst raste še izven hoste, po bregovitih travnikih in mejah *Campula Rapunculus* L. (zvončica zajklja) v družbi z mnogo-

⁵⁾ Fleischmann A. Uebersicht der Flora Krain's 1844, p. 94.

številno zastopanim *Peucedanum venetum* Koch. To nahajališče zasluži pozornost, ker je sicer *Campanula Rapunculus* v okvirju mej Kranjske dežele znana le iz torišča pontiške flore na Notranjskem, približno do črte Razdrto - Postojna, in iz južnega Dolenjskega, tako n. pr. od Koprivnika, Novega sela in Borovca v Kočevskem okraju; povsod drugod na Kranjskem pa to vrsto zvončic zastopa *Campanula patula* L.⁶⁾ Tudi v sosedni deželi štajerski je ni. *Fleischmann*-ovo naziranje, češ da je *Campanula Rapunculus* po celem Kranjskem razširjena, je že *Paulin*⁷⁾ ovrgel. *Peucedanum venetum* ni na ljubljanskem polju redka rastlina, zlasti ob progi južne železnice jo dostikrat lahko opazujemo; od tam se seli v smeri proti Savi v gozde pri Šmartnem, Tomačevem, Stožicah in Klečah; zdi se pa, da je na pravih posavskih livadah ni; severno od Save je že precej redka prikazen. Glede zvončice *Campanula Rapunculus* je gotovo, da je to nahajališče osamljenemu otoku podoben ostanek iz prejšnjih dob. Tudi glede praproti *Ceterach officinarum* ni dvoma, da je ta zastopnica sredozemske flore spontanno naseljena prebivalca Rašice. Za to govori oddaljeno, približno 600 m nad morsko gladino dvignjeno, od ljudi malo obiskovano nahajališče na strmih pečinah. Ta na Kranjskem najbolj proti severu pomaknjeni otok je ostanek iz toplejše dobe, v kateri je ta praproť bila znatno bolj proti severu razširjena nego dandanašnji. V mrzlih časih ledene dobe, kakor tudi morda še v osornem podnebnju postglacijalnih mrzlih oddelkov, pa so se meje skrčile in pomaknile proti jugu; le na redkih, krajevno tesno omejenih mestih je bilo južni, na solčno gorkoto vajeni praproti omogočeno, da se je prilagodila spremenjenim razmeram. To dejstvo je tim lažje umljivo, če pomislimo, da so se tukaj, kakor je razvidno iz prejšnjega opisa, tudi druge južne, čeprav ne sredozemskemu, pa vsaj ilirskemu, odnosno pontišskemu vegetacijskemu ozemlju pripadajoče rastline mogle ohraniti.

Iris germanica L. Sp. pl. ed. 2. 55. (nemška perunika) raste po strmem in prisojnem skalovju v prav znatni množini; na podlagi lanskega opazovanja se je zdelo, da rastlina tukaj ne cvete posebno rada, kakor so bili redki tudi dozoreli plodovi, vendar se je našlo tudi zrelo seme. Drugače je bilo letos, ko je obilica vijoličastih in temnovijoličastih cvetov — barva ni bila povsod popolnoma enaka —, krasila višje lege gorskega pobočja; od sredine nižje doli je namreč ni več, ali pa je redka.

Vprašanje je, ali je perunika na Rašici v resnici pristno domača, ali pa se je priselila iz kulturnih nasadov, se tukaj udomačila in podivjala. Znano je, da *Iris germanica* L. navzlic nemškemu imenu ni prvotna srednjeevropska prebivalca, marveč so jo prinesli iz južno-vzhodne Evrope, torej iz območja pontiške flore, — bila je radi tega že svoječasno tudi označena kot *Iris illyrica* Bubani, Fl. Pyr. IV. 139 (1901)

⁶⁾ Paulin A., Beiträge zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains, 1. Heft 1901, p. 85. — ⁷⁾ Paulin l. c.

ne Tomm! — tako, da se je razširila tudi po srednji Evropi do srednje Nemčije. Kot prava domovina, kjer še divja raste, se imenujejo dežele ob obalah sredozemskega morja, Španija, Francija, Italija, severna Afrika, balkanski polotok, Mala Azija, Krim in Perzija.⁸⁾ Pri nas in višje proti severu do srednje Nemčije jo deloma goje po vrtovih kot priljubljeno kulturno rastlino, deloma pa se nahaja po alpskih deželah, v Suedih in južni Nemčiji tudi izven vrtnih nasadov po zidovih, skalah in suhilih pristojnih strminah. Navidezno vzbujajo taka nahajališča marsikje vtis samoniklosti, vendar je rastlina tam, kamor se je pred nedavnim časom, morda komaj pred par stoletji priselila, le v podivjanem, ne v divjem stanju. Taka nahajališča iz pokrajin, ki leže na severni strani Alp, se pogosto omenjajo, tako n. pr. na Nižjeavstrijskem (Kahlenberg pri Dunaju, Kalvarienberg pri Badenu, Mödling); po vrtovih, odkoder je zašla, jo sade na Dunaju in v okolici še le izza časa botanika Clusija, ki jo je baje tam udomačil.⁹⁾ Na Moravskem pokriva pečine v dolini Leske pri Znojmu v veliki množini, dasi gotovo ni divja.¹⁰⁾ Sploh se lahko trdi,¹¹⁾ da je *Iris germanica* L. na vseh nahajališčih, ki ne leže na južni strani Alp, le begunka, ki je po tem ali onem naključju ušla iz neposrednega obližja človeških bivališč in na ugodnih ji mestih podivjala. Na južni strani Alp pa možnost indigenega bivanja ni izključena in v slovenskem Primorju raste tudi popolnoma divja. Pospichal¹²⁾ jo kot tako izrecno omenja iz več nahajališč bivšega avstrijskega Primorja (Cittanova, Vižnjan itd.). Z ozirom na ta dejstva se ne more a priori odklanjati možnosti, da bi tudi *Iris germanica* L. na Rašici ne bila resnično divja. Sicer jo omenja tudi Fleischmann¹³⁾ mej kranjskimi rastlinami, ker jo je našel na Friedrichsteinu (grajske razvaline!) v kočevskem okrožju. V bližini kapelic, pokopališč, razvalin in drugih ostankov človeških bivališč jo namreč neredkokrat opazujejo, toda podivjano, kar velja tudi za *Iris* pri Friedrichsteinskih razvalinah.¹⁴⁾ Nahajališče na Rašici je drugačno; ostankov kakega gradu, znamenja, kapelice ali kaj podobnega, kjer na podivjane perunike lahko naletiš, tukaj ni. Izvzemši male vasi enakega imena so tudi vsa najbližja selišča tako oddaljena, da ni misliti, da bi se bila rastlina od tam zanesla. V poštev prihaja torej le vas Rašica, ker je od vasi do nahajališča le en četrt ure hoda. Višina, ki se dviguje nad vasjo, je zelo strma, ponekod malo da ne navpična, in radi tega tudi ne prav lahko dostopna, količkaj zložna steza, tako, da je le s težavo mogoče priti skozi grm in trn na omenjeni kraj. Skratka, krajevne razmere so take, da se mi ne zdi verjetno, da bi bila rastlina, priselivši se iz vasi, na tem kraju le podivjala. Tudi okolnost, da raste tukaj

⁸⁾ Ascherson u. Graebner, Synopsis der mitteleurop. Flora III., p. 486. — ⁹⁾ Neilreich, Flora von Wien 1845, p. 118. — ¹⁰⁾ Oborny, Flora von Mähren etc. 1883. I., p. 262. — ¹¹⁾ Ascherson u. Graebner l. c. — ¹²⁾ Pospichal, Flora des österr. Küstenlandes 1897. I., p. 266. — ¹³⁾ Fleischmann, Uebersicht der Flora Krains, p. 21. — ¹⁴⁾ Paulin, Iris Cengialti Ambrosi etc. „Carniola“ 1917, I. I. 2., p. 99.

v družbi z drugimi južnimi vrstami, s *Ceterach officinarum*, *Aristolochia pallida*, *Sempervivum tectorum*, *Saxifraga petraea*, *Campanula Rapunculus*, ki so vse brez dvoma divje, govori v prilog temu naziranju in misel, da je *Iris germanica* na Rašici članica celotne ilirsko-pontiške kolonije, ki se je tukaj mogla do današnjega dne ohraniti, ima torej nekaj razlogov za se. Ti termofilni rastlinski preostanki — za *Iris* velja to vsaj s precejšnjo verjetnostjo, za druge pa ni dvoma — so ali iz kake milejše postglacialne dobe, ki se je odlikovala s toplejšimi in daljšimi poletji, in katero smemo tudi za vzhodne Alpe smatrati kot dokazano, tako, kakor je za zapadne Alpe dognana Briquet-ova »periode xerothermique«,¹⁵⁾ ali pa so še starejšega izvora. Ker se lahko sodi, da so se ilirske rastline v predplaninskem pasu izven območja ledniških grobelj za časa ledene dobe vsaj deloma ohranile,¹⁶⁾ in ni bila ljubljanska okolica, kakor tudi ne večji del Gorenjske, poledenela, ni izključeno, da imamo opraviti celo z interglacialnimi relikti, ki so najmanj zadnji glavni (Würm-ovi) ledniški perijodi kljubovali.

Druga možnost se nam mora zdeti celo verjetnejša, ako vpoštevamo lokalna svojstva nahajališča ter starost in značaj ohranjenih rastlin. *Iris germanica* L. je očitno starejšega izvora, kakor druge na sorazmerno ozko ozemlje omejene perunike, kakor n. pr. kraška *Iris illyrica* Tomm., južnoalpske vrste *Iris Cengialti* Ambr. s. str., in po Paulinu odkrita bohinska perunika *Iris Cengialti* Ambr. f. *vochinensis* Paulin, o katerih dveh je imenovan avtor mnenja, da so se še le v postglacialni dobi na sedanjih nahajališčih naselile. Tudi *Ceterach officinarum* je kot monotipna vrsta razmeroma starega pokolenja. Krajevne klimatične razmere — varstvo napram severnim vetrovom, proti jugu odprta lega, močno toplotno žarenje — so tako ugodne, da vspeva tukaj na pustem skalovju podivjana vinska trta v nadmorski višini 550 m in ima jeseni dozorele plodove, kar se v ljubljanski okolici in na Gorenjskem, v kolikor jaz vem, ne dogaja, izvzemši seveda umetno gojene vinske trte ob hišah. Vse te okolnosti podpirajo verjetnost domnevanja, da so se mogle naše termofilne rastline na Rašici marsikaterim mrzlim spremembam diluvialnega časa vspešno upirati.

Iz stalšča sistematike so se pojavile pri določanju te perunike sprva težave; dokler ni bila rastlina v cvetju, je celotni habitus spominjal na *Iris illyrica* Tomm. Cvetja je bilo, kakor rečeno lansko leto malo, in ni bilo mogoče dobiti cvetov v raznih stadijih razvoja. Cvetne nožnice so bile povsod že popolnoma suhe, kakor pri skupini, kamor spadajo kraška perunika in vse forme *Iris Cengialti* Ambr. s. l. Letos še le je bilo možno z gotovostjo dognati, da so cvetne nožnice vsaj v začetku v spodnji polovici več ali manj zelnate, dočim so pri drugih prej imenovanih vrstah

¹⁵⁾ Hayek A. v. Die xerothermen Pflanzenrelikte in den Ostalpen. Verhdl. der zool. botan. Ges. in Wien. Jahrg. 1908 B. L. VIII., p. 318. — ¹⁶⁾ Krebs N. Länderkunde der österr. Alpen. Stuttgart 1913, p. 67.

že takrat popolnoma suhokožnate. Tedaj tud ni bilo več dvoma, da je to *Iris germanica* L. Je pa na njej ta morfološka posebnost, da se cvetne nožnice veliko preje posuše — kar je dalo tudi povod zamenjavi — kakor pa sem to opazoval na nemški peruniki, v kulturnih nasadih in v tukajšnjem botaničnem vrtu, in da so tudi znatne ožje in krajše, tako, da se zdi, kakor bi bila to prehodna oblika, bližajoča se vrsti *Iris illyrica* Tomm. Če in v koliko da predstavlja rastlina na Rašici posebno formo nemške perunike, mora ostati za enkrat odprto vprašanje, ker nimam v svrhu primerjanja divjih rastlin iz glavne domovine na razpolago.

Da je *Saxifraga petraea* L. (skalni kamenokreč) tudi na Rašici doma, je znano že izza Plemljevih časov in floristi to nahajališče tudi povsod omenjajo.¹⁷⁾ Dočim pa ta rastlina pri Medvodah in Kranju na konglomeratnih (Nagelfluh) skalah skupno z *Heliosperma Veselskyi* Ika. (syn. *Heliosperma eriophorum* Jur.) prebiva in bi človek tudi tukaj to silenejo pričakoval, je vendar na Rašici ni. Da sta *Saxifraga petraea* in *Ceterach officinarum* neposredna soseda, ni presenetljivo, ker so tudi iz nekaterih drugih nahajališč o tej soseščini poročali, tako n. pr. v dolinski soteski pri Škocjanu ob Krki pri Trstu, pri izvirku Slunjščice v obližju Slunjskega grada.¹⁸⁾ Ker so nadalje *Ceterach officinarum* tudi pri Polhovem Gradcu našli, in ker se tudi *Saxifraga petraea* na gori Sv. Lovrenca pri Polhovem Gradcu nahaja, se lahko tudi v tem slučaju misli na sorodno krajevno razmerje.

Sempervivum tectorum L. (strešni netresk) je bodisi glede zemljepisne razširjenosti, kakor tudi v drugih ozirih še premalo znana rastlina. V delih, ki so mi tačas na razpolago, berem objave, ki le malo soglašajo druga z drugo. Fritsch¹⁹⁾ omenja, da je izmed dežel, na katere se njegova flora nanaša, prav za prav le na Tirolskem doma, drugače pa je po njegovem mnenju le gojena ali podivjana. V Willkommov²⁰⁾ »Schulflora« so nahajališča takole označena: »Skalovje apneniških Alp; goje jo na zidovih in strehah, odkoder podivja«. Scopoli²¹⁾ jo ima pod imenom *Sedum tectorum* Scop. (Fl. Carniol. Ed. I, p. 490), syn. *Sempervivum tectorum* L. (Syst. nat. p. 335., Fl. snec. 2. 428) mej kranjskimi rastlinami navedeno z opazko: »habitat ad rupes et muros«, ne da bi posamezna nahajališča posebej imenoval. Logično bi morali iz tega sklepati, da jo je večkrat in na več krajih opazoval. Z ozirom na dijagnostiko piše Scopoli: »Flores dodecandri. Folia ciliata, Scapus

¹⁷⁾ Paulin A. Beiträge zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains, 2. Heft. 1902, p. 156. — ¹⁸⁾ Derganc L. Geographische Verbreitung der *Saxifraga petraea* (L.) Wulfen. Separatdruck aus „Allg. botan. Zeitschrift Nr. 3. u. 4. Jahrg. 1910, p. 5“. — ¹⁹⁾ Fritsch K. Excursionsflora für Oesterr. 2. Ausg. p. 286. — ²⁰⁾ Willkomm. M. Schulflora von Oesterr. 2. Ausg. 1892, š. 230. — ²¹⁾ Scopoli Flora Carniolică 1771, ed. 2. I., p. 325.

foliosus, apice ramosus; ramis patulis; floribus secundis«. Kake druge vrste plemena *Sempervivum Scopoli* v svojem delu ne omenja. Pomisliti pa je treba, da *Scopoli*jev popis za *Sempervivum tectorum* L. ne velja; kajti ta netresk ima povprečno 20 prašnikov in 12 plodnic; toliko jih ima tudi naš *Sempervivum* na Rašici. Ker pa *Scopoli* svojo rastlino kot izrecno dodekandrično označuje, ostaja stvar seveda nejasna. *Fleischmann*²²⁾ ima že štiri, po njegovem mnenju na Kranjskem domače vrste netreskov zabeležene, in med njimi tudi *Sempervivum tectorum* L., ki raste »na skalah pri Plati, v Bohinju in pri Otelci poleg Ajdovščine«. Tem podatkom smemo verjeti, ker ga je v Bohinju in na Nanosu, nadalje na apnikovih skalah pri Zagorju ob Savi našel tudi *Paulin*. (Po ustnem sporočilu). Nadalje ga navaja *Pospíchal*²³⁾ na Nanosu, na Čavnu in na Gabrovem hribu 406 m (Monte Spaccato), tukaj pa v obliki, ki odgovarja *Sempervivum acuminatum* Schott. V deželni muzeju v Ljubljani hrani *Plemljeva* zbirka eksikat iz leta 1841, ki je bil nabran na Blejskem Gradu; drugi pa se nahaja v *Raster-novem* herbariju z opombo »nad Kamnikom«. Na ta kraj je bila rastlina bržkone zanesena, kajti kamniška okolica, kakor tudi kamniške Alpe sploh, je v florističnem oziru dobro preiskana, in je težko misliti, da bi bila dosejanja floristika spontanno bivanje te rastline prezrla. Nahajališče na Bledu potrjuje tudi *Voss*²⁴⁾ in z upoštevanjem te beležke izrecno navaja *Beck*²⁵⁾ *Sempervivum tectorum* L., med ilirskim rastlinjem gorenje savske doline. Lansko leto sem videl strešni netresk na skalah ob novozgrajeni cesti, ki vodi iz Mrzle Rupe v dolino Gorenje Tribuše na goriško-kranjski meji, toda le v malo komadih. Po dosedanjih objavah soditi, je bilo indigenno bivanje strešnega netreska na Kranjskem sicer znano, toda le, z redkimi dokazili podprto in morda *Fritsch* prav zategadelj nahajališč na Kranjskem ne omenja. Konečno se je morda tudi mislilo, da so bile to sprva gojene rastline, ki so pa pozneje podivjale, kakoršno naziranje tudi *Hayek*²⁶⁾ za Štajersko zastopa. Po njegovem mnenju goje v deželi rastlino po strehah in zidovju, in sama sebi prepuščena, raste in vspeva dalje, kakor n. pr. na bazaltnih skalah rieggersburških, kjer *Sempervivum tectorum* v obilni množini, toda le v podivjanem stanju prebiva. Taka sodba vtegne biti za Štajersko pravilna, za Kranjsko pa gotovo ne, kajti vse okolščine, ki so nahajališču na Rašici lastne, izključujejo pomisleke, ki bi govorili zoper samoraslost rastline na tem mestu. Poleg tega bodi še pripomnjeno, da strešni netresk v ljubljanski okolici prav redko kje goje. Zatorej lahko velja kot neoporečno doka-

22) *Fleischmann* A. Uebersicht der Flora Krains 1844, p. 94. — 23) *Fleischmann* A. Uebersicht der Flora Krains 1844, p. 94. — 24) *Voss*. K. Florenbilder aus der Umgebung Laibach's. Jahresber. der Staatsoberealschule in Laibach 1889, p. 38. — 25) *Beck* G. R. v. Vegetationsstudien in den Ostalpen II. Sitzber. der k. k. Akad. d. Wissensch. in Wien, mathem. naturw. Kl. 1908, Bd. 117, p. 485. — 26) *Hayek* A. v. Flora von Steiermark 1909, I. B. 9. Heft, p. 687.

zано, da ta rastlina v resnici na ozemlju bivše Kranjske spontanno prebiva in sicer poleg drugih že znanih nahajališč tudi na Rašici, kjer je staroroden član tamošnje ilirsko pontiške, odnosno mediteranske rastlinske naselbine.

Ob sklepu se čutim dolžnega, da izrekam gospodu šolskemu svetniku Paulinu za marsikak podatek in nasvet najtoplejšo zahvalo.

Naše ujede.

Spisal *dr. Janko Ponebšek.*

Lunj dolgorepec, *circus macrurus* (Gm.).

(Dalje.)

Mojsisovics ni mogel dognati, če so ga opazovali ozir. razločevali od lunja beloritca v baranjski županiji, v močvirnem kotu med Donavo in Dravo, kjer se je po drugih virih nekdanj gotovo nahajal.³⁾ V Banatu je precej pogost. Okoli Bele cerkve ga je opazoval Anton Fritsch zadnje dni marca 1852 (J. f. O. 1853, Extrh. 33—38; 1918, 10). V ogrski nižavi, torej tudi v srbskih pokrajinah, je precej pogost, nekateri trdijo, da celo pogostejši kakor pepelasti splinec, posebno jeseni; semtertje tudi prezimuje.⁴⁾ Včasih se zaleti v severne pokrajine; tako so ga opazovali večkrat pri Stolnem Belem gradu.⁵⁾ Spomladaj se povrne z juga navadno v prvi polovici aprila ter preleti deželo v 61 dneh. (Aquila 1895, 1896, 1899, 1902, 1903, 1905—1910 in 1914).

V Dalmaciji je po Kolombatoviću najredkejši lunj ob pomladanski selitvi.⁶⁾ Habsburžan Rudolf ga je opazoval prav pogosto v severni Dalmaciji sredi aprila; ob vihnih deževnih dneh jih je prišlo večkrat 5—6 na otok Gruš, kjer so krožili ob severnem griču (M. O. V. W. 1886, 146). Po drugih novejših virih je ob selitvi zelo pogost ter se jih pred uharico lahko prav mnogo ustrelil.⁷⁾ Tudi v Črni gori so ga dozda opazovali ob selitvi in semtertja pozimi. Teh posameznih opazovanj pa ne smemo posplošiti, ker ni izključeno, da lunj dolgorepec na prikladnih krajih v Črni gori morda tudi gnezdi.

V Hercegovini ga je prvi opazoval Habsburžan Rudolf nad nizkim grmovjem in po kamenitih ravninah, v Bosni pa O. Rei-

³⁾ Mitteil. d. naturw. Ver. f. Steierm. 1882, 176; 1888, 260. — Aquila 1908, 219. — ⁴⁾ O. J. 1896, 215. Ornis 1885, 273, šte. 30. — V. Jahresber. (1886) itd., 66. št. 32. — Aquila 1911, 128, šte. 24. — ⁵⁾ Lad. Kenessey v. Kenese: Vorläufige Übersicht der Ornis des Weißenburger Komitates in Ungarn. M. O. V. W. 1891, 262, šte. 5. — ⁶⁾ I. Jahresber. (1882) itd., 37, šte. 30. — ⁷⁾ Aquila 1903, 84. J. f. O. 1904, 85, šte. 6.

ser v sarajevski ravnini dne 30. avgusta 1887.⁸⁾ Opazovala sta ga večkrat tudi prof. Pichler in Seunig.⁹⁾ V deželnem muzeju v Sarajevu je šest mladih ptic, 2 samca in 4 samice. Zato O. Reiser po vsej pravici trdi, da je lunj dolgorepec ob selitvi v Bosni in Hercegovini najpogostejši lunj; ni pa dozdej dokazano, da bi ondi gnezdil. Večina opazovanih ali ustreljenih ptic je na spodnji strani svetlorumene (chamois) barve; veliko redkejše so ptice v perju srednje starosti.

V Srbiji so ga doslej, kolikor morem posneti iz pičlega ornitološkega slovstva, opazovali samo 2. aprila 1894 pri Oritu v severozapadnem kotu (Wissenschaftl. Mitteil. 1897, 536, šte. 24). Tudi v muzeju srpske zemlje ni nobene ptice te vrste.

Na Bolgarskem, posebno v južni Dobrudži, je pogost. Ondi tudi pogosto gnezdil, kar je splošno znano.

V Romuniji je najpogostejši lunj, ki ondi tudi gnezdil, posamezni celo prezimujejo v deželi.

Na Grškem se nahaja ob vsakem letnem času, samo ob gnezditvi ne; najpogostejši je ob selitvi spomladi (J. f. O. 1905, 530—31, 664). O. Reiser ga našteva med pticami, ki so jih opazovali na Kriju. (Glasnik zem. muzeja u Bosni in Hercegovini 1906, 213, šte. 114). Na otoku Cipru je ob selitvi spomladi in jeseni pogost.

V južni Rusiji, v stepah med Kavkazom in Donom, kjer jih nekaj tudi prezimuje, potem v južni Aziji, v Dekanu, kjer so ga najprej opazovali in kot dobro vrsto spoznali, je navaden.¹⁰⁾ Na južni strani Kavkaza se tudi nahaja ter živi po gričastih pokrajinah s stepnastim površjem, kjer se razmakne gorovje, ki obdaja stepe od strani. V Mali Aziji se pa prikaže le ob selitvi.¹¹⁾ Tudi v Mezopotamiji (J. f. O. 1913, 21, šte. 92; 191, 120), v Siriji (J. f. O. 1913, 21, šte. 92. O. J. 1892, 13), v Palestini (O. J. 1911, 211; 1913, 88) in ob Suezju (J. f. O. 1912, 346, šte. 29) so ga opazovali le ob selitvi. V severovzhodni Afriki in v Egiptu je zelo pogost in prezimuje.¹²⁾ V Tunisu¹³⁾ je mnogoštevilen ob selitvi in se nahaja semtertje tudi pozimi, v Alžiru pa ga opazujejo le ob selitvi. Da bi v teh dveh pokrajinah tudi gnezdil, kakor nekateri trdijo, ni nikjer dokazano. Sicer pa prezimuje po celi Afriki noter do juga.

Na Balearskih otokih se nahaja, kakor raziskovalci domnevajo, zelo redko ob selitvi.¹⁴⁾ — V Italiji ga opazujejo baje ob vseh letnih časih in povsod, posebno v južni Italiji.¹⁵⁾ Da bi pa v Italiji gnezdil,

⁸⁾ J. f. O. 1888, 42. O. M. Sch. 1898, 322. — ⁹⁾ M. O. V. W. 1887, 77. O. M. Sch. 1906, 394. — ¹⁰⁾ J. f. O. 1908, 100; 1910, 63; 1914, 321. O. J. 1897, 122, 210, 216; 1904, 187. — ¹¹⁾ J. f. O. 1908, 563. O. J. 1892, 1892, šte. 24. — ¹²⁾ J. f. O. 1904, 160; 1907, 579, šte. 38; 1910, 367, šte. 102. Orn. 1890, 512, šte. 101. — ¹³⁾ J. f. O. 1888, 131, 160, šte. 17; 1892, 348, šte. 22; 1898, 432, šte. 12; 1900, 80; 1909, 254. — ¹⁴⁾ J. f. O. 1862, 251 — Falco 1914, 113. — ¹⁵⁾ J. f. O. 1881, 190. O. J. 1893, 233.

ni dokazano. Tudi na otokih Malta in Gozo so ga redko opazovali ob selitvi jeseni in spomladi.

Lunj dolgorepec ljubi pregledne pokrajine z ravninami, kjer se vrste travniki, žitna polja in grmovje ali z razprostranimi dolinami. Drevja in gozdov se ogiblje. V vzhodni Evropi in zapadni Aziji živi po stepah. V Tunisu krožijo pogosto nad žitnimi polji in drkajo skozi oljkine nasade. V prezimovališčih v severovzhodni Afriki se drži najrajši rek, stepnih pokrajin, preplavljenih travnikov in preplavljenih močvirij; zvečer pa leta večkrat nad posejanim poljem blizu naselbin. Pri Adis-Abebi so ga opazovali okoli 2600 m visoko leteti čez pašnik za živežem (J. f. O. 1904, 160). Tudi v Egiptu leta pozimi drseč za plenom nad žitnim poljem, kjer ga že od daleč spoznajo lahko po značilnem gugavem letanju. V zapadni Sahari blizu povratnika so ga opazovali zelo pogosto 1400 m visoko (J. f. O. 1917, I. del, 48).

* * *

O lastnostih lunja dolgorepca ne moremo kaj posebno zanimivega povedati, ker je še premalo znan in je njegovo življenje še prepovršno raziskano. Letanje je skoraj do pičice podobno letanju pepelastega splinca ali lunja beloritca. Zato se zadovoljimo s tem, kar je o letanju prejšnjih treh vrst znanega. Omenim le, da je za letanje lunja dolgorepca po prof. J. Thienemannu značilno, da drži kreljuti kvišku, da se nestanovitno kreta in da se leteč mahoma ustavi. Seveda je treba še nadaljnjih raziskavanj, če se smejo ta slučajna opazovanja ob invaziji l. 1901 posplošiti. Tudi ne vem, če bi se smelo to, kar pripoveduje Jerdon o načinu življenja lunja dolgorepca v Indiji,¹⁰ brez vsakega pomisleka prenesti na evropske ptice. Lete drži noge s sklenjenimi kremplji naprej, vedno trdno k životu stisnjene, pod perjem skrite, kakor skoraj vse evropske ujede. Smrtno zadet heheče kakor kragulj, ob paritvi spomladi nekako mekeče kakor lunj beloritec. Tudi žvižgati so ga že slišali. K veliki uharici ne prileti prav visoko od tal, potem se nekoliko dvigne, obletava sovo ter obstane nad njo včasih mirno s kreljutni mahajoč in navadno keketajoč. Thienemann ni opazil, da bi se zaletaval strastno vanjo kakor mišar, in uharica se tudi dosti ne zmeni zanj; zato ga ni težko ustreliti. Nasprotno trdijo drugi ptičeslovci, da se zaletava v veliko uharico, posebno ob solnčnem zatonu, srdito. Useda se rad na visoke kamne in kopice, nikoli ne na drevje. Tudi prenočuje na samih tleh med visoko travo ali v žitu. Po stepah v Transkavkaziji se useda le na gričke. Včasih je zelo predrzen in primerilo se je že večkrat, da je odnesel obstreljeno prepelico izpred lovca. Njegova tenka ušesa ga obvarujejo v mnogih nevarnostih; vendar ga ponoči včasih zaloti šakal ali lisica. Prezimujoči lunji dolgorepci sede ob Nilu v družbi z lunjem beloritcem (J. f. O. 1853, 77).

¹⁰ Prof. dr. R. Blasius: Die Steppenweihe (*Circus pallidus*, Sykes) in Deutschland. O. M. Sch. 1891, 465—482 (z eno tab.).

Hrana je v bistvu enaka ali podobna živežu prvih treh vrst. Poglavitno žre glodalce, male ptice in njihovo zalego, dvoživke in žuželke. Vztrajno in neprestano leta mlahavo, gugavo ali zibaje se na zemljo uprtega pogleda. Če zapazi miš, hrčka, zajčka, žabo, martinčka, kobilico, kačjega pastirja ali kakega brzca, mu le malokdaj uide. Ako mu uteče ptica na gnezdu, zapade tem gotoveje poginu njena zalega. Da lahko takoj dalje lovi, razkosa in požre plen na mestu. Tako preleti in preišče na dan velike daljave ter se odpočije navadno o poldanskih urah, ko se je do sitega nažrl. L. 1852 ob Renu ustreljen mladič je imel zgolj martinčke v želodcu (J. f. O. 1861, 235); ob stepnih požarih v notranji Afriki pa lovi lunj dolgorepec kobilice (J. f. O. 1868, 212). Ob selitvi 19. aprila 1913 ustreljeni samec je imel golšo in želodec napolnjen s ptičjim mesom, perjem in lobanjo (J. f. O. 1917, II. del, 243); v Afriki so ga pa opazovali, da je lovil male ptice, med njimi pogorelčke (J. f. O. 1918, 132, št. 33). 9. septembra 1892 v Bukovini ustreljeni samec je imel v želodcu mišje in ptičje ostanke (O. J. 1894, 142); na Ogrskem isti letni čas ustreljene ptice pa mišje ostanke, kosti in lobanje, potem večje (jerebice) in manjše (strnade) ptice (Aquila 1909, 148; 1914, 230). Višnjegorska samica ki jo imam v svoji zbirki, je pa prišla na dvorišče po piščanca. Tudi Thienemann pripoveduje, da je ujeta ptica te vrste umorila kuro, ki je bila z njo obenem v kletki zaprta. Seveda se ne sme iz obnašanja v jetništvu prestrogo sklepati na vedenje v prosti naravi. Svoj plen požre na mestu.

* * *

Lunj dolgorepec gnezdi na Ogrskem, v Dobrudži, Bolgariji, na južnem Ruskem, na Krimu in v Turkestanu. Glede srednje Evrope ozir. Nemčije si prirodoslovci zelo nasprotujejo; starejši samo domnevajo, da morda gnezdi v srednji Evropi (J. f. O. 1878, 70); dr. Hennicke pa po dr. R. B l a s i u s u odločno trdi, da gnezdi ta vrsta na Nemškem. Po bar. L o u d o n u je gnezdil l. 1896 v večjem številu tudi v baltskih pokrajinah, v poznejših letih se je pa število zelo skrčilo (O. J. 1900, 230).

Gnezdo je vedno na suhem na tleh v visoki travi, v grmovju, semtertje tudi v žitu, znešeno za silo in zanikno iz suhih rastlinskih bilk, trstja, slame, trave ali rese. Včasih je gnezdo samo kupec pomendrane trave. Samica, ki gnezdi samo enkrat na leto, znese od srede aprila do srede maja 4—5 jajc, ki so skoraj vedno bolj ali manj marogasta in, ki jih izvali v 21—22 dneh. Jajca merijo največja 48×34.2 mm, najmanjša 40.1×35 mm, in tehtajo najtežja 3.39 g, najlažja 1.762 g. 69 jajc (37 R e y in 32 J o u r d a i n) meri poprečno 44.63×34.71 mm, največje 50×37 mm, najmanjši 40.1×35 in 43.2×32.6 mm. Obe zbirki imata pa malo znanstvene vrednosti, ker so jajca nabrana v pokrajinah, kjer gnezdiijo tudi druge vrste lunjev in, ker se jajca te vrste težko ločijo zanesljivo od jajc drugih treh vrst. Podolgasta so enakomerno in špička

se prav težko razloči. Lupina je tanka in brez bleska, finega zrna, z neznatnimi vozaljčki in lepo zelenomodro prozorna. Dognano ni, kdaj postane samica za plojenje sposobna. Zato opozorim na višnjegorsko samico, ki jo imam v svoji zbirki in ki so jo nesparjeno in neoplojeno ustrelili prihodnjo spomlad po rojstvu, kar morda vendar le ni golo naključje.

* * *

Nadlegujejo ga najbrže isti zajedalci, ki jih imajo tudi drugi lunji. Prof. Thienemann je dognal v perju neko vrsto uši. Najnevarnejša njegova sovražnika sta človek in napredujoča kultura z vsemi posrednimi in neposrednimi posledicami. Pribe ga nadlegujejo, če se prikaže preblizu njihovih gnezdišč, ker jih je neprijetna izkušnja izučila, kako nevaren sovražnik je njihovim mladičem.

Streljajo in love ga na zanke pri gnezdu, kjer je iz ljubezni do mladičev drznejši in zaupljivejši. Pred uharico streljati moremo samo na letečega, moramo se pa podvizati, ker se usede le redkokdaj na drevo, kjer se tudi ne mudi dolgo.

Lunj dolgorepec preišče in pokonča ob gnezditvi nešteta gnezda pritlešnih gnezdilcev. V Egiptu baje izpodriva iz svojega okoliša mnogo redkejšega pepelastega splinca (J. f. O. 1853, 77). To bi bilo vse, kar bi se dalo škodljivega o njem povedati. Nasprotno pa uniči neštete množine miši, kobilic in drugih škodljivcev. Ogrska ornit. centrala v Budimpešti je preiskalo 23 želodcev lunjev dolgorepcev, ustreljenih večinoma izven gnezdilnega časa jeseni, ko se hranijo z glodalci; zato se iz teh raziskavanj ne da posneti nobena nepristranska sodba (Aquila 1914, 230—231). Kljub temu so dolgorepec in drugi lunji po mednarodnem dogovoru z dne 19. marca 1902, potem po zakonodaji vseh evropskih kulturnih držav, škodljive ptice, ki jih sme vsakdo ob vsakem času z vsemi dopustnimi sredstvi, razen s pastmi, loviti in pokončevati. Isto določa deželni zakon za vojvodino Kranjsko z dne 20. julja 1910, dež. zak. šte. 27. Tudi po lovskem zakonu kraljevine Srbije z dne 16. julija 1898 so lunji škodljive ptice, ki jih sme vsakdo ob vsakem času na poljuben način, razen s strupom, pokončevati. Večje varstvo pa uživa dolgorepec in druge tri vrste v pokrajinah, kjer spadajo med lovne ptice s prepovedanim lovskim časom, n. pr. na prejšnjem Ogrskem (O. M. Sch. 1895, 129). Navedenih strogih določb ne morem nikakor odobravati, ker so lunji primeroma tako malo razširjeni in tako redki, da bi še toliko škoda ne mogla priti resno v poštev. Poleg tega moramo estetični pomen teh letalcev-umetnikov višje ceniti kakor njih namišljeno škodo. Očividci namreč pripovedujejo o lunju dolgorepcu in njegovih prej navedenih dveh sorodnikih, kako zelo oživljajo enolično močvirno Poljesje (J. f. O. 1918, 298). Nezadostno zakonito varstvo, posebno pa, ker se pravi lovci za te vrste ptic premalo zanimajo in jih prepovršno poznajo, bo lunje v dohlednem času tako zatrla, da bo moralo vzeti stvar v roke

domovinsko varstvo ali pa varstvo prirodnih spomenikov. Odsek za varstvo jugoslovanske prirode Muzejskega društva za Slovenijo priporoča v svoji spomenici na pokrajinsko vlado, da se naj lunji v Jugoslaviji ščitijo kot prirodni spomeniki in naj uživajo popolno varstvo.

* * *

Kokošarji — Astur, Lacépède. Krak zmerno krepak, malo daljši kot srednji prst, spredaj $\frac{1}{4}$ pernat, zadaj gol, pokrit s širokimi deščicami. Nosnice okroglaste ali podolgate, brez vzbokline. Krak in golenica skoraj enako dolga. Zunanji prst brez kremplja daljši kakor notranji prst brez kremplja; notranji prst s krempljem sega do konca srednjega prsta brez kremplja. 3. in 4. ali 3., 4. in 5. letalno pero najdaljše. Ravni ali zaokroženi rep meri $\frac{3}{4}$ zaokrožene kreljuti. Strnjene peruti ne segajo čisto do polovice repa.

Pri kokošarjih ima široko perje na golenicah obliko različnih hlač. Kratki kljun od širokega korena zakrivljen; gornja čeljust z različnim plitvim zobom, ki se ujema z zarezo spodnje čeljusti. Prsti od začetka mrežasti. — Kokošarji so velike ali srednje velike ptice krepkega, zastavnega života. V spretnosti in hitrosti se morejo primerjati samo s svojimi najbližnjimi sorodniki, s pravimi skobci. Kakor sokoli ne zgreše zlepa svojega plena, če se v zraku zakade nanj, tako so kokošarji mojstri v gibčnosti, če se je treba naglo okreniti, ali kadar dreve v bliskovem letu skoz gosto grmovje in vejevje enako kakor v neoviranem prostoru za izbranim plenom, ali pa, če zgrabijo svoj rop na tleh ali na vodi. Plena ne razmesarijo in ne požro skoraj nikdar na planem, marveč skoraj vedno na kakem skritem mestu. Kokošarji gnezdiyo radi na samem, v gostem gozdovju, in sicer ni gnezdo nikdar v vrhu, nego na stranskih vejah, blizu debla. Tudi ozaljšajo rob svojega gnezda radi z zelenjem. Samice znese 2—4 bela, zelenkasto prozorna jajca.

Kokošarjev živi kakih 60 vrst v vseh delih sveta.

Kragulj, astur palumbarius (L.).

Navadna imena. Slovensko: golobar, golobji jastreb, kokošar, kragulj (Erjavec), mršnjik, piščenic, veliki kragulj (Schulz); srbo-hrvaško: jastrieb kokošar, kanješ, kanjo, kanjur, kokošar, kravujac, labar, lovac, orlič, sokol patkar, tič, tičarica, veliki jastrieb; češko: holubář, jestřáb, pochop, slepičák, slepinář; poljsko: jastrzab gołębniarz, sokół jastrzab, jastrzab kurnik, gołębniak, gołębniarz, kuropatwiarz, kokosznik; rusko: jastreb tetervjatnik, jastreb utjatnik, šulak, golubjatnik; nemško: Hühnerhabicht, Habicht, großer, gemeiner Gänse- und Taubenhabicht, Tauben-, Hühner-, Stern- und Stockfalke, Sperberfalke, Doppelsperber, großer graugesperberter Falke, großer gesperberter oder gefeilter Falke, Aar, Stockaar, Taubengeier, brauner Taubengeier; mladič: Hühnerfalke, gefleckter Hühnerfalke, Hühnerweihe, Hühnergeier, dunkler Hühnergeier, Stechvogel; stara ptica: Sperberfalk und Doppelsperber, Rephühner-

stosser; italijansko: astore, sparviere da colombi, sparviere terzuolo, terzolo; francosko: autour, autour ordinaire; angleško: Goshawk, Hawk.

Znanstvene soznačnice: *Astur palumbarius*, Linné. *Astur gentilis*, Linné. *Astur gallinarum*, Brehm. *Astur brachyrhynchus*, Brehm. *Astur paradoxus*, Brehm. *Astur indicus*, Hodgson. *Falco palumbarius*, Linné. *Falco marginatus*, Latham. *Falco incertus*, Latham. *Falco albescens*, Boddaert. *Falco dubius*, Sparrmann. *Falco gallinarius*, Gmelin. *Falco naevius*, Gmelin.¹⁾ *Daedalion palumbarius*, Savigny. *Accipiter astur*, Pallas. *Sparvius palumbarius*, Vieillot. *Buteo palumbarius*, Fleming.

Linné, Syst. nat., ed. X. p. 91. — J. G. Kramer, Elenchus vegetabilium et animalium per Austriam inferiorem observatorum, 328, šte. 8. — Scopoli, 15, šte. 3. — Keyserling - Blasius, Die Wirbeltiere Europas, XXXI., šte. 34, 140, šte. 34. — Freyer, 9, šte. 15. — H. Graf v. der Mühle, Beiträge zur Ornithologie Griechenlands, 22, šte. 25. — J. Hinterberger, Die Vögel von Österreich ob der Enns itd., 10, šte. 10. — Dr. R. A. Lindermayer, Die Vögel Griechenlands, 30, št. 30. — Dr. Jos. Pančić, Ptice u Srbiji, 1867, 27. — Erjavec, IV. del, 218—220. — Fritsch, 43—44 (tab. 9, sl. 3, tab. 10, sl. 4). — Fritsch, Die Vögel Böhmens. J. f. O. 1871, 181, šte. 22. — V. R. v. Tschusi zu Schmidhoffen, Die Vögel Salzburgs, 11, šte. 20. — Muzeum imenia Dzieduszyckich we Lwowie 1880, 16—17. — Erjavec, Naše škodljive živali v podobi in besedi, 1880, 82—84 (s podebo). — Ornithologia Vindobonensis, 22. — G. Kolombatović: Osservazioni sugli uccelli della Dalmazia. Settimo programma dell' i. r. scuola reale superiore in Spalato per l' anno scolastico 1879—80, 10. — Isti: Catalogus vertebratorum dalmaticorum. Godišnje izvješće c. k. velike realke u Splitu za školsku godinu 1887—88, 10, šte. 18. — Dr. Bern. Schiavuzzi: Materiali per un' avifauna del territorio di Trieste fino a Monfalcone e dell' Istria, Bollettino, itd. 1883, 7, šte. 10 (d' estratto). — Isti: Materiali per un' avifauna del Litorale austro-ungarico. Bollettino itd. 1887, 11, šte. 10 (d' estratto). — I. Jahresber. (1882) itd., 27—28, šte. 16. — V. Jahresber. (1886) itd., 49—51, šte. 15. — Madarász: J. f. O. 1884, 247. — J. Talský: Die Raubvögel Mährens. Z. f. O. 1885, 80, šte. 10. — Ornithologia, I. letn., 249—252, šte. 15; III. letn., 36—38, šte. 14; IV. letn., 42—44, šte. 15; V. letn., 418—421, šte. 15. — Dr. G. Radde: Ornithologia caucasica, 104—106, šte. 31. — Schulz, 2, šte. 12. — Ornithologia Carinthiae, 29—30, šte. 14. — J. Frivaldszky, Aves Hungariae, 5, šte. 8. — A. J. Jäckel, l. c., 47—49, šte. 26. — H. Wilbers: Zur Naturgeschichte des Hühnerhabichts (*Astur palumbarius* L.). O. M. Sch. 1893, 406—409. — H. Glück, Über *Astur palumbarius* u. *Astur nisus*. M. O. V. W. 1893, 84—87. — Ornithologia balcanica, II. zv., 128; III. zv., 384—385; IV. zv., 107—108. — F. Schulz: Verzeichniss der in Krain beobachteten Vögel vom Jahre 1890—1895. M. O. V. W. 1895, 82. — Mojsisovics: Das Tierleben der österreichisch - ungarischen Tiefebene, 77, 104, 204. — H. Holewa: Die Vogelfauna in Schlesien, 26, šte. 273. — Naumann, V. zv., 261—266, tab. 54 in 55. — Brehm, 3. zv., 381—390. — Gjurašin, dio II., 95—99. — Reichenow, 72, šte. 177. — Georg von Otterfels: Die Hüttenjagd, 87—88, šte. 24. — Hennicke, Die Vögel Mitteleuropas, 178—186, tab. 49, 50 in 51. — C. Dott. E. Arrigoni Degli Oddi, Manuale di ornitologia italiana, 10—11, šte. 5 (posebna dela). — Hennicke, 56—57, tab. 26. — C. G. Friderich - Bau: Naturgeschichte

¹⁾ ne: *falco naevius*, Linné.

der deutschen Vögel itd., 435—440, tab. 28, sl. 4 in 5. — Dr. E. Schäff: Ornithologisches Taschenbuch für Jäger und Jagdfreunde, 31—32, z dvema slikama. — Dr. E. Schäff: Gefiederte Raubritter und Strauchdiebe. 1. Der Hühnerhabicht. Das Waidwerk in Wort und Bild, 16. zv., 245—246, s sliko. — Schäff, 350—352. — Rob. Eder, Die Vögel Niederösterreichs, 5. — Dr. E. Klein, Naši ptici, 84, šte. 173. — K. Kněžourek, Velký přírodopis ptáků, I. díl, 625—633. — Hüttenvogel, Die Hüttenjagd mit dem Uhu, 105—109, s štirimi slikami. — Juraj Lubič: Kragulj. Lovec 1910, 98—100, 116—121, 142—145. — Hennicke, Handbuch des Vogelschutzes, 151, 373 in 382. — Ornithologiae, 571—574. — Hartert, 1146—1148, šte. 1578. — Reichenow, Die Vögel, I. zv., 377—378. — W. Hagen, Die Vögel des Freistaates und Fürstentums Lübeck, 64—65, šte. 127. — F. Tischler, Die Vögel der Provinz Ostpreußen, 156—157, šte. 139. — Jul. Michel: Unser jagdbares Federwild. XLI. Der Hühnerhabicht (*Astur palumbarius*, Linné). Waidmannsheil 1917, 363—366. — H. Schalow: Beiträge zur Vogelfauna der Mark Brandenburg. Materialien zu einer Ornithologie der Norddeutschen Tiefebene auf Grund eigener Beobachtungen und darauf gegründeter Studien. Berlin 1919, 263, št. 129. — Dr. J. Gengler, Balkanvögel, 164, šte. 171.

Rey, 46—47, tab. 13, sl. 1—2. — G. Krause, Oologia universalis palae-arctica, seš. 64. — A. Szielasko: Die Bedeutung der Eischalenstruktur itd., J. f. O. 1913, 289—290, šte. 223. — R. Zimmermann, Vom Hühnerhabicht, Z. f. O. u. O. XVI., 54—56. — H. Gubel, Vergl. Mass- u. Gewichtstabelle für Eier vom *Astur palumbarius* u. *Aquila pennata* s. *minuta*. Z. f. O. u. O. XIX., 36—41.

* * *

Voščenica, punčica in velike močne noge rumene. Nad očmi bela lisa. Zgoraj temno pepelastosiv ali temnorjav; zdolaj in pod perutnicami bel s črnorjavimi valovitimi prečnicami; mlade ptice spodaj rdečkastobelega s temnorjavimi podolgastimi lisami ob tulcih. Zaokroženi rep ima 5 (redkeje 4 ali 6) temnih pasov. Krak do 1/3 dolžine pernat. Na tilniku temen brez bele lise.

Kragulj je velik skoraj kakor črna vrana; zdi se nam pa večji, ker imajo kreljuti daljše perje. Na precej vitkem telesu je značilna ne posebno velika ploščata glava. Peruti so razmeroma kratke, noge, prsti in kremplji pa nenavadno veliki in močni. Odrasli samec je dolg 570 mm, peruti merijo 315—335 mm, rep pa 235—243 mm. Samica je navadno veliko večja in njene kreljuti merijo 350—380 mm, rep pa 260—290 mm; pri mladičih pa večkrat ni nobene razlike med obema spoloma. Črni kljun se krivi takoj od višnjevkastega korena v kljuko in je v gornji čeljusti malo izrezan; poprečno je dolg 30 mm, čez kljuko pa meri 42 mm. Nad očmi so dlaki podobne ščetine. Nosnice so okroglaste, velike, žrelo modro, ustni kot in voščenica rumena, dožica žarečerrumena, noge pa citronastorumene. Voščenina, dožica in noge so pri starih, odraslih pticah živahneje rumene kakor pri mladih. Svetlo citronastorumeni krak meri 70—90 mm.

Zelo močni in krepki prsti so na polovici korena in na sklepih fino mrežasti, ostali del ima več velikih prečnih deščic, in sicer srednji

prst 6—10, zunanji 6—8, notranji 5—6 in zadnji 5. Na podplatih imajo velike peščaje.

Črni kremplji so zelo veliki in močno zakrivljeni, zdolaj ploščati z ostrimi robovi ob straneh. Mere so nastopne:

	brez kremplja	kremplj v loku	kremplj v tetivi
zunanji prst	35—40 mm	18—20 mm	11—12 mm
srednji »	40—50 »	22—24 »	13—15 »
znotranji »	30—35 »	33—37 »	18·5—22 »
zadnji »	30—35 »	33—38 »	20—23 »

Naslíkana noga (tab. XV.) je neke na Finskem ustreljene samice.

Stare ptice so zgoraj temno pepelastosive; žive, posebno takoj po končani golitvi, so nežno višnjevkasto nadahnjene, kar pa pri nagačenih pticah hitro izpuhti. Grlo je belo, vsako pero je ob rebrcih po dolgem počrkano, semtertje povprek pisano. Te podolgaste črte se nadaljujejo po vsej svetli spodnji strani in se združijo z lepimi črnorjavimi povprečnimi črtami.

Podrepno perje je belo, temnorjave pa kreljuti in rep, ki je nerazločno pasast in na koncu belo obrobljen.

Mladiči so spodaj rdečkastobeli s temnorjavimi podolgastimi lisami, ki so ob bokih srčaste. Vsa zgornja krovna peresa so svetlorjavo obrobljena; lisa nad očesom je rumenkastobela. Grlo je belo, rjavo počrkano. Rep ima 5 črnorjavih in 5 pepelastosivih pasov ter na koncu belkast rob. — To perje nosijo mladiči do novembra drugega leta po rojstvu, semtertje se pa goli tev v starostno perje začne šele pozneje in traja do spomladi tako, da lahko trdimo, da nosijo nekateri mladiči mladostno perje celih 7 četrtletij. Veliko lovcev ne pozna tega perja, zato jih nanj izrecno opozorim.

Iz slovstva je znana 1 bela ptica (Deutsche Jäger-Zeitung, 44. zv., 613), 1 delni albino (Verh. der zool.-bot. Ges. 1865, 929) 1 svinčenosiva (O. J. 1850, 19), 1 svetlo premena (O. J. 1893, 154, šte v. 4), 1 melanistična ptica (O. J. 1896, 215) in 4 premene (O. M. Sch. 1884, 242), ki pa niso natančneje popisane, ter neka nenavadno barvana ptica (M. O. V. W. 1892, 161 do 162).

Gjurašin, Ptice II.
Kragulj, *astur palumbarius* (L.).
(a) mladič — b) stara ptica.

Slovstvo.

Seidl Ferd., Kod naj se potegne pravična državna meja med Jugoslavijo in Italijo? Z geološkim zemljevidom. Ljubljana februarja 1919. Založil odsek za zasedeno ozemlje. 8°, 12 str. Cena 1 K.

Razprava je pisana v obrambo pravičnih zahtev domovine nasproti Italiji in raznotrjuje vprašanje z narodopisnega, geološko-geografskega, prometnega in stratejskega stališča.

A. Ozemlje, ki naj se deli, leži med slovensko Ljubljano in laškimi Vidmom. Sestavljajo ga: 1. Julske Alpe, 2. Dinarsko gorovje, 3. Beneška ravnina.

1. Julske Alpe teko od zapada proti vzhodu (alpska smer) in so po prelomih, označenih s strmimi brežinami, odrezane ob črti Humin (Gemona) - Kobarij - Podbrdo - Kranj.

2. Na južni strani te črte začenja Dinarsko gorovje, ki mu teko slemena in planote v vzporednih vrstah v smeri od severozapada proti jugovzhodu (NW—SE) in se prostira v tej značilni dinarski smeri daleč dolj preko Dalmacije, Bosne in Hercegovine na Balkanski polotok. Ob oni mejni črti začenja torej Balkanski polotok. Na dinarsko zgrajenih tleh našega Krasa in naše Istre je poglavito gradivo gorovju apnenec, ki ustvarja pusta kraška tla. Vmes pa tvori peščenjak v družbi z laporjem blagodejne zelene oaze, prostirajoče se v smeri NW—SE. Take oaze so Vipavska dolina, Postojnska kotlina, dolina Notranjske Reke in Tržaško-Pazinska kadunja. Nahajajo se istotako še daleč dolj v Dalmaciji. Mesto Gorica je nastalo na »gorici«, ki je člen gričevja Vipavske doline, mesto Trst stoji na enakih tleh na podaljšku Pazinske kadunje. Gorica in Trst stojita torej na dinarsko zgrajenih tleh balkanskega polotoka. Mesti Pulj in Reka pa stojita na dinarsko-kraškem kamenu. Da stojijo vsa ta mesta na balkanskih tleh in ne na tleh Italije, to je v tej razpravi menda prvič v javnosti poudarjeno. Razpravi dodani zemljevid kaže te odnose neizpodbitno. Ako velja geslo: Italija Italiji, tedaj tudi: Balkan Balkancem!

3. Beneška ravnina je mlada geološka tvorba (iz diluvialne in aluvialne dobe) in je v vsakem oziru (prebivalstvo, favna, flora, podnebje) gorovju ostro nasprotje. Mejna črta med obema je ostro začrtana prirodna ločnica — ondi je prirodna meja Italije. Tudi to dejstvo se tu menda prvič odločno poudarja.

B. Prebivalstvo na ozemlju, ki naj se deli. Po gorovju stanujejo že nad tisoč let strnjeno Slovenci, na Beneški ravnini pa vsehvi bivšo avstrijsko Furlanijo Italijani — narodnostna meja se torej čudno ujema z orografsko in geološko.

C. Za bodočo državno mejo prihajajo na izbero trije predlogi: 1. narodnostna meja, 2. glavna razvodnica med Savo in Sočo (Triglavova črta), 3. stara meja med Italijo in bivšo avstro-ogrsko monarhijo (Kaninova črta).

Pisatelj premotruje vse tri predloge z narodnostnega, z geološko-geografskega, s prometnega in z vojaškega stališča in prihaja do teh-le zaključkov: Prvi predlog je najpravičnejši in ustreza novodobnim nazorom. Drugi je v narodnostnem oziru najnepravičnejši, ker odtrga več stotisoč Jugoslovancev od njih rojakov in jih izroča neprijaznemu tujemu gospodarstvu. Ta predlog ustvarja

v Italiji iredento in polaga kal bodoči novi vojni. Glavna razvodnica na kraškem planotnem ozemlju tudi nima pričakovane vojaške vrednosti, ker nima oblike gorskega grebena, železnica jo prekoračuje na odprti progi. Da je ta razvodnica prirodna meja Italije, je samo varajoč dozdevek, kajti ozemlje na jugu črte Kobarid - Podbrdo z Gorico, Trstom, Puljem in Reko spada k Balkanskemu polotoku in ne k Italiji.

Razprava je izšla v bistveno enakem besedilu tudi v francoskem jeziku.
F. S.

Julij Bučar, Slovenski metuljar. Navodilo, kako je loviti, rediti, razpenjati metulje in kako urejevati zbirko. Z morfološkim opisom metulja v vseh preobrazbah. S 15. slikami. Risal D a n i l o B u č a r. V Novem mestu 1919. Založila in natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani. 8°, 103 str.

Pisatelj je namenil svojo knjigo v prvi vrsti učeči se mladini, potem pa vsakomur, ki želi svoj prosti čas porabiti s študijem prirode. Ta namen bo knjiga, prva te vrste v našem prirodoslovnem slovstvu, gotovo tudi dosegla. Glavna vrednost tega dela je brezdvomno v tem, da je pisatelj v tako malem obsegu spretno sprejel in opisal vse, kar mora entomolog vedeti o literaturi, lovu, rejci in pripravljanju metuljev. Mojstrsko je prvo poglavje: lov na metulje. Kako zanimivo in šegavo opisuje pisatelj svoj izlet združen z lovom na metulje na Gorjancih. Kot pravi naravoslovec občuduje in ljubi naravo, ščiti njene otroke, vzbuja zanimanje in veselje do tega športa oziroma študija. Zato bodi to delo najtopleje priporočeno učnim zavodom in učeči se mladini, ki bo mnogo pripomoglo, da ne bi noben teh nepokvarenih mladih ljudi gledal brez zanimanja večne lepe narave. — Velike težkoče s strokovnotehničskimi izrazi je pisatelj večinoma srečno premagal; *Endromis versicolora* L. bi bilo umestneje imenovati »jelšni prelec«, kakor pa »pestrokrilca« (str. 49.)
A. Bulovec.

Glasnik hrvatskoga prirodoslovnoga društva. Godina XXIX. Za odbor uredjuje: dr. Fran Bubanović. Zagreb 1917. 261 str., 12 slik v tekstu in 1 tabla. — Godina XXX. Ur. prof. Ferdo Koch 1918. 181 str., 7 sl. v tekstu in 1 tabla.

Sredi vojnih grozot je proslavilo Hrvatsko prirodoslovno društvo tridesetletnico svojega obstanka (1915) — ne z zunanjimi slavnostmi, temveč z notranjim prerojenjem. Pomlajenje v društvu se je pokazalo zlasti v reformi njegovega poljudno-znanstvenega delovanja. Popularnemu listu »Priroda«, ki izhaja od l. 1911, je povečalo obseg in mu poskrbelo dobro vsebino v obliki znanstveno temeljitih, pa poljudno pisanih člankov in krajših beležk iz različnih panog prirodoslovja. Da bi čim bolj razširilo poznavanje rezultatov moderne vede, je pričelo v »Popularni biblioteki« izdajati vrsto poljudnih knjžic (Flammarion, Pripovijest o repatici in Propast svijeta; Thompson, Arno; Ewald, Dvonožac; Fabre, Iz života kukaca; Gjaja, Biološki listići), v seriji »Odabrana djela iz prirodoslovja« pa večja splošno zanimiva dela (Maeterlinck, Život pčela; Delage-Goldsmith, Teorije o razvoju). Društvo prireja tudi predavanja in izlete ter vzdržuje lastno zvezdarnico. Ta je izdala lepo urejena astronomska kalendarja »Bošković« za leti 1918 in 1919 ter premično kartō zvezdnega neba. Živahno delo prirodoslovnega društva — duša mu je prof. dr. Fr. Tučan — je našlo v hrvatski javnosti radosten odziv in zaslužno priznanje. Zanimanje za

društvo se kaže v hitro naraščajočem številu članov. Skozi trideset let je štel komaj 200 članov, l. 1914 267, a 1918 že 600. »Priroda« je imela l. 1914 8 resničnih naročnikov, a sedaj se tiska že v 7000 izvodih.

Nas zanima predvsem društveni znanstveni organ »Glasnik«. V letniku 1917 pribežuje na prvem mestu *VI. Hribar* prirodnofilozofske fragmente »Priroda kao sredstvo i predmet spoznaje«. *J. Lončar* objavlja matematično razpravo »Monogene neanalitičke funkcije«. *K. Babić* navaja v kratkem sistematičnem seznamu »Zur Fauna Kroatiens, Branchiopodidae« hrvatska najdišča treh redkih sladkovodnih račičev (*Branchipus schäfferi* Fischer, *Chirocephalus diaphanus* Prevost, *Streptocephalus auritus* [Koch]). *N. Pinkova* razprava »O djelovanju temperature na kornjaša *Bidessus geminus* F.« je novo potrdilo za veljavnost van't Hoffovega temperaturnega pravila v biologiji (ako se poviša temperatura za 10°, postanejo kemični procesi 2–3krat hitrejši). Majhni vodni hrošč *Bidessus*, ki živi v vodah s srednjo temperaturo 10°–15°, komaj prenese temperaturo 30° in pogine takoj pri 40°. Oni hrošči pa, ki so živeli že dalje časa v toplih bazenih steklenaka v botaničnem vrtu, so se privadili temperaturi 30°; 40° prenesejo brez škode in poginejo šele pri 43° do 45°. Fink je opazoval pospešek brzine dihanja vsled povišanja temperature. Dognal je, da znaša pri omenjenem hrošču poprečno trajanje dihljaja pri 30° 61:56 sec, a pri 40° 30:2 sec. Med 30° in 40° je torej kvocient temperature $Q_{10} = 2.04$, t. j. proces dihanja je postal vsled povišanja temperature za 10° dvakrat hitrejši. Med 10° in 20° je $Q_{10} = 3.1$ in med 20° in 30° je $Q_{10} = 2.76$. Ti rezultati se lepo ujemajo s tozadevnimi opazovanji na drugih živalih. *B. Gussich* je obdelal v sestavku »Ein Beitrag zur Schmetterlingsfauna Kroatiens« metulje-dnevnik (razen rodov *Colias* in *Lycæna*) in zbirke M. Taborski. Opisal je 17 novih aberacij. *A. Langhoffer* objavlja v »Beiträge zur Dipteren-Fauna Kroatiens« seznam svoje zbirke dvckrilcev. V tem letniku našteva mušice (Nematocera). *E. Rössler* poroča v »Ornithologisches aus dem Papuk-, Krndija- und Dilj-Gebirge« o izletu v slavonska gorovja in o pticah, ki jih je tam opazoval. Prinaša dosti bioloških podatkov. — V članku »Nochmals über Russtau und Honigtäu« podaja *A. Heinz* nekaj opazovanj o pojavljanju zagonetne medene in sajaste rose v hrv. Zagorju in v Zagrebški gori. Do trdnih zaključkov ni prišel. V nekaterih slučajih je mogoče razlagati medeno roso kot izločino listnih uši, v drugih ne; tudi ni mogoče dokazati, da je medena rosa funkcija rastline same. Medena rosa je za razvoj sajaste rose dober substrat, a slednja nastopa lahko v velikih množinah tudi na rastlinah, na katerih ni bilo nikdar medene rose. Glive, ki povzročajo sajasto roso, ni mogoče pisatelj zanesljivo določiti. *D. Hirc* opisuje pod naslovom »Novi prilozil hrvatskoj flori« floro otoka Lošinja in ono gore Kleka. — *F. Koch* našteva v razpravi »Levantinska fauna Vukomeričkih gorica« polže in školjke, ki jih je našel v skladih gričevja, ki se razprostira južno od Zagreba med Savsko nižino (do Siska) in Kolpo. Sklade tvori levantinski pesek (mladi pliocen), v katerega so vložene sive gline, apneni peščenjaki in tanke vrste lignita. Nova oblika je polž *Amphimelania Heckneri* F. Koch. Isti pisatelj razpravlja v »Die pliocänen Kongerenschichten von Drvar in Westbosnien« o nekih okameninah iz okolice Drvara (*Congerina Drvarensis* Toulou označuje kot *C. dalmatica* var. *Drvarensis* Toulou; Drvarske školjke, ki so jih drugi prištevali skupini *C. triangularis*, določuje kot *C. croatica* Brus.) in o postanku Drvarske kotline. *M. Kišpatić* preiskuje v članku »Angeblicher Serpentin- und Gabbro-Durchbruch in der Nähe von Kostajnica bei Doboj in Bosnien« veljavnost Katzerjeve trditve, da sta ser-

pentin in gabra prodrila mlajše kamenine pri Kostajnici. V nasprotju z mnogimi drugimi petrografi ne prišteva serpentina in gabra eruptivnemu kamenju, temveč kristaliničnim skrilavcem. Katzerjev »prodor« razlaga kot sekundarno ležišče naplavljenega serpentinovega proda. — VI. *Dvornikovičev* referat »Wiesnerov doprinos prirodnoznanstvenoj i filozofskoj teoriji razvića« nas seznanja z zadnjimi, prirodnofilozofskimi deli slovitega dunajskega botanika, V. *Voukov* referat »Serodiagnostika u botanici« pa z metodami in novejšimi rezultati serodiagnostičnih raziskovanj v sistematiki rastlin. M. *Šenoa* je objavil geografsko bibliografijo za Hrvatsko in Slavonijo. Krajši referati poročajo o botaničnih in geoloških razpravah. V društvenih vesteh čitamo zanimivo poročilo o društvenem delovanju v vojnih letih in nekak program za nadaljnje delo.

Letnik 1918 uvaja M. *Kišpatić* z razpravo »Die Eruptivgesteine und kristallinischen Schiefer des Agramer Gebirges«. M. *Šenoa* (»Altimetrijske studije«) je preiskal razmerje med številom prebivalstva in nasebin ter višino in površino bivališč na Hrvatskem in v Slavoniji. Razprava je zlasti radi preiskovalne metode važna tudi za naše geografe. Glavni rezultati teh studij so: Od vse površine Hrvatske in Slavonije zavzema 68·6% višavje, dočim odpada 31·4% na nižavje, torej manj kakor $\frac{1}{3}$. V višavju je raztresenih 80·2% vseh nasebin, dočim pripada nižavju samo 19·8%, torej manj kakor $\frac{1}{5}$. Tudi na prebivalstvu je višavje številnejše (71·1%), dočim odpada na nižavje 28·9%, torej manj kakor $\frac{1}{3}$. Na eno nasebino pride v višavju 4·8 km², v nižavju 9·4 km². Zato je relativno prebivalstvo v višavju 63·3; v nižavju prebiva samo 56·7 ljudi na 1 km². Toda v višavju pride samo 320 prebivalcev na eno nasebino, dočim v nižavju 528. Hrvatska in Slavonija je višavska dežela, ima mnogo majhnih nasebin v višavju, a malo številnih nasebin v nižavju. F. *Koch* razmotriva v razpravi »Die oberen Kreideschichten des Kalnik - Gebirges in Kroatien« geološko zgradbo Kalniške gore in našteva fauno ondodnih krednih apnencev, pretežno koral in rudistov. — A. *Grund* nadaljuje »Beiträge zur kroatischen Lepidopteren - Fauna« (prvi del je izšel v Glasniku 1916). Navaja najdišča metuljev iz družin Sphingidae do Thyrididae. Ž. *Kovačević* je napisal »Prilog fauni Myriapoda Hrvatske«. Našteva 101 vrsto in 11 varietet. V. *Vogrin* je sestavil obsežen »Pregled faune Apida Hrv. - Slav. i Hrv. Primorja s obzirom na faunu Apida Dalmacije«. I. *Gjaja* (»Zimaza i alkohorno vrenje«; razprava je natisnjena v cirilici, ima franc. résumé) se ne strinja z znano Buchnerjevo razlago, da je treba pripisovati delovanje kvasa, t. j. njegovo zmožnost pretvarjanja sladkorja v alkohol in ogljikov dvokis, samo fermentu zimazi. Da bi razjasnil to vsled novejših raziskovanj (Rubner, Euler) sporno vprašanje, je proučeval delovanje toluola na kvas. Toluol usmrti kvasno stanico, a ne vpliva znatno na zimazo. Toluolizovan kvas (mirujoč) ima komaj 5% fermentativne moči živega kvasa. Kvas, toluolizovan v polni moči prevrevanja, izgubi fermentativno moč do iste nizke stopnje. To se ne zgodi hipoma, ker toluol težje deluje na kvas, ki je v tekočini suspendiran, pač pa tekoma 30 minut. Živ kvas doseže maksimum svoje moči šele čez 20 do 60 minut (reakcija se polagoma »vpelje«). Nenadnega upadka fermentativne moči ni mogoče razlagati z vplivom toluola ali z vplivom endotripsina, fermenta, ki uničuje zimazo. Čisto drugačni so pojavi pri drugem fermentu kvasa, pri invertinu. Moč inverzije (hidrolize saharoze) invertina je ista v živem in v toluolizovanem kvasu. Moč inverzije živega kvasa, ki je v polnem fermentativnem delovanju, ne pade vsled toluolizovanja kakor se to zgodi pri alkoholnem vrenju. Na podlagi teh

dejstev prihaja pisatelj do sicer negativnega, a za razumevanje alkoholnega vrenja in za nadaljnja raziskovanja zelo važnega zaključka: dosedaj ni nikakor dokazano, da pripada fermentativno delovanje živega kvasa povsem zimazi. Na račun zimaze odpada le majhen del tega delovanja. Pisatelj nikakor noče zagovarjati stare vitalistične razlage alkoholnega vrenja; poudariti hoče le, da je treba fermentativno naravo onega večjega dela kvasovega delovanja šele dokazati. *A. Langhoffer* nadaljuje seznam dvokrilcev. Naševa zastopnike družin Stratiomyidae, Xylophagidae, Coenomyidae, Tabanidae, Leptidae, Acroceridae in Nemestrinidae. O nekaterih vrstah prinaša biologične beležke. V bibliografičnem seznamu »Literarni podaci za faunu Hrvatske II.« navaja literaturo o žuželkah za l. 1911—1915. *D. Hirc* je napisal razen članka »Novi prilozci hrvatskoj flori. III. Bijele stijene« manjši sistematični seznam »Prilozci malakofauni hrvatskog Zagorja«. V njem se spominja tudi Erjavčevega malakologičnega delovanja na Hrvatskem. *M. Kiseljak* objavlja matematični članek »Einige Bemerkungen über Pythagoräische Dreiecke«, *N. Gussić* floristično beležko »Nova nalazišta Primulae auriculae L. u Hrvatskoj« — Jezikoslovec *T. Maretić* se spotika v članku »Tri prilozka prirodoslovnoj našj terminologiji« nad pisavo »pelud — pestić — tulanj«. Piše naj se: cvjetni prah (prašak), tučak, tulenj ali čulenj (gen. tulenja, čulenja) oz. foka (iz grščine) ali nerpa (iz ruščine). Te opombe so važne tudi za slovensko terminologijo.

Vrhnika, aprila 1919.

Albin Seliškar.

Zapiski.

Julij Bučar je bil rojen leta 1857. v Novem mestu, kjer je obiskoval ljudsko šolo in gimnazijo. Po dovršeni maturi leta 1876. se je posvetil pravnim študijam, katere je absolviral leta 1880. Nato je stopil v državno službo in je deloval kot avskultant v Novem mestu in v Ribnici, od 1885 kot sodnik in pozneje kot okrajni sodnik in predstojnik v Črnomlju. Leta 1899 je bil premeščen v Novo mesto, kjer je služboval pri okrožnem sodišču kot sodni tajnik, pozneje pa kot svetnik do svoje smrti.

Spisal je mnogo črtic in humoresk, ki so izšle v »Slov. Narodu«, »Domovini«, humorističnem listu »Ježu« in v »Dolenjskih novicah«. Nekaj jih je še v rokopisu.

Njegovi prirodoslovni spisi, ki so izšli v »Lovcu«, so:

leta 1910: »Kragulj«, »Iz lovskega nahrbtnika«; oboje pod psevdonimom Juraj Lubič;

leta 1911: »Volk«, »Podlasica«, »Vodomec«, — lovske zoološke razprave: »Redka ptica« (Lov. nahrbtnik): »Ob košu«, »Matevževa osveta« — humoreski;

leta 1912: »Jazbec«, »Po belokranjskih vodah«, »Sulci v Krki« — lov.-zool. razprave; »Sračja predrznost«, »Sloke« (nahrbtnik);

leta 1913: »Velika divja raca«, »Pasja trakulja«, »Ali so žabe škodljive ribarstvu« — razprave; Listek: »Božična pečenka«, »Iz Postovega gozda«, »Brakada v potovškem kremenjaku«.

Njegovo glavno delo pa je »Slovenski metuljar«, o katerem poročamo na drugem mestu. Knjiga je ležala v rokopisu dovršena skoro 10 let, (gotovo ker ni našla založnika) in je bila dotiskana šele par tednov pred pisateljevo smrtjo.

Vse njegove spise preveva topla ljubezen do narode, kakor je bil pokojnik sploh velik njen prijatelj.

Zadnjih 12 let se je mnogo ukvarjal z lepidopterologijo in v tem oziru pridno eksploariral zlasti novomeško okolico ter Gorjance. Zbirka, ki jo je ostavil, je pravi izraz lokalne novomeške favne in je radi jako vestnega etiketiranja velike vrednosti in za domačo favnistiko velikega pomena. Kako marljiv entomolog je bil pokojnik, kaže dejstvo, da je našel v svojem okraju dve vrsti, ki jih do sedaj nihče še ni našel na Kranjskem in sicer sta to:

Vanessa L-album Esp. v Gorjancih v bližini tovarne (v mnogih eksemplarih) in pa *Larentia unangulata* Hrv., katero je ujel v Luknji dne 5. maja 1911.

Poleg teh so posebno znamenite te njegove najdbe:

Pieris manni Mayer. V Gorjancih, cesta proti tovarni.

Vanessa xanthomelas Esp., Gorjanci.

Odezia tibiale v. *eversmannaria* H S (trans.) Gorjanci.

Gaophos variegata Dup. Novo mesto.

Pokojnik je bil v občevanju jako ljubeznjiv, zabaven, povsod priljubljen in znan po celi Dolenjski.

Julij Bučar, metuljar.

Parovska detelja (*Trifolium pannonicum*) na Gorjancih. Naši Gorjanci so srednje gorovje, ki se prostira med Novim mestom in Samoborom in dosega najvišjo točko v Vrhu sv. Jere (1185 m). Rastlinsko odejo jim tvori prostrano gozdovje -- primerno ugodnim pogojem, ki jih nudijo tla in podnebje. Dočim je poglavitno gozdno drevo v nižini ob Krki pred znožjem Gorjancev poletni hrast ali dob (*Quercus Robur* = *Q. pedunculata*), ki ljubi vlažna tla obreških nižin z visoko stoječo talno vodo, je v Gorjancih poglavitno gozdno drevo bukev (*Fagus silvatica*), najlepše drevo naših listnatih gozdov. Zdi se, da po Gorjancih najbolje uspeva v višini okoli 900 m. Ondi gledamo zadivljeni bukve do 20 m visoke, z ravnim gladkim, srebrno sivim deblom in bujno krošnjo. Tako stojijo ponosno, druga poleg druge v nepreglednem številu. Ob Vrhu sv. Jere pa izgubljajo bukve visoki stas, skromnejše postajajo in tršaste, kažejo gole, neusmiljeno odkleščene veje. Tako so kakor v Julskih Alpah ob gozdni meji, v višini 1600 m. To je neusmiljeni učinek viharjev, ki udarjajo ob osamljeni gorski vrh prepogostoma in z neodoljivo silo, ki je vetru dana v prostem ozračju.

Ivan Hafner.

Tu in tam je človek iztrebil del gozda in ga prepustil travam in drugim nizkim zelinam v naselitev. Tako so nastale po pobočjih in ob vrhlih Gorjancev (kakor po drugih gorovjih) tu manjše, tam prostranejše trate, ki jih kosijo (po enkrat v letu), in zato zovejo **košenice**. Gorjanske košenice so spričo ugodnega podnebja in plodnih tal vse poletje bogate cvetja, ki je v pestrih barvah vpleteno v zeleno travnato osnovo.

Po domovinstvu spada rastlinstvo Gorjancev povečini pod **baltsko floro**, ki se širi od Baltskega morja proti jugu preko Srednje Evrope in zavzema tudi še gozdni pas gorovja v Bosni, Hercegovini in Črni gori. Vendar je vmes tudi priseljencev iz **pontske ali panonske flore**, ki se od središča ob Črnem morju prostira preko Balkanskega polotoka skoro tik do obali Adrijskega morja in ondi zadeva v Istri in Dalmaciji ob toploto ljubečo **mediteransko floro**. Nasprotno je nekaj malega mediteranskih rastlin prišlo spričo zmagovite življenske sile rastlinstva iz svoje prave domovine celo do Gorjancev (adráš = *Quercus ilex*, bljst = *Tamus communis*). Tako se širijo in naseljavajo rastlinski narodi. Še tik pred znožjem Gorjancev tvori pontska flora krepko drevesno naselbino, že imenovani hrastov gozd ob Krki (Krakovski gozd), ki je skrajni zapadni odrastek hrastovih gozdov Slavonije. Poedina drevesa poletnega hrasta in sorodnega, istotako pontskega cera (*Quercus cerris*) vidimo tudi še v bukovem gozdovju na Gorjancih. Pa tudi na košenicah se javljajo nekatere pontske priseljenke. Najznačilnejša med njimi je **panonska detelja** (*Trifolium pannonicum*), in prav nanjo opozriti je namen teh vrstic.

Panonska detelja ima pokončno do nad pol metra visoko steblo in primerno velike listke na trojnatih listih za detelje običajnih. Zlasti pa opozarjajo nase velike, do nad 5 cm visoke, podolgaste cvetne glavice ki združujejo velike metuljčaste cvete blede rumene barve. Cveti se odpirajo že sredi junija. Zaradi njih je vredna, da bi se gojila kot lepotna rastlina. Najuglednejše se razvija panonska detelja na najvišjem oddelku Gorjancev, na veliki košenici, ki se prostira ob deželni meji že na tleh Hrvatske tik pod Vrhom sv. Jere višeč proti jugu. V manjšem številu jo nahajamo tudi še na odsojnih in nižje (v višini 600m) ležečih košenicah po severozapadnem pobočju gorovja nad vasjo Jugorje pri Gabrju. Ondi pa je vsa rastlina manjša in vidi se ji, da živi ob pogojih, ki jej manjše prija. Tla so na nižjih kakor na višjih košenicah ista, namreč zemlja, ki se dela iz laporja in peščenca kredne tvorbe — ista, ki tudi najbolje prija vinski trti. Zanimivo je, da so kmetovalci skoro dosledno poiskali to geološko podlago, da so si na njej pridedili v višjih legah košenice, v nižjih vintograde.

Domovina panonski detelji je severni del Balkanskega polotoka, Južna Rusija in Mala Azija. Ta rastlina je torej pravi predstavnik pontske flore. Razširila se je že do Galicije in dospela tudi v severno Italijo.¹⁾ Nahajališče na Gorjancih je najsevernejša točka njenega prostranstva v Jugoslaviji in edina v Sloveniji.

Rastlinoslovec, ki je prvi zasledil panonsko deteljo na Gorjancih, je bil Henrik Freyer, ki je kot ravnatelj deželnega muzeja v Ljubljani (v letih

¹⁾ Po podatkih, ki jih navaja Adamovič, Flora jugoiztočne Srbije, Rad. Jugosl. akad. v Zagrebu zv. 181., l. 1910, in izpopolnjuje V. Vouk prof. botanike na vseuč. v Zagrebu v prijaznem pismenem naznanilu pisatelju teh vrstic.

1832—1853) prepotoval l. 1838 Gorjance, dotlej v botaniškem oziru nepoznane. Navaja jo tudi za njim **Fleischmann**, vrtnar na botaniškem vrtu v Ljubljani v svoji *Übersicht der Flora Krains* 1844. Omenja jo tudi najodličnejši poznavalec kranjske flore, šolski svetnik, prof. **A. Pavlin** v svojih *Beiträge zur Kenntnis der Vegetationsverhältnisse Krains*, 1901, I. pag. 57. *Ferd. Seidl.*

Odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov.

Spomenica,

ki jo je predložil odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov 20. januarja 1920. pokrajinski vladi za Slovenijo v Ljubljani.

Skoraj vse kulturne države so uvidele potrebo ohranitve prirodnih spomenikov in so v ta namen ustanovile same ali pomagale ustanoviti z večjimi denarnimi prispevki ali z odstopom zemljiških kompleksov prirodovarstvene parke (rezervate, *Naturschutzparke*), kjer uživa vse živalstvo in rastlinstvo popolno varstvo, dalje ustvarile zakone za absolutno varstvo gotovih živali in rastlin, tipičnih za dotične pokrajine ali izpostavljenih uničenju ter končno neposredno ali posredno po društvih za varstvo prirode poučevalo ljudstvo, da se omeji zatiranje tudi onih živali in rastlin, ki jih zakon imenoma ne ščiti.

Da je tudi v naši državi, ki prednjači ostalim evropskim državam tako v florističnem kakor v favnističnem in geološkem oziru, nujna potreba v enakem smislu započeti resno delo, oteži znanstvenemu raziskovanju, kar se še oteži, da je jasno, ako se hočemo obraniti sicer opravičenemu očitku nekulturnosti in nepojmovanja važnosti prirodnega varstva.

Z namenom, koristiti znanstvu in obenem dvigniti ugled naše države, se je v področju Muzejskega društva za Slovenijo osnoval poseben odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov v Jugoslaviji, obstoječ iz naslednjih znanstvenikov in strokovnjakov: gimn. ravnatelj *dr. Stanislav Beuk*, sodni nadsvetnik *Anton Bulovec*, profesor *Ivan Franke*, tehnik *Josip vitez Gorup*, nadgeometer *Alfons pl. Gspan*, notar *Mate Halner*, odvetnik *dr. Ivan Lovrenčič*, muzej. ravnatelj prof. *dr. Jos. Mantuani*, profesor *Alfons Paulin*, v. šol. nadzornik *dr. Leopold Poljunc*, fin. nadsvetnik *dr. Janko Ponebšek*, profesor *dr. Gvidon Sajovic* in prof. *Ferdinand Seidl*. Ta odsek je v svojih sejah svojemu delu zarisal točen načrt, katerega glavni deli so ti-le:

I. Ustanovijo naj se alpski, sredogorski (gozdni) in barski varstveni parki po zgledu enakih parkov v drugih državah.

II. Potom zakona naj se prepove pokončavanje redkih ali za naše kraje tipičnih ter znanstveno znamenitih živali in rastlin. Strogo naj se pazi, da se izvršujejo določila lovskega in ribarskega zakona ter zakona z dne 20. julija 1910, dež. z. št. 27 o varstvu ptic.

III. Podzemeljske jame z interesantno jamsko favno in floro naj se postavijo pod nadzorstvo; vstop vanje naj se dovoli samo v znanstvene svrhe.

IV. Zainteresirati je najširšo javnost za varstvo prirode sploh.

Za doseg stavljenih si smotrov potrebuje odsek v prvi vrsti naklonjenosti vlade, ki bi obstajala v tem, da se odseku dovolijo primerna denarna sredstva za nakup ali zakup zemljišč, oziroma da se odstopijo za njegove namene zemljiški kompleksi, ki so državna last.

Sicer je sklenil odsek, da se preustroji v posebno društvo za varstvo prirode, kakor so taka društva tudi po drugih državah, ter pobirati od družtvenikov denarne doneske za doseg svojih namenov, toda na ta način bi se izvršitev stavljenih nalog preveč zavlekla ali sploh ne dosegla svojega namena popolnoma. Zadeva je nujna in ne prenese nikakega odlašanja, kajti skoraj vse, kar hočemo oteti pogina, je prav blizu svojega groba.

Kako si podpisani predstavljajo konkretno izvršitev svojega načrta, naj se razbere iz naslednjih pojasnil k gorenjim točkam:

Ad I. A. 1.) Vlada naj da odseku, oziroma društvu za varstvo prirode na razpolago posestvo barona Friderika Borna v občini Sv. Ana pod Ljubeljem. To posestvo meri 1334·1747 *ha*. Njiv 1·5321 *ha*, travnikov 37·8562 *ha*, vrta 0·2472 *ha*, pašnikov 76·9626 *ha*, planin 49·3516 *ha*, gozda 653·5690 *ha*, 47 *a* stavbe in 444 *ha* neplodnega sveta.

Za *alpski varstveni park* je posebno pripravno, kajti:

- a)* obsega vsakovrstni alpski svet, na katerem bi se moglo vse alpsko živalstvo in rastlinstvo prosto razvijati;
- b)* bi se dal z malimi stroški prirediti alpski botanični vrt;
- c)* ima naravne meje, je vsled tega razen po javni cesti in 2—3 stezah za nepoklicance skoraj nedostopno ter tvorí nekakšno zemljiško enoto;
- č)* je v višino 1400 *m* po dobro nadelani poti dostopno tudi takim znanstvenikom, ki niso turisti;
- d)* ni daleč od železnice ter ima že pripravna poslopja za stanovanja uslužbencev in prenočišča obiskovalcev.

Posestvo je last inozemca in bi se ob izvršitvi agrarne reforme prav lahko dobilo v državno last. V skrajnem južnem delu je okoli 400 *ha* velik gozd, ki bi se dal brez škode pravemu namenu posestva tako izkoriščati, da bi se krili vsi upravni in večina drugih stroškov, ki bi jih zahtevalo urejeno varstvo prirode v naših okrajnih.

Kot visoko-planinski alpski park prideta še nadalje v poštev:

2. V Kamniških Planinah vse neplodno ozemlje ob glavnem slemenu od Babe pri Kamniškem sedlu do Velikega Vrha.

Meje, ki bi se pred ustanovitvijo parka še natančneje določile, bi sledile približno obsegu neplodnega ozemlja od Babe pri Kamniškem sedlu do vrha Konja, odtod bi segale v dolino Lučanske Bele, vključivši tu majhen del visokoležečega gozda, potem čez Lastovec, Dleskovec na Veliki Vrh in odtod ob vznožju severnih strmin nazaj do Kamniškega sedla.

Del tega ozemlja spada v politični okraj Kamnik in je last Kamniške korporacije, ostali del pa leži v političnem okraju Gornjiograd in je last graščine Gornjiograd ljubljanske škofije, parcela št. 418. Le majhen del od Ojstrice do Velikega Vrha, parcela št. 419, z 68 *ha* 26 *a*, je last zasebnosti. Ta parcela bi se prikupila ali z drugim graščinskim svetom zamenjala.

Razlogi, ki govore za ustanovitev naravnega parka v Kamniških Planinah, so: 1.) Mogočna višina do 2400 *m*. 2.) Velezanimiva alpska favna in flora, ki

reprezentira tu znatno število posebnih vrst, kakoršnih drugod ne najdemo.

3.) Imenitna geotektonska zgradba. 4.) Ugodna lega sredi naše domovine.

3.) Dolina Sedmih jezer pod Triglavom. Ta park naj bi obsegal na južni strani steno Komarčo, odtod bi šla meja proti zapadu do vrha Kola (2001 m), zapadno in severno mejo bi tvoril glavni gorski greben, ki je svoj čas mejil Kranjsko od Kola do Kanjevca (2568 m). Vključivši ves masiv Kanjevca, bi obsegal ta park visoko planoto Hriberce do sedla, ki vodi v Kotličce, Mišelsko glavo (2448 m), nadalje Veliko Tičarico (2320m), Malo Tičarico in greben čez Kopicico (2091 m) do Komarče.

To ozemlje je velepomembno v geotektonskem, geološkem, paleontološkem, zoološkem in botaničnem oziru. Alpska favna in flora sta razvili tu celo množico posebnih vrst in varijant, ki drugod niso zastopane.

Pred leti je predlagal prof. Albin Belar, podpiran po Nemškem Planinskem Društvu, to ozemlje za alpski park osrednji vladi na Dunaju.

Ker je očrtani kompleks last verskega zaklada, uresničenje tega načrta ne bi našlo težav. Ovira bi ga le morebitna neugodna določitev državnih mej, ker bi varstveni park neposredno ob meji na tujo državo ne imel zaželjenega pomena.

Ad B. Za sredogorski (gozdni) varstveni park naj se določijo:

1.) Pragozd kneza Windischgraetza nad Lokanjo pri Oplotnici, železnica Konjice; 2.) deli Kočevskih gozdov in 3.) vrh Snežnika.

Ad 1.) Windischgraetzov pragozd naj ostane še nadalje neizkoriščen pragozd, ki postane s tem varstveni park.

Ad 2.) V Kočevskih gozdih naj se nadalje popolnoma varujejo tisti deli, ki so ostali doslej po naročilu posestnika Karla Auersperga v svrhu ohranitve prvotnega značaja nedotaknjeni. Ti deli so: V Gotenici del revirja Karlshütten z 28·90 ha in del revirja Merleinsraut s 36·85 ha; na Friedrichsteinu del revirjev Kočevje in Masern z 21·24 ha; v Hornwaldu del revirjev Steinwand z 96·14 ha in del revirja Scherenbrunn s 47·78 ha, nadalje 3·471 km dolg in 100 m širok pas ob takozvanem Brennosteigu. — Razentega obstoja nalog, ohraniti pri sekanju gozda vsa posebno velika ali čudovito zrasla drevesa, bodisi z okolico vred, bodisi posamezna kot spominska drevesa. Varovana pred sekirjo so tudi okolišča gozdnih studencev. Natančno lego navedenih krajev in njih izmero je razvideti iz kart v Auerspergovem gozdnem uradu v Kočevju.

Ad 3. Na Snežniku, ki je velepomemben zato, ker se tu zadevajo alpska, kraška in mediteranska flora ter prehajajo druga v drugo, naj se določi za varstveni park ozemlje od vrha do višine 1300 m, ako, oziroma kadar bo to dopustila ureditev državnih mej.

Ad C. Za barski varstveni park je na vsem Barju edino še pripraven prostor (povsod drugod sta izsuševanje in kultura povsem izpodrinila barski značaj) pod hribčkom Grmec. Ta prostor je oddaljen od Ljubljane 1½ ure, od Laverce ½, od Babne gorice ¼ in od Iga-Studenca 1½ ure; leži v kat. občini Rudnik, skoraj ob kat. meji občine Studenec, oziroma Karlovsko predmestje, na parcelah št. 2032 in 2033. Ti parceli, spadajoči k zemljišču vl. št. 77 kat. občine Rudnik, sta zemljejnitižna lastnina Marije Babšek, po-

sestnice iz Babne gorice št. 2 in se na tem delu, kjer naj bi bil barski park, še nista poljedelsko izkoriščali, oziroma na tem prostoru še nikdo ni sveta na ta ali drug način užival.

Začetkoma je popolno z značilnim barskim mahovjem in drugimi rastlinami pokrit prostor, za tem pa grmičevje, gosta jelševina. Prvi prostor je pripraven za mahove in višje rastline, drugi pa za mal umeten bajer in gnezdišča barskih ptičev, zlasti škurhov.

Parcela 2032 je 2 bon. vrste ter meri 31 a 54 m, čisti donos 2 K 08 h, parcela 2033 je 2 bon. vrste ter meri 72 a 36 m s čistim donosom 4 K 78 h. Kupila bi se cela parcela št. 2032, od parcele št. 2033 pa le en del. Izsuševanje bi bilo po mnenju izvedencev izključeno in ohranitev barskega značaja zagotovljena, ako bi se za slučaj potrebe napravil iz kakih 3—400 m oddaljene lšce primeren jarek; stroški za to bi bili prav neznatni, ker so tu deloma taki jarki že izkopani in bi jih bilo treba le popraviti in zvezati.

Po mnenju krajevnih cenilcev bi znašala vrednost sveta na ha ali 1.737 oral 300 K in bi lastnica ta svet gotovo radovoljno prodala, zlasti ako se ji obrazloži nameravana znanstvena uporaba; posestnici ta prostor sedaj itak ne daje nobenega užitka.

Na tem prostoru bi se dale ohraniti sledeče barske rastline, ki jim sicer prej ali slej preti popolni pogin: *Utricularia vulgaris* L., *minor* L., *Drosera intermedia* Hayne, *rotundifolia* L., *Darcinium oxycoccus* L., *Andromeda polifolia* L., *Castalia alba* L., *Nuphar luteum* L., *Calla palustris* L., *Hydrocharis morsus ranae* L., *Lemna trisulca* L., *minor* L., *Spirodela polyrrhiza* L., *Spartanium erectum* L., *minimum* Fr., *simplex* Huds., *Potamogeton crispus* L., *perfoliatus* L., *natans* L., *pusillus* L., *lucens* L., *Ludwigia palustris* L., *Hottonia palustris* L., *Myriophyllum verticillatum* L., *spicatum* L., *Hippuris vulgaris* L., *Ranunculus aquatilis* L., *circinatus* Sibth., *lingua* L., *Acorus calamus* L., *Hydrocotyle vulgaris* L., *Carex Davalliana* Sm., *Godenoghii* Saj., *gracilis* Curt., *limosa* L., *pseudocyperus* L., *vesicaria* L., *flava* L., *rostrata* Stokes, *Oederi* Retz ter različni mahovi in praproti, posebno še znameniti *Nephrodium cristatum* L., *spinulosum* Muell.

Tudi barski ptiči: race, povodne piške in orjaški škurh bi imeli tu nekaj zavetja.

Ad II. Vlada naj zagotovi potom zakona absolutno varstvo razen onim živalim, ki jih varujejo lovski zakon, oziroma naredbe deželne vlade za Slovenijo z dne 25. decembra 1919, št. 827, ribarski zakon in zakon o varstvu koristnih ptic z dne 20. julija 1910, dež. zak. št. 27, še sledečim živalim in rastlinam:

a) Živali: 1.) Sesalci: Kozorog, divji kozel *C. cretensis* in *C. ibex* L., marmotica ter jelen in medved v dopustnem številu v Kočevskih gozdih: kočevski medved ni nič nevaren in jeleni ne napravljajo nobene škode.

2. Ptiči: Vir ali velika uharica (*Bubo bubo* L.), sokol selec (*Falco peregrinus* Tunst.), rjasti škarnjak (*Milvus milvus* L.), kostanjasti škarnjak (*Milvus korschun* Gmel.), ribji orel (*Pandion haliaetus* L.), belorepec (*Haliaetus albicilla* L.), sršenar (*Pernis apivorus* L.), kraljevi orel (*Aquila melanaetus* L.), planinski orel (*Aquila chrysaetus* L.), klinkač ali ruski orel (*Aquila pomarina* Brehm.), mišar (*Buteo buteo* L.), kocasta kanja (*Archibuteo lago-*

puš Br.), rjavi lunj (*Circus aeruginosus* L.), pepelasti splinec (*Circus cyaneus* L.), lunj dolgorepec (*Circus macrourus* Gm.) lunj beloritec (*Circus pygargus* L.), orechar (*Nucifraga caryocatactes* L.), kroker (*Corvus corax* L.), siva čaplja (*Ardea cinerea* L.), rjava čaplja (*Ardea purpurea* L.), čapljica (*Ardetta minuta* L.), bobnarica (*Botaurus stellaris* L.), in kvakač (*Nycticorax nycticorax* L.),

3.) Popolno varstvo naj uživa tudi želva sklednica (*Emys orbicularis* L.), zastopnica družine želv na našem barju, za domačo favno zelo interesantna, a zelo redka, morda že zatrita plazilka. Nadalje varujmo tudi vse kuščarje (kuščar, martinčki, slepič) in vse vrste krastač (pri nas predvsem navadna in zelena krastača), ker so za poljedelstvo in vrtnarstvo neprecenljive važnosti.

4.) Brezvretenčarji: Razen vseh jamskih hroščev, pajkovcev in mehkužcev, ki so več ali manj vsi znameniti in jih zato ne naštevamo z imeni, naj se varujeta hrošča planinski kozliček (*Rosalia alpina* L.), in orjaški krešič (*Procerus gigas* Creutz). Prepovedano naj bo jih loviti, prodajati in izvažati, kakor se je to doslej godilo in zaradi česar so postali mnogi že prav redki. Istotako naj se štiti metulj apolon (*Parnassius apollo* L.), ki je v Kamniških planinah, kjer je letal še pred 6 leti v obilnem številu, popolnoma zatrt. Redek je postal tudi že v Karavankah, v Triglavskem pogorju in na Kumu. Lovili so ga domačini in tujci. Nekateri manj izobraženi entomologi, ki so imeli žal več smisla za kupčijo kakor za pravo znanstveno delo, so izvažali leto za letom velike množine tega metulja, ki je pravi kras naših planin.

Varuje naj se tudi kranjska čebela kot naravni spomenik, dokler ne izide nov čebelarski zakon, ki naj zadošča potrebam varstva te pasme. Na Kranjskem in sosednjem delu Koroške se je razvila tekom stoletij posebna pasma vrste *Apis mellifica* L., ki ima stalne bistvene lastnosti in ki jo znatno razlikujejo in tudi odlikujejo od vseh drugih krajevnih pasem. S prirodopisnega in narodnogospodarskega stališča je potrebno, da se kranjska pasma ohrani. Nevarnost, ki preti tej pasmi, ne obstoji v tem, da bi se čebelarstvo v naših krajih opustilo, marveč le v tem, da bi se ta pasma ne pomešala s krvjo drugih pasem in bi izgubila na ta način svoje specifične vrline. Zato naj se prepove uvoz živih čebel in matic v kraje, kjer je doma kranjska čebela. Ker se naša pasma najbolj množi (roji), tudi potrebe po uvozu ni, tudi če bi se čebelarstvo še tako razširilo.

- b) *Rastline*: 1. *Gentiana lutea* L. 2. *Gentiana symphyandra* Murb. 3. *Gentiana froelichii* Hladn. 4. *Nigritella nigra* L. 5. *Nigritella angustifolia* (rubra) Wettst. 6. *Cypripedium calceolus* L. 7. *Daphne blagayana* Freyer. 8. *Daphne cneorum* L. 9. *Daphne striata* Tratt. 10. *Eryngium alpinum* L. 11. *Viola cornuta* L. 12. *Peucedanum ostruthium* L. 13. *Ilex aquifolium* L.

Prepovedano bodi pod strogo kaznijo te vrste trgati, ruvati, prodajati.

- Ad 1 in 2.* Ti visokostebelni svišči so postali skrajno redki. Lovci, pastirji in drugi kopljejo in prodajajo lekarnam mogočne korenine teh prekrasnih rastlin.
- Ad 3.* Ta nizki svitlomodri krasni svišč raste edino v Kamniških planinah, in tudi tam je že precej redek.
- Ad 7, 8, 9, 13.* Teh lepih in znamenitih rastlin se potrga in proda na ljubljanskem trgu neverjetne množine. Preti jim pogin.
- Ad 10.* Ta veličastna rastlina raste samo na Črni prsti in še tam je redka.
- Ad 12.* Ta znamenita rastlina raste samo na Begunjsčici, kamor jo hodijo trgati Nemci iz Gradca, Dunaja in drugod. Težko jo bo ohraniti, če jo ne bo varoval zakon.
- Ad 6.* Ta najkrasnejša kukavica se je v Kamniških planinah že po večini zatrla. Gozdariji, lovci in drugi jo prodajajo na debelo; preti ji popolen pogin.

Zaradi kontrole naj bi se obrt nagatilcev (preparatorjev) koncesijonirala; nagatilci bi morali voditi zanesljive seznamke vseh živali, ki jih prejmejo v prepariranje.

- Ad III.* Jame, špilje naj pridejo v državno last in v oskrbo odseku (društvu) za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, ki bo vhode najbolj znamenitih zavarovalo in dovoljevalo vstop le v znanstvene svrhe.

Jamska flora, posebno pa favna se je v zadnjem času močno izkoriščala v posebno-dobičarske namene, tako da preti mnogim interesantnim in za naše kraje specifičnim tipom raznih vrst popolen pogin. Po živalicah, ki se jih sicer ne dobi nikjer na svetu, so zaslovele naše jame v znanstvenem svetu; dokaz nekulturnosti bi bilo, če ne bi hoteli ali mogli ohraniti teh živalic znanstvu. To pa je mogoče le tedaj, če zabranimo nabiranje v kupčijske svrhe, kar se je žal doslej pogostno dogajalo. Nemoteno so prihajali razni tujci in sistematično ugonabljali našo jamsko favno. Pa tudi nekateri manj naobraženi domačini so izropali marsikako jamo popolnoma in za majhen dobiček prodajali to znanstveno dragoceno blago tujim trgovcem.

- Ad IV.* *Odsek hoče razširiti svoje delovanje po celi kraljevini*, potom predavanj in tiska pridobiti čim več članov in prijateljev. Posebej bo poizkušal pridobiti vse učiteljstvo in duhovništvo za svojo stvar, da pride zanimanje za varstvo prirode in umevanje potrebe varstva v najširše sloje. Za te in za varuhe zakona (orožnike, gozdne orožnike, lovske čuvaje, tržne nadzornike itd.), pa tudi za razumnike sploh se bo izdal tiskan seznam s podobami vseh onih rastlin in živali, ki naj uživajo varstvo. V svoj delokrog hočemo pritegniti tudi vsa turistovska društva, lovske družbe in podobne združitve, dobre spise o varstvu prirode in negovanju živali in rastlin pa spraviti v primerne, mladini in doraslim pristopne časopise ter v šolske knjige.

Nadzorstvo in znanstveno vodstvo v id parki in jamami bi imel odbor, ki bi bil v stalni zvezi z Muzejskim društvom, v znanstvenem oziru pa bi bili parki v zvezi z ljubljanskim vseučiliščem ter v svrhe znanstvenih raziskovanj temu kakor tudi vsem drugim visokim šolam ter znanstvenim institutom na razpo-

lago. Obenem bi služili za izpopolnjevanje muzejskih zbirk, za dobavljenje potrebnega materiala šolam in posameznim raziskovalcem tudi v inozemstvo.

Ustanovitev varstvenih parkov in ureditev varstva gotovih živali in rastlin potom zakona sta torej v znanstvenem pogledu eminentne važnosti. Gotovo je vredno, da jih vlada podpira v največji meri in uvažuje stavljene predloge. Osnovo vsemu bi tvorilo posestvo barona Friderika Borna in bi zaguralo dosego ciljev, ki stremimo za njimi. S tem, da bi prepustila vlada Bornovo posestvo za varstveni park ter v isti namen določila ostala predlagana ozemlja, bi se sicer odrekla dohodkom, ki bi jih mogli dajati v teh ozemljih ležeči gozdi ali v zakup dana lovišča, toda vsi ti dohodki bi bili razmeroma majhni in malenkostno izgubo na državnih dohodkih bi popolnoma odtehtal ugled države, ki si ga pridobi v znanstvenem svetu s tem, da omogoči kulturno delo prirodnega varstva.

V Ljubljani, dne 20. januarja 1920.

Dr. St. Beuk,

kot t. č. predsednik Odseka za varstvo prirode Muz. dr. v Ljubljani.

INDEX.

		Pag.
Posvetitev.	Dédication.	3
Razprave.	Dissertations.	
Pavlović P. S. , Jestastvenička struka u Srbiji.	— Histoire naturelle en Serbie.	4
Seidl Ferd. , Melov plaz pri Zagorju.	— Éboulement de décombres près de Zagorje.	33
Dolšak dr. Fr. , Prispevek o ilirskopontski flori v ljubljanski okolici.	— Contribution à la flore pontienne illyrienne dans les environs de Ljubljana.	44
Ponebšek dr. J. , Naše ujede.	— Nos oiseaux de proie.	53
Slovstvo.	Chronique des livres.	
Seidl Ferd. , Kod naj se potegne državna meja med Jugoslavijo in Italijo? (autoreferat).	— La future frontière politique entre la Yougoslavie et l'Italie.	62
Bučar J. , Slovenski metuljar. (Bulovec Ant.).	— Le lépidoptérologue slovène.	63
Glasnik hrvat. prirodosl. društva. (Seliškar Albin).	— Bulletin de la société croate des sciences naturelles.	63
Zapiski.	Mélanges.	
Hafner Iv. , † Julij Bučar.	— Mr. Jules Bučar, lépidoptérologue.	66
Seidl Ferd. , Panonska detelja na Gorjancih.	— Trifolium pannonicum dans les montagnes de Gorjanci.	67
Odsek za varstvo prirode.	Section de la sauvegarde de nature.	
Spomenica.	Mémorandum.	69
Podobe.	Illustrations.	
Melov plaz pri Zagorju.	Éboulement de décombres près de Zagorje.	35, 36
Kragulj.	Autour. (Astur palumbarius).	61
† Julij Bučar, metuljar.	† Lépidoptérologue Jul. Bučar.	67
Kraguljeva noga.	Pied d'autour.	tab. 15

Noga kragulja,
Astur palumbarius (L.).

„Muzejsko društvo za Slovenijo“

ima v zalogi še naslednje posebne odtise

prirodopisnih razprav:

- Ferd. Seidl, Širokočelni los v starejši diluvijalni naplavini Ljubljanskega barja. S podobami 3.— K
Dr. Gv. Sajovic, Herpetološki zapiski za Kranjsko (popis kranjskih kač in kuščaric). S podobami 5.— K
Dr. Gv. Sajovic, Kranjski mehkužci. S podobami 3.— „
Dr. J. Ponebšek, Naše ujede. I. del: Sove 7.— „
„Naše ujede“ se naročajo v knjigarni L. Schwentner, Ljubljana.

„Muzejsko društvo za Slovenijo“

oddaja stare letnike po naslednjih cenah:

- Izvestja VII.—XVII. in Mitteilungen I.—III., X.—XIX. po 5.— K
Izvestja III., VI., in Mitteilungen V., VI., IX., XX. po 8.— „
Carniola n. v. I., IV.—IX. po 15.— „
Nepopolni so letniki Izvestja: IV., V., XVIII., XIX. — Mitteilungen VI. (zgodovinski del, cena 4.— K). VIII. — Carniola I., Carniola n. v. III., IV. in VII. **Posamezni zvezki** teh letnikov, kakor tudi nadštevilni ostalih se oddajajo po 1.50 K, dvojni po 3.— K. — Sešitki Izvestij XVIII. in XIX. po 2.50 K, dvojni po 4.— K. — Carniola I. (seš. III./IV.) in Carniola n. v. posamezne številke po 4.— K, dvojne po 8.— K.

Razprodani so: Izvestja I., II., — Mitteilungen IV., VII. — Carniola II. — Kot separadni odtisi so v zalogi po naslednjih cenah:

- Gratzy, Repertorium zur 50jährigen Geschichtsschreibung Krains 3.— K
Gratzy, Repertorium zu Valvasors „Ehre des Herzogtums Krain“ 2.— K
Dr. Jos. Gruden, Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformaciji 3.— K
Viktor Steska, Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom (umetnostozgodovinska študija s 13 podobami in 1 umetniško prilogo) 5.— K

